

U četiri oka : o hrvatskim frazemima s brojevnom sastavnicom

Macan, Željka

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2022**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:536382>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Željka Macan

U ČETIRI OKA:

**O HRVATSKIM FRAZEMIMA S
BROJEVNOM SASTAVNICOM**

Željka Macan

U četiri oka: o hrvatskim frazemima s brojevnom sastavnicom

Naslov: **U četiri oka: o hrvatskim frazemima s brojevnom sastavnicom**

Autorica: **Željka Macan**

Nakladnik: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Sveučilišna avenija 4,
51000 Rijeka

Za nakladnika: izv. prof. dr. sc. Aleksandar Mijatović, dekan Filozofskoga
fakulteta u Rijeci

Lektura: autorska

Korektura: autorska

Recenzentice: prof. dr. sc. Ivana Vidović Bolt
doc. dr. sc. Marija Malnar Jurišić

Autorica fotografije na naslovnoj stranici: Tihana Damjanović

Grafičko oblikovanje i tisak: Grafomark d.o.o.

ISBN 978-953-361-059-7 (e-izdanje)

Ova je knjiga objavljena u okviru projekta uniri-human-18-285.

Odobrilo Vijeće Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci odlukom od 28.
veljače 2022.

(Klasa 611-01/22-01/11, Ur. broj: 2170-24-01-22-1).

© Autorica i Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet

Sva prava pridržana. Nijedan dio ovoga izdanja ne smije se, ni u cijelosti ni djelomično, reproducirati, pohraniti ili prenositi ni u kojem elektroničkom obliku, mehaničkim fotokopiranjem, snimanjem ili drugačije bez prethodnog dopuštenja autora.

Željka Macan

**U ČETIRI OKA:
O HRVATSKIM FRAZEMIMA S
BROJEVNOM SASTAVNICOM**

Filozofski fakultet u Rijeci
Sveučilište u Rijeci
Rijeka, 2022.

SADRŽAJ

UVODNA RIJEČ	10
1. O FRAZELOGIJI I FRAZEMU	12
2. BROJEVNE RIJEČI KAO FRAZEMSKÉ SASTAVNICE	16
3. KORPUS HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM	20
4. STRUKTURNI ASPEKT HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM	23
4.1. Minimalni frazemi	23
4.2. Frazemi skupovi riječi	24
4.2.1. Frazemi zavisni skupovi riječi	26
4.2.2. Frazemi sa strukturom nezavisnoga skupa riječi	33
4.3. Frazemi s brojevnim sastavnicama rečenične strukture	34
4.3.1. Frazemi dvodijelne rečenice	34
4.3.2. Frazemi rečenične strukture s neizrečenim (skrivenim) subjektom	34
4.3.3. Frazemi rečenične strukture s logičkim subjektom u dativu	34
4.3.4. Frazemi eliptične rečenice	34
4.3.5. Frazemi sa strukturom usklične rečenice	35
4.3.6. Frazemi sa strukturom nezavisnosložene rečenice	35
4.3.7. Poredbeni frazemi sa strukturom zavisne surečenice	35
4.4. Frazemske polusložence	35
5. PARADIGMATIČNOST HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM	36
5.1. Nulta paradigmatičnost hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom	36
5.2. Djelomična paradigmatičnost hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom	38
5.3. Potpuna paradigmatičnost hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom	43

6. SINTAKTIČKI ASPEKT HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM	45
6.1. Imenični frazemi	45
6.1.1. Imenični frazemi u funkciji subjekta	45
6.1.2. Imenični frazemi u funkciji predikatnoga imena	46
6.1.3. Imenični frazemi u funkciji apozicije	46
6.1.4. Imenični frazemi u funkciji objekta	46
6.2. Glagolski frazemi	46
6.2.1. Glagolski frazemi u funkciji predikata	46
6.3. Brojevni frazemi	47
6.3.1. Brojevni frazemi u funkciji priložne oznake	47
6.4. Pridjevni frazemi	48
6.4.1. Pridjevni frazemi u funkciji predikatnoga imena	48
6.4.2. Pridjevni frazemi u funkciji atributa	48
6.5. Zamjениčni frazemi	48
6.5.1. Strukturno zamjениčni frazemi u funkciji predikatnoga imena	48
6.5.2. Strukturno zamjениčni frazemi u funkciji atributa	49
6.5.3. Zamjениčni frazemi u funkciji priložne oznake	49
6.5.4. Zamjениčni frazemi u funkciji uzvika	49
6.5.5. Zamjениčni frazemi u funkciji objekta	49
6.6. Frazemi sa strukturom frazemske polusloženice	49
6.6.1. Frazemi sa strukturom frazemske polusloženice u sintaktičkoj funkciji priložne oznake	49
6.6.2. Frazemi sa strukturom frazemske polusloženice u funkciji objekta	49
6.6.3. Frazemi sa strukturom frazemske polusloženice u funkciji subjekta	50
6.6.4. Frazemi sa strukturom frazemske polusloženice u funkciji predikatnoga imena	50
6.6.5. Frazemi kojima je frazemska polusloženica jednom od sastavnica u funkciji priložne oznake količine	50
6.7. Frazemske rečenice	50
6.7.1. Samostalne rečenice	50
6.7.2. Frazemi uvršteni u druge rečenice	50

7. VARIJANTNOST HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM	51
7.1. Vrste inačica u hrvatskim frazemima s brojevnom sastavnicom	51
7.1.1. Fonološke inačice	51
7.1.2. Morfološke inačice	52
7.1.3. Tvorbene inačice	52
7.1.4. Sintaktičke inačice	53
7.1.5. Leksičke inačice	53
7.1.6. Kombiniranje više vrsta inačica unutar jednoga frazema ..	57
8. SEMANTIČKA ANALIZA HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM	58
8.1. Semantički pristup analizi frazema	58
8.2. Stupanj desemantizacije hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom	58
8.3. Motivacija hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom	60
8.4. Podrijetlo hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom	62
8.4.1. Frazemi biblijske provenijencije	63
8.4.2. Internacionalni frazemi	64
8.4.3. Frazemi s podrijetlom iz različitih žargona	65
8.4.4. Frazemi s podrijetlom iz nazivlja	66
8.4.5. Nacionalni frazemi	66
8.5. Semantički odnosi	67
8.5.1. Frazemska monosemija	67
8.5.2. Frazemska polisemija	67
8.5.3. Frazemska homonimija	68
8.5.4. Frazemska sinonimija	68
8.5.5. Frazemska antonimija	69
8.6. Simbolika brojevnih frazemskih sastavnica	71
8.6.1. Nula	71
8.6.2. Jedan	72
8.6.3. Dva	72
8.6.4. Tri	73
8.6.5. Četiri	74
8.6.6. Pet	74

8.6.7. Sedam	74
8.6.8. Dvanaest	75
8.6.9. Šesnaest	75
8.6.10. <i>Veliki i okrugli brojevi</i>	75
8.6.11. Prvi	76
8.6.12. Drugi	76
8.6.13. Šesti i sedmi	76
8.6.14. Deveti	77
8.6.15. Deseti	77
8.6.16. Trinaesti	77
9. KONCEPTUALNA ANALIZA HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM	78
9.1. Frazemi koji se odnose na čovjeka	79
9.1.1. Frazemi kojima se opisuje čovjekova dob	79
9.1.2. Frazemi kojima se opisuje čovjekov vanjski izgled	80
9.1.3. Frazemi kojima se opisuju čovjekove karakterne osobine	80
9.1.4. Frazemi kojima se opisuju čovjekova psihička stanja i emocije	86
9.1.5. Frazemi kojima se opisuju čovjekova stanja i rezultati vlastitoga ili tuđega djelovanja	86
9.1.6. Frazemi kojima se opisuje čovjekovo kretanje	88
9.1.7. Frazemi kojima se opisuje čovjekov odnos prema jelu	88
9.1.8. Frazemi kojima se opisuje čovjekov odnos prema radu	89
9.1.9. Frazemi kojima se opisuje čovjekov status i životne situacije	89
9.1.10. Frazemi kojima se opisuje čovjekovo ponašanje i međuljudski odnosi	92
9.1.11. Frazemi kojima se opisuju čovjekove mentalne sposobnosti	94
9.2. Frazemi koji se ne odnose na čovjeka	95
9.2.1. Frazemi kojima se opisuje količina	95
9.2.2. Frazemi kojima se opisuju vremenski i prostorni odnosi	96
9.2.3. Frazemi kojima se opisuje način	99
9.2.4. Frazemi kojima se što (pro)ocjenjuje	102
9.2.5. Frazemi kojima se što opisuje kao drugačije, različito	103
9.2.6. Frazemi kojima se opisuju situacije	104

10. FRAZEOGRAFSKA OBRADA HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM	106
RJEČNIK HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM	108
LITERATURA	145
Bilješka o autorici	151

Višnji i Željku

UVODNA RIJEČ

Zanimanje za brojeve, njihove međusobne odnose i promišljanja o brojevima kao temelju na kojem je određen svijet te stvari i pojave u njemu staro je koliko i brojevi sami – svoj početak nalazi u visokim kulturama staroga vijeka nakon ranog razvoja matematike i astronomije. Važnost brojeva i njihove simbolike u europskoj kulturi ogleda se i u promišljanjima starogrčkih filozofa, a njihova je misao snažno utjecala na razvoj židovske simbolike brojeva te ključno obilježila shvaćanje brojeva u kršćanskome duhovnom svijetu. Brojevi su odavno postali predmetom proučavanja različitih znanstvenih disciplina, a njihovo se jezikoslovno proučavanje uglavnom temeljilo na morfološkom pristupu. Frazeologija kao jezikoslovna disciplina brojevima pristupa s posebnoga stajališta koje se temelji na kognitivnim mehanizmima aktivnima na jezičnoj razini, sklonosti čovjekova konceptualnog sustava metaforizaciji pomoću kojeg povezuje različite dijelove iskustva. Konotativni, metaforički i simbolički potencijal brojeva tako posebice u frazemima snažno dolazi do izražaja ostvarujući se pritom u skladu s njihovim najvažnijim značajkama i utječući na stvaranje frazeološkoga značenja. Brojevne frazemske sastavnice mogu zadržati i svoje prototipno leksičko značenje količine ili poretka. Ovom se knjigom čitatelja željelo upoznati sa značajkama i posebnostima hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom. U četiri oka.

Frazeološka građa za provedeno istraživanje prikupljena je iz leksikografskih (jednojezičnih i dvojezičnih rječnika, općih i frazeoloških rječnika hrvatskoga jezika) i mrežnih izvora (*Hrvatskoga mrežnoga korpusa hrWaC* i korpusa *Hrvatska jezična riznica*) te utemeljena na korpusu. Njome obuhvaćeni frazemi frazeografski su obrađeni te se donose u *Rječniku hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom*. Budući da nije sastavljen s ciljem stvaranja popisa, *Rječnik* predstavlja izbor koji se može smatrati relevantnim i reprezentativnim polazištem za opis i analizu hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom s raznih aspekata.

Prvo je poglavlje posvećeno frazeologiji kao znanstvenoj disciplini te određenju frazema kao predmeta njezina proučavanja i osnovne jedinice frazeološkoga jezičnog sustava. U drugom se poglavlju donosi pregled pristupa proučavanju i klasifikaciji brojevnih riječi te se opisuje način na koji se pristupa brojevnim riječima kao frazemskim sastavnicama, a u trećem se donosi opis građe koja čini polazište za frazeološku analizu te

načina njezina prikupljanja i organizacije. Četvrto je poglavlje posvećeno strukturnom aspektu hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom te se u njemu donosi pregled zastupljenih strukturnih tipova uz navođenje odabranih primjera. U petom se poglavlju govori o paradigmatičnosti hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom. Šesto je poglavlje posvećeno sintaktičkom aspektu hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom, a sedmo njihovoj varijantnosti. Semantička se analiza hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom donosi u osmom poglavlju, a njihovoj je konceptualnoj analizi posvećeno deveto poglavlje. O frazeografskoj obradi hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom riječ je u desetom poglavlju. Nakon njega slijedi *Rječnik hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom* te popis korištene literature u kojem su izdvojeni korišteni rječnici i priručnici te mrežni izvori.

1. O FRAZELOGIJI I FRAZEMU

1.1. Termin frazeologija koristi se u dvama značenjima – kao sveukupnost frazeoloških sredstava jezika te kao dio jezikoslovlja koji se bavi frazemima, odnosno znanost koja proučava frazeološka sredstva jezika (Menac 2007: 15, Fink-Arsovski 2002: 5). Može se koristiti u još jednom značenju, kao značajka jezika i stila pojedinoga autora (usp. Menac 1991, Matešić 1991).

1.2. Frazeologija se kao samostalna jezikoslovna disciplina izdvaja iz leksikologije sredinom 20. stoljeća, a za njezino su osamostaljenje i razvoj zaslužni lingvisti s područja bivšega Sovjetskog Saveza¹. Početkom se njezina samostalnog razvoja smatra 1947. godina i objavljivanje rada Viktora Vladimiroviča Vinogradova *Osnovni tipovi frazeoloških jedinica u ruskome jeziku*². Ruski su lingvisti već sredinom 19. stoljeća istraživali poseban status frazema unutar spojeva riječi te stvorili preduvjet za razvoj frazeologije, a Vinogradov svojim radom pozornost usmjerava na istraživanje teorijskih zakonitosti u frazeologiji. Iz bivšega se Sovjetskog Saveza zanimanje za frazeologiju i lingvistička istraživanja na tom području brzo proširilo i na druge jezike. Treba napomenuti da su se jezikoslovci i prije izdvajanja frazeologije kao samostalne jezikoslovne discipline bavili frazemima, ali je ta djelatnost uglavnom ostala na njihovu prikupljanju i inventariziranju, najčešće u raznim zbirka i rječnicima, u kojima se svrstavaju u poslovice i uzrečice³.

1.3. Razvoj frazeologije u hrvatskome vezan je uz kontrastivna istraživanja između hrvatskoga i ruskoga jezika koje je krajem šezdesetih godina prošloga stoljeća počela provoditi Antica Menac. Oko sebe je okupila skupinu suradnika, uglavnom rusista, koji su djelovali u okviru Zagrebačke frazeološke škole. Za razvoj i popularizaciju hrvatske frazeologije zaslužan je i Josip Matešić koji je, između ostaloga, osnovao Povjerenstvo za frazeologiju u Međunarodnome udruženju slavista. Od tih su godina nastali brojni frazeološki radovi i publikacije te su provedena frazeološka istraživanja s težištima na različitim aspektima frazeološke problematike, a snažno se razvila i frazeografska djelatnost. O tome svjedoči i brojnost radova koje obuhvaća *Bibliografija hrvatske frazeologije* (Fink-Arsovski, Kovačević, Hrnjak 2017). U siječnju 1999. godine osnovano je Europsko društvo za frazeologiju – EUROPHRAS u okviru kojega se organiziraju znanstvene konferencije i izdaju publikacije te se razvija i promiče frazeologija kao jezikoslovna

disciplina. U posljednjim se desetljećima sve veća pozornost posvećuje funkcionalnom i interdisciplinarnom pristupu frazeologiji dok je ranije težište frazeoloških istraživanja bilo na povijesnoj frazeologiji i strukturnim obilježjima osnovne jedinice frazeološkoga sustava⁴.

1.4. Jedan od pokazatelja činjenice da je frazeologija relativno mlada lingvistička disciplina je i neujednačenost koja se javlja u njezinoj terminologiji⁵, što dolazi do izražaja već pri samome određenju predmeta njezinoga znanstveno-istraživačkog interesa. To dovodi i do različitih određenja osnovne jedinice frazeološkoga sustava te različitih načina njezine klasifikacije.

1.5. Antica Menac (2007) frazem određuje kao osnovnu jedinicu frazeološkoga jezičnog sustava te stalnu svezu riječi u kojoj je najmanje jedna sastavnica izgubila svoje osnovno značenje. Pod svezom riječi pritom podrazumijeva riječi povezane nekim oblikom gramatičkoga slaganja te ih prema njihovom značenju dijeli na slobodne i frazeološke. Frazeološke sveze nazivaju se i frazemima. Autorica napominje da se od brojnih naziva koji se upotrebljavaju za osnovne jedinice frazeološkoga sustava (frazem, frazeologizam, frazeologem, idiom, stalni izraz, frazeološka jedinica, frazeološki obrat, stalni leksički kompleksi i dr.) odlučila služiti terminom *frazem* (Menac 2007: 11). Za frazeme je karakteristično da su sve njihove sastavnice ili barem jedna od njih izgubile svoje osnovno leksičko značenje, da ne nastaju u govornome procesu, već ih govornici rabe kao gotove cjeline – ne biraju, dakle, sastavnice, nego gotovu svezu. Ističe se i da značenje frazema kao cjeline nije jednako zbroju značenja njegovih pojedinih sastavnica, potom uglavnom stabilan red riječi, čvrstu strukturu u kojoj su leksičke zamjene ograničene, a gramatičke ne unose promjene na značenjskom planu te da frazem ima najmanji opseg kada se sastoji od jedne samostalne i jedne pomoćne riječi dok najveći opseg frazema nije određen (Menac 2007: 15).

1.6. Josip Matešić (1983: 111) koristi termin *frazem* zbog težnje za usklađenosti s nazivljem za ostale jedinice jezika kao sustava. Frazemom smatra svezu riječi kojoj je svojstveno da se kao cjelina reproducira u govornome činu (reproduktivnost), da se sastoji od najmanje dviju riječi (formalna veza), da je najmanje jedan od članova sveze riječi dobio novo značenje u usporedbi s izvornim (idiomatičnost) te da je tu svezu

⁴ Više u Levin-Steinmann (2009: 13).

⁵ Terminološku neujednačenost u frazeologiji ističe Fleischer (1997: 2) te navodi i druge autore koji se bave tom problematikom (Pilz, Molotokov, Ožegov). O nekim pitanjima o definiciji idiomatskih fraza v. u Maček (1991).

riječi moguće uklopiti u kontekst kao svaki drugi leksem (uklapanje u kontekst). Pritom svako od obilježja koja navodi u svojoj definiciji frazema smatra relevantnim (Matešić 1978: 212).

1.7. Željka Fink-Arsovski (2002: 6) frazem određuje kao osnovnu jedinicu frazeologije koja se sastoji od „najmanje dviju sastavnica (od dviju autosemantičkih ili od kombinacije autosemantičke i sinsemantičke) koje karakterizira cjelovitost i čvrsta struktura“. Navodi i da su hrvatski jezikoslovci u svojim ranijim radovima za osnovnu frazeološku jedinicu koristili naziv *frazeologizam* nastao pod utjecajem ruskoga, ali je „većina znanstvenika u današnje vrijeme prihvatila termin frazem radi usustavljanja s drugim lingvističkim jedinicama“ (Fink-Arsovski 2002: 6). Kao značajke frazema navodi i njegovu ustaljenost ili reproduktivnost, njegovu sintaktičku funkciju unutar rečenice ili funkciju zasebne rečenice, slikovitost, često i ekspresivnost te konotativno značenje. Frazemi koji imaju ta obilježja pripadaju frazeologiji u užem smislu ili užoj frazeologiji. Iako ističe da se frazemi mogu analizirati s različitih aspekata, Fink-Arsovski (2002: 8) kao tri osnovna oblika frazeološke analize navodi semantički, strukturni i sintaktički. Semantička analiza frazema obuhvaća frazeološko značenje, motiviranost frazema, njegovo podrijetlo, sintaktička način njegova uključivanja u rečenično ustrojstvo, a strukturna opseg frazema, njegov leksički sastav i određivanje glavne komponente. Prema svome se podrijetlu i proširenosti uporabe frazemi mogu podijeliti na nacionalne, internacionalne i posuđene. Nacionalni su frazemi često motivacijski neprozirni te kao sastavnice sadrže jezične činjenice povezane s kulturom, poviješću i tradicijom naroda kojem pripadaju. Internacionalni su frazemi prošireni u mnogim jezicima i pripadaju međunarodnome frazeološkom sloju. Frazemi se mogu i posuđivati iz jednog jezika u drugi i to u svom izvornome obliku ili kalkiranjem, a ono može biti potpuno (kalkovi) i djelomično (polukalkovi) (Menac 1972: 9–18)⁶. Jernej (1992/93: 191–197) smatra da su na hrvatski frazeološki fond znatno utjecali talijanski i njemački jezik.

1.8. Razvojem kognitivne lingvistike i kognitivne semantike u središte zanimanja dolaze metaforički procesi i koncepti, a „budući da velika većina frazema izvire iz različitih oblika metafora, upravo je frazeologija pogodna za stvaranje tzv. *konceptata*, u kojima se frazemi tematski odnosno konceptualno grupiraju dajući nam priliku za analizu semantičkih taloga na bazi kojih je formirano frazeološko značenje“

⁶ Rad *Svoje i posuđeno u frazeologiji* pretisnut je u knjizi *Hrvatska frazeologija 2007. godine*.

(Fink-Arsovski 2002: 37). Potvrdu tomu pružaju i brojni frazeološki radovi na hrvatskome jeziku (Vidović Bolt 2017: 345–356, Hrnjak 2004: 23–30, Malnar Jurišić i Vukša Nahod 2015: 121–136). O frazeologiji u ruhu formalnih pristupa jeziku te pristupu frazeologiji u smjeru kognitivne teorije piše Ivana Filipović Petrović (2018: 41–81), uz zaključno navođenje obilježja frazema prema tradicionalnoj i kognitivnoj frazeološkoj školi.

1.9. Osim s kognitivnolingvističkoga, frazeologija se proučava i sa psiholingvističkoga (Kuvač Kraljević, Lenček 2012: 26–30), s komunikativno-pragmatičkoga (Pintarić 2011: 229–241) te lingvokulturološkoga aspekta (Barčot 2017).

2. BROJEVNE RIJEČI KAO FRAZEMSKJE SASTAVNICE

2.1. Brojevi su oduvijek imali posebno značenje u čovjekovu misaonom svijetu. Potvrđuje to i rani razvoj matematike i astronomije u visokim kulturama staroga vijeka te zapisi mitološkoga i vjerskog karaktera koji pokazuju „da su već stari Egipćani i Sumerani brojevima pripisivali božansku prirodu, magijsku snagu i simboličke sadržaje“ (Germ 2004: 5). Važnost se brojeva u europskoj kulturnoj svijesti ogleđa i u promišljanjima starogrčkih filozofa Pitagore i Platona: „Starogrčki filozofi ustrajno su pokušavali odrediti prirodu, ulogu i značenje brojeva, a njihov je trud snažno utjecao i na razvoj simbolike brojeva, koja se oblikovala u prelijevanju filozofskih, mitoloških, vjerskih, magijskih, literarnih i brojnih drugih sadržaja“ (Germ 2004: 5). Ta su promišljanja snažno utjecala na razvoj židovske simbolike brojeva te obilježila shvaćanje brojeva u kršćanskome duhovnom svijetu. Potvrđuju to i promišljanja Filona Aleksandrijskog, Origenesa, Izidora Seviljskog te vodećega filozofa ranog srednjega vijeka Aurelija Augustina: „Brojevi su za Augustina načelo reda, ljepote i savršenosti, idealni oblikovni principi koji vladaju svijetom i jamče sklad, uređenost, uravnoteženost i zakonitost, a u najvećoj su mjeri izraz stvaralačke volje Boga, koji je sve uređio po mjeri, broju i težini“ (Germ 2004: 8). Filozofske rasprave o ulozi i značenju brojeva oživljavaju u renesansi s neoplatonistima i njima zajedničkoj misli „da su brojevi simboli koji ljudski duh vode spoznaji najviših filozofskih istina“ (Germ 2004: 12). U renesansi dolazi i do povezivanja filozofske interpretacije brojeva s okultnim sadržajima poput numerologije, čemu je kasnije naklonjen bio i europski romantizam. Rudolf Taschner (2013: 26) objašnjava kako s matematikom počinje i prosvjetiteljstvo naglašavajući važnost koju je imala 1550. godine objavljena knjiga Adama Riesa iz Staffelsteina kraj Bamberga, svojevrstan priručnik za računanje, odnosno ovladavanje osnovnim računskim operacijama. U 20. se stoljeću težište stavlja na simboliku brojeva na različitim područjima umjetničkoga stvaralaštva. Promišljanja o brojevima i njihovo značenje u čovjekovu duhovnom svijetu svoj su odraz našli i u frazeologiji, što do izražaja dolazi u značenju brojeva kao frazemskih sastavnica te njihovu utjecaju na oblikovanje frazeološkoga značenja.

2.2. U *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr. 1997: 214) brojevi se po značenju dijele na glavne i redne, odnosno one koji kazuju „koliko jedinica ima onoga što znači riječ uz koju stoje“ i one koji kazuju „koliko jedinica treba odbrojiti da se dođe do nekog predmeta, da se utvrdi koji je po redu u prostoru ili vremenu – mjesto u redoslijedu“. U oblicima se brojeva navode i zbirni brojevi, brojni pridjevi i brojne imenice. Zbrini se brojevi rabe umjesto glavnih brojeva kada se broje bića različitog spola ili dobi („Stol za dvoje.; Kako ih je sedmero sjedjelo oko vatre, to je Hlapićeva torba začas bila prazna.“), kada se općenito navodi količina („Trebalo da znaš dvoje.“), uz zbirne imenice na *-a* i *-ad*, uz pluraliu tantum (imenice koje imaju samo množinu, a znače jedan predmet obično sastavljen od dvaju ili više uočljivih dijelova) te uz imenicu *jaje*. Brojnim se pridjevima, kao i glavnim brojevima, izriče odbrojena količina, što znači imenica uz koju stoje, tvore se pomoću dometaka *-oj*, *-er*, *-or*, a imaju oblike kao pridjevske zamjenice („Ulazi se na petora vrata.“). Brojne se imenice izvode od osnove zbirnoga broja dometkom *-ica* i njima se broje uglavnom muškarci (*obojica*, *desetorica*), mogu značiti i približnu količinu kada se tvore dometkom *-ak* (*desetak*), a u njih se ubrajaju i nazivnici razlomaka na *-ina*, *-nina* i *-inka* (*trećina*, *milijardnina*, *osminka*).

2.3. U *Uvodu u jezičnu morfologiju* Ivan Marković brojevima kao vrsti riječi posvećuje posebno poglavlje (2012: 463–499) navodeći da su brojevi „najpreciznije sredstvo za iskazivanje količine, broja te da se zbog svoje osobite semantike tradicionalno izdvajaju u posebnu vrstu riječi premda se morfološki i sintaktički nerijetko dadu razvrstati drugačije te su unutar sebe nerijetko nehomogeni“ (Marković 2012: 463). Naglašava da je broj u prvome redu apstraktna veličina te da unutar brojevnoga sustava treba razlikovati brojeve ili prave brojeve kao vrstu riječi od brojevnih izraza (Marković 2012: 464). Donosi pregled generalizacija o sustavima kardinalnih brojeva u jezicima svijeta prema Greenbergu (Marković 2012: 465–484) te kratak opis hrvatskih brojevnih riječi (Marković 2012: 484–499). Brojevne riječi u hrvatskome Marković (2012: 484–499) dijeli na glavne brojeve, redne brojeve, brojevne imenice i brojevne pridjeve, spominje i zbirne brojeve, koje ne uključuje u svoj opis brojevnih riječi⁷, te brojevne tekstne konektore. Glavne ili kardinalne brojeve dijeli u tri razreda – broj *jedan*, brojevi *dva* (*oba*, *obadva*) *tri*, *četiri* i ostali glavni brojevi. Ostali se glavni brojevi sintaktički ponašaju slično kao količinski prilozi, samo, za razliku od njih i popriloženih imenica, „ti brojevi ne

⁷ Smatra da bi „opis brojevnih riječi bio mnogo jednostavniji kad bi se oni iz njega jednostavno uklonili“ (Marković 2012: 484).

moгу biti dopunjeni nebrojivim imenicama niti mogu modificirati glagol⁸. Iako se redosljed u hrvatskome može izraziti i pridjevima kao što su *zadnji, posljednji, prethodni, prošli, sljedeći* i sl., on nije u toj mjeri precizan kao kad se izrazi rednim ili ordinalnim brojevima. Oni, dakle, „iskazuju točan položaj u redosljedu prebrojivih jedinica onoga što je iskazano imenicom“ (Marković 2012: 486). Marković razlikuje dva razreda brojevnih imenica (imenice sa značenjem brojnosti izvedene od brojeva) i to prema tomu „jesu li referenti koje označuju osobe i – ako jesu – kojega su spola“ (2012: 487). U prvi razred ubraja brojevne imenice za muške osobe (*dvojica, sedmorica...*), a u drugi brojevne imenice za raznospolno, za neživo i za nebrojivo (*dvoje, petero...*). Navodi i da je nula „u nas redovito zaboravljena kao broj“ te da „autohtoni leksem za broj *nula* nemamo; to bi eventualno moglo biti *ništa* (ali nije) (Marković 2012: 485). Leksem će se *nula* promatrati u funkciji frazemske sastavnice te će frazemi koji je sadrže biti dijelom prikupljene frazeološke građe, a time će se od formalnoga krenuti prema objasnidbeno-analitičkom pristupu u procesu desemantizacije.

2.4. Pitanje što su brojevi te „... ima li taj mali skup riječi takva gramatička obilježja koja bi mu dala status posebne vrste riječi ili su to podrazredi drugih leksičko-gramatičkih razreda“ postavlja Branka Tafra (1989: 219–237). Ističe potrebu za preispitivanjem postojeće podjele riječi na vrste i za novom klasifikacijom te pretpostavlja da će brojevi biti „kvalifikacijski kamen spoticanja“ (1989: 235). Iako se tradicionalnoj podjeli riječi na vrste može pronaći puno zamjerki, nije mu dosad pronađena bolja zamjena, a status se vrste riječi ne osporava samo imenicama, pridjevima, glagolima i priložima, dok zamjenice i brojevi predstavljaju složeniji problem i teško ih je dosljedno opisati kao vrste riječi (Tafra 1989: 221). Ista autorica (2000: 263) dijeli brojevne riječi u četiri podrazreda prema njihovim morfološkim, semantičkim i distribucijskim obilježjima te prema tome govori o glavnim brojevima, zbirnim brojevima, brojevnim pridjevima (koji se svrstavaju u pridjeve) i brojevnim imenicama (koje pripadaju razredu imenica): „Osim brojnosti, koje je značenje zajedničko svim četirima podrazredima, svaki podrazred nosi još poneko semantičko obilježje koje pošiljatelj poruke svojim izborom brojevne riječi može prenijeti, npr.: pet učenika (samo brojnost), petero učenika (brojnost i živost), petorica učenika (brojnost i muški spol), obojica učenika (brojnost, određenost, potpunost, muški spol).“ Smatra da redne brojeve treba smatrati podrazredom brojeva

⁸ Usp.: *on pet govori / on mnogo govori* (Marković 2012: 486).

jer „ne ovladavaju kategorijom određenosti, koja karakterizira pridjeve kao vrstu riječi, nemaju mogućnost stupnjevanja i njihova je raspodjela u imeničkim sintagmama ograničena na brojive imenice“ (1989: 235). Različit pristup brojevnim riječima u hrvatskim jezičnim priručnicima Tafra smatra posljedicom toga što one imaju različita morfološka obilježja (2000: 261).

2.5. Brojevine frazemske sastavnice, kao brojevine riječi ili brojevni izrazi, nerijetko „daju osnovni ton značenju frazeologizma u cijelosti“ (Fink 1989: 84). U nekim frazemima kao sastavnice zadržavaju svoje osnovno značenje količine ili poretka (*zažmiriti / žmiriti (prižmiriti) jednim okom (na jedno oko), može se na prste <jedne ruke> izbrojiti (prebrojiti i sl.) koga, što, od prvoga do prvoga [živjeti i sl.]*), a u drugima je njihovo značenje simboličko (*kruh sa sedam kora, sve u šesnaest, biti u (na) sedmom nebu*). U frazemima se ogleda simbolički potencijal brojeva kao arhetipova te njihovo značenje u europskoj kulturi od antike do danas.

3. KORPUS HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM

Za potrebe je provedenoga istraživanja i frazeološke analize sastavljen korpus hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom. Pritom su korišteni leksikografski i mrežni izvori:

1. jednojezični hrvatski frazeološki i opći rječnici: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (Matešić 1982), *Rječnik hrvatskoga jezika* (Anić 2000), *Hrvatski frazeološki rječnik* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014), *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema* (Vidović Bolt i dr. 2017),
2. dvojezični rječnici: *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik* (Matešić 1988),
3. mrežni korpusi: *Hrvatska jezična riznica*, *Hrvatski mrežni korpus hrWaC*.

Rječnik hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom je rječnik utemeljen na korpusu⁹ koji predstavlja svojevrsni leksikografski model, otvoreni popis s mogućnošću dopunjavanja novim frazeološkim jedinicama. Osnovni kriterij pri odabiru frazeološke građe bila je potvrda najmanje jedne brojne sastavnice u pojedinomu frazemu, neovisno o tomu je li ona glavnom ili nosećom (*pet minuta* čijih) ili izbornom (*<jedan> korak naprijed, dva koraka nazad (natrag)*). U korpusu potvrđene frazemske inačice koje ne uključuju brojnu sastavnicu (usp. *na dva (više) razboja*) nisu dijelom frazeološke građe koja je polazište za provedeno istraživanje, samo se spominju u poglavlju u kojem se govori o varijantnosti hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom.

Uzimajući u obzir pristupe brojevima kao vrsti riječi u suvremenim gramatičkim priručnicima hrvatskoga standardnog jezika, ali i stavljajući u prvi plan značenjski kriterij, brojne frazemske sastavnice obuhvatit će i riječi s brojevnom osnovom (sve riječi u čijem leksičkom morfemu nalazimo broj, uključujući nulu) i brojne riječi (riječi s brojevnim leksičkim morfemom koje s drugim riječima tvore logičko-matematički niz) (v. Klinčić 2012: 89). Brojevnim se frazemske sastavnicama smatraju brojne riječi kao semantička kategorija (koja pretpostavlja dva uvjeta: broj u osnovi te suodnos s drugim riječima u nizu), a ne gramatička, pa stoga nije istovjetna brojevima kao morfološkoj kategoriji u suvremenim gramatikama (Klinčić 2012: 89). Da se podjele brojeva u hrvatskim gramatikama u nekoj mjeri razlikuju navodi Matas

Ivanković (2020: 853–854): „Tako, primjerice, Barić i dr. (1997) *dvoje, troje...* određuju kao zbirne brojeve, dok su po Ragužu (1997) te Siliću i Pranjковиću (2005) to brojevne imenice. [...] Pod brojevnim riječima podrazumijevaju se brojevi i tvorenice od brojeva koje nedvosmisleno pripadaju nekoj drugoj vrsti (npr. dvogodišnjak)“. Takav se pristup slijedi i ovdje.

Tafra (1989: 221) razlikuje riječi poput *tisuća* i *milijun* u značenju odbrojene i neodbrojene količine. Iako, primjerice, u frazemu *mali milijun* sastavnica *milijun* nema značenje odbrojene količine, već znači ‘puno’, kao što i u frazemu *razbiti se (raspasti se i sl.) na tisuću komadića* sastavnica *tisuću* znači ‘puno’, frazemi koji ih sadrže uvrstit će se u građu koja je predmetom provedene analize. Primjeri su to sastavnica koje u značenje frazema unose hiperbolični ton te se upravo tim obilježjem mogu izdvojiti i promatrati kao posebna podskupina. Dijelom su frazeološke građe koja se ovdje analizira i donosi u nastavku i frazemi sa sastavnicom *jedan* kojoj se kao varijantna navodi *isti* mada Tafra (2000: 265) smatra da ta leksička jedinica u tom slučaju ne može biti broj. Uzimajući u obzir upravo tu posebnost naglašenu i varijantnom frazemsom sastavnicom, u primjerima poput *mjeriti jednim (istim) aršinom* sastavnica se *jednim* smatra brojevnom frazemsom sastavnicom (ne brojem) (usp. Fink 1989). Isto se načelo primjenjuje i u primjerima frazema sa sastavnicom *drugi* kojoj je u korištenim leksikografskim izvorima kao varijantna potvrđena sastavnica *drukčiji*. Polazi se, naime, od toga da se ono što je drugo stavlja u suodnos prema onomu što je prvo, te uz sem različitosti u suodnosu s prvim uključuje i suodnos poretka u promatranju određene značajke.

Pri sastavljanju se korpusa hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom u obzir uzeo i kriterij vremenske raslojenosti frazema kao posebne skupine unutar hrvatskoga leksičkog sustava, stoga u nj nisu uvršteni oni frazemi potvrđeni u korištenim leksikografskim izvorima za koje nije pronađena i potvrda u jednom od korištenih korpusa. Tako je, primjerice, iz korpusa hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom izostavljen u Matešićevu *Frazeološkom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* potvrđen frazem *deveta voda kisela* kojem bi na značenjskoj razini podudaran bio aktivnom leksičkom sloju pripadajući, te stoga i u korpus uvršteni frazem *sa, zanimljivo, istom brojevnom sastavnicom – rođak u devetom koljenu*.

U korpus hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom nisu uvrštene one frazemske inačice koje donose leksikografski izvori ako

za njih nije pronađena potvrda u jednom od korištenih korpusa. Tako on, primjerice, sadrži frazem *ne znati (jedva znati) brojiti <ni> do tri*, ali ne i u *Hrvatskom frazeološkom rječniku* potvrđenu inačicu s varijantnom brojevnom sastavnicom *pet*.

4. STRUKTURNI ASPEKT HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM

Analiza frazema sa strukturnoga aspekta uključuje opseg frazema, njegov leksički sastav te određivanje sintaktički glavne frazemske sastavnice. Pri opsegu se frazema u hrvatskoj frazeologiji ustalila podjela na minimalne frazeme, frazeme skupove riječi ili sveze riječi, frazemske rečenice¹⁰ i frazemske polusloženice. Ta se podjela frazema prema njihovu opsegu slijedi i ovdje te se u okviru tih triju skupina navode strukturni tipovi iz prikupljene frazeološke građe. Tako se „na strukturnom planu može govoriti o strukturnim frazeološkim modelima koji su po svojem obliku sintagmatskoga i rečeničnoga karaktera“ (Kovačević 2012: 22). Poredbeni se frazemi pritom navode kao zasebni strukturni tip unutar skupine u kojoj su zastupljeni. Kao posebna se skupina izdvajaju i frazemske polusloženice, u novije vrijeme ustanovljena skupina frazema prema opsegu, „jednorječnice slijeva i zdesna omeđene bjelinom koje između svojih sastavnica imaju spojnicu“ (Kovačević, Ramadanović 2013: 273). Fakultativnost se sastavnica zanemaruje pri uključivanju frazema koji ih sadrže u određenu podskupinu. U slučajevima kada je frazem potvrđen u dvjema strukturnim inačicama, obrađuje se pod onom koja je zastupljenija u korpusu te, prema tom kriteriju, i navedena kao prva u *Rječniku hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom*, a druga se navodi i strukturno raščlanjuje u napomeni uz primarnu frazemsku inačicu.

4.1. Minimalni frazemi

U prikupljenoj su frazeološkoj građi potvrđena tri minimalna frazema¹¹, a uz dva se od njih navodi glagolska kolokacija. U prvomu je od navedenih frazema brojerna frazemska sastavnica glavni broj, u drugomu redni broj, a u trećemu brojerna imenica.

4.1.1. *Prijedlog + brojerna riječ*

za dvojicu [jesti, raditi, vrijediti, itd.]

za pet

od prve [napraviti što, shvatiti što itd.]

¹⁰ Usp. Menac (1978: 221–222); Fink (2002: 8), Kovačević (2012: 23).

¹¹ Usp. Malnar Jurišić (2021: 488).

4.2. Frazemi skupovi riječi

Ova je skupina frazema općenito najbrojnija, pa tako i među frazemima s brojevnom sastavnicom u hrvatskome jeziku. Frazemi skupovi riječi sastoje se od najmanje dviju punoznačnih riječi uz koje mogu kao sastavnice imati i nepunoznačne riječi¹². Sastavnice frazema sa strukturom skupa riječi mogu se nalaziti u različitim sintaktičkim odnosima zavisnoga i nezavisnoga tipa. U prikupljenoj se frazeološkoj građi u najvećem broju javljaju frazemi sa strukturom zavisnih skupova riječi koji se raščlanjuju prema glavnoj riječi, „onoj koja je sintaktički najvažnija i koja upravlja oblikom ostalih sastavnica u frazemu“ (Kovačević 2012: 25). Prema tomu se dijele na glagolske, imenične, pridjevne, priložne, brojevne i zamjениčne¹³. Uz svaki se strukturni tip donose odabrani primjeri potvrđeni u prikupljenoj frazeološkoj građi.

4.2.1. Frazemi zavisni skupovi riječi

4.2.1.1. Glagolski frazemi sa strukturom skupa riječi

Među glagolskim se frazemima sa strukturom skupa riječi javlja više strukturnih podtipova, a najzastupljeniji su *glagol + prijedlog + brojeva riječ + imenica* te *glagol + brojeva riječ + imenica*.

4.2.1.1.1. *Glagol + prijedlog + brojeva riječ + imenica*

pasti / padati u drugi plan

staviti / stavljati (gurnuti / gurati i sl.) u drugi plan *koga, što*

otići (odseliti se / preseliti se) na drugi svijet

pogledati / gledati (promotriti / promatrati i sl.) iz drugog kuta (ugla)

biti u drugom planu

prikazati / prikazivati (pokazati / pokazivati) u drugom svjetlu

vidjeti (promatrati i sl.) u drugom svjetlu *koga, što*

biti (naći se / nalaziti se) između dvije vatre

sjediti na dvije stolice

puhati u jedan rog

¹² Usp. Fink (2002: 8), Menac (2007: 18), Kovačević (2012: 25).

¹³ Kovačević (2012: 25) navodi da su brojevne i zamjениčne zavisne sveze veoma rijetke. Navedenoj podjeli neki autori još dodaju *neodređeno-količinske, modalne frazeme i frazeme uzvike* (usp. Fink 1992/1993: 91).

strpati / trpati (baciti / bacati) u jedan lonac (gomilu, hrpu, koš)
koga, što

ići (otići) na jedno mjesto

ubaciti / ubacivati (prebaciti / prebacivati) u petu brzinu

biti u prvom planu

doći (izbiti i sl.) u prvi plan

staviti / stavljati (gurnuti / gurati i sl.) u prvi plan *koga, što*

biti (boriti se itd.) u prvim redovima

zatvoriti sa sedam brava *što*

biti u (na) sedmom nebu

biti (naći se) na sto muka

biti (naći se) u (na) sto čuda

biti (nalaziti se) u sto briga

razbiti (slomiti i sl.) u (na) milijun komadića

razbiti se (raspasti se i sl.) u (na) stotinu komadića

4.2.1.1.2. *Glagol + brojevná riječ + imenica*

otvoriti (otvarati) četvere oči

biti (postati) drugi čovjek

pogledati / gledati drugim očima

svirati drugu violinu

mjeriti jednim aršinom

zažmiriti / žmiriti (prižmiriti) jednim okom¹⁴

napraviti (učiniti) prvi korak

povući (zaorati) prvu brazdu

svirati prvu violinu

imati sto briga

zadati trista jada *komu*

4.2.1.1.3. *Glagol + brojevná riječ + imenica + imenica*

držati tri ugla kuće

¹⁴ Potvrđen je i frazem strukture *glagol + prijedlog + brojevná riječ + imenica zažmiriti / žmiriti (prižmiriti) na jedno oko*.

- 4.2.1.1.4. *Glagol + brojevnna riječ + imenica + prijedlog + imenica*
imati šezdeset (...x...) godina ili sa šezdeset (...x...) godina na leđima
(na grbači)
- 4.2.1.1.5. *Glagol + brojevnna riječ + poimeničeni pridjev*
imati tri čiste
nemati tri čiste
- 4.2.1.1.6. *Glagol + brojevnna riječ + pridjev + imenica*
imati dvije lijeve <ruke (noge)>
- 4.2.1.1.7. *Glagol + brojevnna riječ + slovo*
biti ajnc a
- 4.2.1.1.8. *Glagol + zamjenica + brojevnna riječ*
dignuti sve četiri
- 4.2.1.1.9. *Glagol + zamjenica + brojevnna riječ + imenica*
pokazati / pokazivati <svoje> drugo lice
- 4.2.1.1.10. *Glagol + zamjenica + prijedlog + brojevnna riječ*
ošišati se na nulu
- 4.2.1.1.11. *Glagol + zamjenica + prijedlog + brojevnna riječ + imenica*
biti sav (sva) u <jednoj> vodi
staviti / stavljati sve na jednu kartu
- 4.2.1.1.12. *Glagol + brojevnna riječ + veznik + brojevnna riječ*
zbrojiti dva i dva
- 4.2.1.1.13. *Glagol + brojevnna riječ + pridjev + imenica*
imati dvije lijeve <ruke (noge)>
- 4.2.1.1.14. *Glagol + brojevnna riječ + imenica + veznik + brojevnna riječ + imenica*
biti jedno srce i jedna duša
biti (postati) jedno tijelo i jedna duša

- 4.2.1.1.15. *Glagol + prijedlog + zamjenica + brojevnna riječ*
dočekati se na sve četiri
- 4.2.1.1.16. *Glagol + prijedlog + brojevnna riječ*
krenuti / kretati (početi / počinjati) od nule
ošišati na nulu *koga*
svesti / svoditi na nulu *što*
- 4.2.1.1.17. *Glagol + prijedlog + brojevnna riječ + imenica + prijedlog*
biti za dva koplja ispred (iznad) *koga, čega*¹⁵
- 4.2.1.1.18. *Glagol + prijedlog + brojevnna riječ + imenica + prijedlog + imenica*
biti (stajati) <s> jednom nogom u grobu
- 4.2.1.1.19. *Glagol + prilog + prijedlog + brojevnna riječ + imenica + prijedlog + imenica*
stajati <čvrsto> s obje noge na zemlji
- 4.2.1.1.20. *Glagol + imenica + brojevnna riječ*
biti broj jedan
- 4.2.1.1.21. *Glagol + pridjev + brojevnna riječ*
biti ravan nuli
- 4.2.1.1.22. *Čestica + glagol + čestica + brojevnna riječ + imenica*
ne vrijediti ni pet para
- 4.2.1.1.23. *Čestica + glagol (prilog + glagol) + glagol + čestica + prijedlog + brojevnna riječ*
ne znati (jedva znati) brojiti <ni> do tri
- 4.2.1.1.25. *Brojevnna riječ + imenica + glagol + brojevnna riječ + imenica*
jednim hicem (metkom) <ubiti> dva zeca
jednim udarcem ubiti dvije muhe

¹⁵ U prikupljenoj je frazeološkoj građi potvrđen i frazem strukture *glagol + prijedlog + brojevnna riječ + imenica + pridjev (u komparativu)* biti za dva (tri) koplja bolji (pametniji i sl.) <od *koga, od čega*>.

4.2.1.2. Glagolski poredbeni frazemi

4.2.1.2.1. *Glagol + pridjev (prilog) + poredbena čestica + brojevena riječ + imenica + imenica*

biti sličan (nalik) *komu, čemu* kao dvije kapi vode

4.2.1.2.2. *Glagol + poredbena čestica + brojevena riječ + imenica*

biti (osjećati se) kao drugi čovjek

živjeti kao dva goluba

biti kao jedna duša

4.2.1.2.3. *Glagol + poredbena čestica + broj + imenica + imenica*

sličiti (nalikovati) *komu, čemu* kao dvije kapi vode

4.2.1.2.4. *Glagol + poredbena čestica + zamjenica + brojevena riječ + imenica*

znati (poznavati) kao svojih pet prstiju *koga, što*

4.2.1.3. Imenični frazemi sa strukturom skupa riječi

4.2.1.3.1. *Imenica + brojevena riječ*

metar cvancik

4.2.1.3.2. *Imenica + brojevena riječ + imenica*

građanin drugog reda

sluga dvaju gospodara

4.2.1.3.3. *Imenica + prijedlog + brojevena riječ + imenica*

ljubav na prvi pogled

knjiga sa sedam pečata

kruh sa sedam kora

4.2.1.3.4. *Brojevena riječ + imenica*

druga liga

druga violina

drugim riječima

drugog kova (soja)

peta kolona

prva dama
prva lasta
prva liga
prva violina
prvi koraci <u čemu>
šesto čulo
treća sreća
trinaesto prase

4.2.1.3.5. *Brojevena riječ + imenica + imenica*

druga strana medalje
<jednim> potezom pera ili jednim potezom <pera >

4.2.1.3.6. *Brojevena riječ + pridjev + imenica*

osmo svjetsko čudo

4.2.1.3.7. *Imenica + prijedlog + brojevena riječ + imenica*

rođak u devetom koljenu
batina s (sa) dva kraja
mač s dvije oštrice

4.2.1.3.8. *Brojevena riječ + imenica + prijedlog + imenica*

deveta rupa na svirali
peti kotač na kolima

4.2.1.3.9. *Brojevena riječ + imenica + prijedlog + brojevena riječ + imenica*

jedna duša u dva tijela

4.2.1.4. Imenični poredbeni frazemi sa strukturom skupa riječi

4.2.1.4.1. *Poredbena čestica + brojevena riječ + imenica*

kao dva goluba [živjeti i sl.]

4.2.1.4.2. *Poredbena čestica + imenica + prijedlog + brojevena riječ*

kao kec (as) na desetku
kao kec na jedanaest

4.2.1.5. Brojevni frazemi sa strukturom skupa riječi

4.2.1.5.1. *Prijedlog + brojevena riječ + imenica*

u četiri oka
između (među, u, unutar) četiri zida
iz druge ruke [znati, doznati itd.]
na drugi pogled
u drugu ruku
na dva razboja
u jedan glas
u <jedan> tren
o jednom trošku
u jednom dahu
u jednu ruku
u petoj brzini
iz prve ruke
na prvi pogled
u prvi čas (mah, tren)
na prvom koraku
u prvom redu
od prvog trena (časa)
na prvu loptu
za prvu ruku
za prvu silu
na sto i jedan način
<po> sto i sedmi put
za sto osamdeset stupnjeva

4.2.1.5.2. *Prijedlog + brojevena riječ + imenica + veznik + brojevena riječ + imenica*

iza (preko) sedam mora <i sedam gora (planina)>

4.2.1.5.3. *Prijedlog + brojevena riječ + imenica + prijedlog + brojevena riječ + imenica*

iza (preko) sedam mora, iza (preko) sedam gora

- 4.2.1.5.4. *Prijedlog + brojevena riječ + prijedlog + brojevena riječ*
od prvoga do prvoga [živjeti i sl.]
- 4.2.1.5.5. *Prijedlog + zamjenica + brojevena riječ*
na sve četiri
- 4.2.1.5.6. *Prijedlog + zamjenica + brojevena riječ + imenica*
sa svojih deset prstiju [učiniti što, postići što i sl.]
- 4.2.1.5.7. *Pridjev + brojevena riječ*
mali milijun *koga, čega*
moralna ništica
obična nula
čista petica
- 4.2.1.5.8. *Zamjenica + brojevena riječ*
sve pet
- 4.2.1.5.9. *Čestica + brojevena riječ + imenica*
ni pet posto [ne mariti za *koga*, za *što*, ne uzimati u obzir *koga*, *što* i sl.]
- 4.2.1.5.10. *Brojevena riječ + brojevena riječ*
jedan nula za *koga*
- 4.2.1.5.11. *Brojevena riječ + glagol*
dvaput razmisliti (promisliti)
- 4.2.1.5.12. *Brojevena riječ + prijedlog + brojevena riječ*
jedno s drugim
jedan kroz jedan
- 4.2.1.5.13. *Brojevena riječ + prijedlog + imenica*
sto na sat
- 4.2.1.5.14. *Brojevena riječ + imenica + prijedlog + brojevena riječ*
pet <minuta> prije (do) dvanaest

4.2.1.5.15. *Brojevena riječ + brojevena riječ + prijedlog + imenica*
jedno drugome do uha

4.2.1.5.16. *Brojevena riječ + imenica*
jednom riječju (riječi)
nula bodova
pet minuta *čijih*
sto posto
sto puta

4.2.1.5.17. *Brojevena riječ + imenica + imenica*
tri dana jahanja

4.2.1.5.18. *Brojevena riječ + poimeničeni pridjev*
sedmorica veličanstvenih

4.2.1.5.19. *Brojevena riječ + pridjev + imenica*
jednog lijepog dana
sedam debelih godina (krava)
sedam mršavih godina (krava)

4.2.1.5.20. *Prijedlog + brojevena riječ*
za pet
od prve [napraviti *što*, shvatiti *što* itd.]

4.2.1.6. Poredbeni brojeveni frazemi sa strukturom zavisnoga skupa riječi

4.2.1.6.1. *Poredbena čestica + brojevena riječ + brojevena riječ*
k(a)o jedanput jedan

4.2.1.6.2. *Brojevena riječ + poredbena čestica + zamjenica*
jedan kao nijedan

4.2.1.7. Pridjevni frazemi sa strukturom zavisnoga skupa riječi

U prikupljenoj su hrvatskoj frazeološkoj građi potvrđena dva pridjevna frazema, a u jednome od njih je pridjevna sastavnica glagolski pridjev trpni¹⁶.

¹⁶ O pridjevnim i priložnim frazemima v. u Vučetić (1992/1993).

4.2.1.7.1. *Pridjev + brojevana riječ + imenica*

lud sto gradi

4.2.1.7.2. *Pridjev + prijedlog + brojevana riječ + imenica*

premazan (namazan) sa sedam masti

4.2.1.8. Zamjениčni frazemi sa strukturom zavisnoga skupa riječi

4.2.1.8.1. *Zamjenica + brojevana riječ*

sve pet

4.2.1.8.2. *Zamjenica + prilog + brojevana riječ*

nešto <sasvim> deseto

4.2.1.8.3. *Zamjenica + prijedlog + brojevana riječ*

svi do jednoga

sve u šesnaest

4.2.1.8.4. *Zamjenica + prijedlog + brojevana riječ + imenica*

<svi> na jedan kalup

4.2.1.9. Poredbeni zamjениčni frazemi

4.2.1.9.1. *Poredbena čestica + zamjenica + brojevana riječ*

kao nitko drugi

4.2.1.9.2. *Zamjenica + poredbena čestica + brojevana riječ*

svi kao jedan

4.2.2. Frazemi sa strukturom nezavisnoga skupa riječi

4.2.2.1. Brojevni frazemi sa strukturom nezavisnoga skupa riječi

4.2.2.1.1. *Veznik + brojevana riječ + veznik + brojevana riječ*

ni pet ni šest

4.2.2.1.2. *Brojevana riječ + veznik + brojevana riječ*

prvo i prvo

prvo pa muško

4.2.2.1.3. Brojevena riječ + veznik + pridjev

jedno te isto

4.3. Frazemi s brojevnim sastavnicama rečenične strukture

Među hrvatskim frazemima s brojevnom sastavnicom potvrđeni su i oni rečenične strukture. Neki od njih sadrže oba glavna rečenična dijela te pripadaju skupini frazema koji se nazivaju i dvodijelne rečenice (Kovačević 2012: 58).

4.3.1. Frazemi dvodijelne rečenice

<to je> deveta briga *komu*

<to je> druga priča (pjesma, stvar)

<to je> drugi padež (par rukava)

iz drugog filma (priče, vica) <je *tko, što*>

<to je> jedan te isti vrag (đavo, đavao)

fali (nedostaje) *komu* <jedna> daska u glavi

<to je> prvi glas *komu*

govori sto jezika *što*

ide (odlazi) do sto vragova *što*

4.3.2. Frazemi rečenične strukture s neizrečenim (skrivenim) subjektom

može se na prste jedne ruke izbrojiti (prebrojiti i sl.) *koga, što*

4.3.3. Frazemi rečenične strukture s logičkim subjektom u dativu

nema (nije bilo) druge *komu*

4.3.4. Frazemi eliptične rečenice

na jedno uho unutra, na drugo van <*komu*>

<jedan> korak naprijed, dva koraka nazad (natrag)

<i još> trista čuda

svako čudo za tri dana

jednom u sto godina

4.3.5. Frazemi sa strukturom usklične rečenice

sto mu gromova!

čudo jedno <!>

4.3.6. Frazemi sa strukturom nezavisnosložene rečenice

<ni <koliko stane>> za (na) jedan zub

4.3.7. Poredbeni frazemi sa strukturom zavisne surečenice

kao da tri dana nije jeo *tko*

4.4. Frazemske polusloženice

ajn-cvaj

dan-dva

pik-zibner

riječ-dvije¹⁷

Među hrvatskim su frazemima s brojevnim sastavnicama potvrđeni i oni u kojima je polusloženica jednom od frazemskih sastavnica. Prva dva od četiriju frazema koji se donose u nastavku, a čijim su sastavnicama brojevana frazemska polusloženica i imenična sastavnica u genitivu jednine, ostaju nepromijenjenima neovisno o kontekstu. Druga su dva frazema glagolski frazemi koji sadrže i frazemsku polusloženicu kao jednu od svojih sastavnica, a upravo se prema tom strukturnom obilježju i navode u okviru ove strukturne podskupine.

dva-tri puta

pet-šest puta

reći dvije-tri

biti fifti-fifti

¹⁷ U korpusu je potvrđena i inačica *riječ dvije*, usp. *Rječnik hrvatskih frazema s brojevnim sastavnicom*.

5. PARADIGMATIČNOST HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM

Promjena oblika frazemske sastavnice koja je ovisna o kontekstu naziva se paradigmatičnošću i treba je razlikovati od varijantnosti koja podrazumijeva mogućnost alternacije frazemskih sastavnica neovisno o kontekstu.

Fink-Arsovski (2002: 21) razlikuje tri vrste frazemske paradigmatičnosti:

1. nultu, u frazemima kod kojih bilo kakva promjena nije moguća,
2. djelomičnu, uvjetovanu morfološkim ili semantičkim faktorima,
3. potpunu, kod koje su promjene frazema, u skladu s gramatičkim značajkama njegovih sastavnica, neograničene.

Među hrvatskim su frazemima s brojevnom sastavnicom u prikupljenoj frazeološkoj građi potvrđene sve tri prethodno navedene vrste paradigmatičnosti.

5.1. Nulta paradigmatičnost hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom

5.1.1. Nultu paradigmatičnost imaju minimalni frazemi *za pet, od prve* i *za dvojicu*.

5.1.2. U prikupljenoj je frazeološkoj građi potvrđen tek jedan imenični frazem sa strukturom skupa riječi koji ima nultu paradigmatičnost. Frazem je to strukturnoga podtipa *imenica + brojevena riječ*, s posuđenicom kao brojevnom sastavnicom *metar cvancik*.

5.1.3. Poredbeni frazemi dvodijelne strukture *kao dva i dva* <četiri>, *kao nitko drugi, kao kec (as) na desetku, kao kec na jedanaest, kao dva goluba* [živjeti i sl.] imaju nultu paradigmatičnost (v. u Fink-Arsovski 2002: 21).

5.1.4. Nulta je paradigmatičnost potvrđena u brojevnih frazema sa strukturom skupa riječi, i to u sljedećim strukturnim tipovima: *prijedlog + brojevena riječ + imenica* (*u četiri oka, na prvom koraku, za sto osamdeset stupnjeva*), *prijedlog + brojevena riječ + imenica + veznik + brojevena riječ + imenica* (*iza (preko) sedam mora <i sedam gora (planina)>*), *prijedlog + brojevena riječ + prijedlog + brojevena riječ* (*od prvoga do prvoga* [živjeti i sl.]), *prijedlog + zamjenica + brojevena riječ* (*na sve četiri*), *prijedlog + zamjenica + brojevena riječ + imenica* (*sa svojih deset prstiju* [učiniti što, postići što i

sl.]), *zamjenica + brojevena riječ (sve pet)*, *čestica + brojevena riječ + imenica (ni pet posto [ne mariti za koga, za što, ne uzimati u obzir koga, što i sl.])*, *brojevena riječ + brojevena riječ (jedan nula za koga)*, *brojevena riječ + prijedlog + brojevena riječ (jedno s drugim)*, *brojevena riječ + prijedlog + imenica (sto na sat)*, *brojevena riječ + imenica + prijedlog + brojevena riječ (pet <minuta> prije (do) dvanaest)*, *brojevena riječ + imenica (sto posto)*, *brojevena riječ + imenica + imenica (tri dana jahanja)*, *brojevena riječ + pridjev (sedam veličanstvenih)*, *brojevena riječ + pridjev + imenica (sedam debelih godina (krava))*, *prijedlog + brojevena riječ (od prve [napraviti što, shvatiti što itd.])*.

5.1.5. Nultu paradigmatičnost ima zamjenični frazem *sve u šesnaest*.

5.1.6. Frazemi *drugog kova (soja)* i *drugim riječima* strukture *redni broj + imenica* imaju nultu paradigmatičnost. Neovisno o kontekstu, kod prvoga su od dvaju navedenih primjera obje sastavnice u genitivu jednine, a kod drugoga u instrumentalu množine.

5.1.7. Nultu paradigmatičnost ima zamjenični frazem sa strukturom skupa riječi *sve pet*.

5.1.8. Zamjenični frazemi sa strukturom nezavisnoga skupa riječi imaju nultu paradigmatičnost, usp. *ni pet ni šest*, *prvo i prvo*.

5.1.7. Frazemske polusloženice *aj-covaj*, *dan-dva*, *riječ-dviije* imaju nultu paradigmatičnost, kao i dva frazema čijim je dijelom frazemska polusloženica *dva-tri puta*, *pet-šest puta*.

5.1.8. Nultu paradigmatičnost ima frazem sa strukturom rečenice u kojoj je izostavljen subjekt i glagol *biti* kao glagolski dio imenskoga predikata *čudo jedno <!>*, kao i frazem rečenične strukture s neizrečenim predikatom i mogućim logičkim subjektom u dativu kao izbornom frazemskom sastavnicom *na jedno uho unutra*, *na drugo van <komu>* te frazem rečenične strukture s neizrečenim predikatom *jedna duša u dva tijela*. Nultu paradigmatičnost ima i frazem sa strukturom dvodijelne rečenice *spala knjiga na dva slova*, kao i frazemi sa strukturom bezlične rečenice *nema (nije bilo) druge komu te nema drugog izlaza*.

5.1.10. Zanimljiv je primjer frazema *batina s (sa) dva kraja*. Iako prva od dviju imeničnih sastavnica koje sadrži pruža mogućnost za njegovu djelomičnu paradigmatičnost, takvi primjeri u korpusu nisu potvrđeni. Promotri li se sljedeće: „Primjeri koji govore o batini s dva kraja, ne govore da je jedan bolji, a drugi gori, nego da su oba loša, samo što se stanje može okrenuti: onaj koji je dobivao batine može dohvatiti batinu s drugoga kraja i preokrenuti situaciju u svoju korist“ (Babić 1983: 151), vidljivo je da promjenom padeža imenične sastavnice *batina* ta sveza riječi gubi status frazema.

5.1.11. Slično je s frazomom <svi> *na jedan kalup*. Pretpostavljena i gramatičkim kategorijama izborne zamjenične frazemske sastavnice omogućena paradigmatičnost (npr. *One su sve na jedan kalup*.) nije potvrđena u korpusu.

5.2. Djelomična paradigmatičnost hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom

5.2.1. Djelomičnu paradigmatičnost imaju glagolski frazemi sa strukturom skupa riječi, primjerice *biti broj jedan*, *biti jedno srce i jedna duša*, *pogledati / gledati drugim očima* <na> *koga*, <na> *što*, *pogledati / gledati* (promotriti / promatrati i sl.) *iz drugog kuta* (ugla), *pokazati / pokazivati* <svoje> *drugo lice*, *prikazati se / prikazivati se* (*pokazati se / pokazivati se*) *u drugom svjetlu*, *svirati drugu violinu*, *zbrojiti dva i dva*... U nastavku se donosi nekoliko odabranih primjera iz korpusa hrWaC (uz navođenje mrežnoga izvora prema tomu korpusu).

biti broj jedan

... do 1000, 2000, 3000, pa i više za primjerice „Chanell“ ili „Valentino“ modele. Ma sve se prodaje. Pa naočale su broj jedan u Splitu. Svi prate trendove, mladi kupuju bar jedan model godišnje. (slobodnadalmacija.hr)

... cvjećare su, kaže M. Herega, dosta unazadili i veliki trgovački lanci. Dok nije bilo njih, tržnica je bila broj jedan, a sad se na tržnici slabo prodaje. (vecernji.hr)

zbrojiti dva i dva

Kako volimo raditi stvari koje nam se sviđaju i zapravo jedino tako i funkcioniramo, zbrojili smo dva i dva i odlučili se za distribuciju, rekla je Olinka Vištica u ime Hulahopa. (hfs.hr)

Vilim Ribić i društvo zbrojili su dva i dva i u pregovorima s Vladom ne odstupaju od zadnje crte obrane: pristanak na smanjenje plaća u zamjenu za dugoročno vezivanje sudbine hrvatskih liječnika, prosvjetara, socijalnih radnika i kulturnjaka na državnom proračunu uz razvoj zemlje. (sszssh.hr)

prikazati se / prikazivati se (pokazati se / pokazivati se) u drugom svjetlu

Stvoreno je mišljenje kako je portugalski nogometaš arogantan, prepun sebe i pun sličnih negativnih karakteristika, no ovom prilikom se pokazao u drugom svjetlu i pitanje je, zapravo, jesu li uopće istinite sve glasine koje kruže o njemu. (net.hr)

To znači da u odnosima ne smijemo glumiti i prikazivati se u drugom svjetlu, a druge ljude ne trebamo idealizirati... (nacional.hr)

5.2.1.1. Djelomičnu paradigmatičnost imaju i glagolski poredbeni frazemi trodijelne strukture, primjerice *živjeti kao dva goluba*.

živjeti kao dva goluba

Godinama živimo kao dva goluba. (vecernji.hr)

I njih dvoje žive kao dva goluba. (blog.hr)

5.2.2. Glagolski frazem *plesati kako drugi svira(ju)* ima djelomičnu paradigmatičnost.

plesati kako drugi svira(ju)

... ti ljudi danas u vrhu politike imaju svoj spis (dosje) i jao njima ako se pretinci počnu otkarati. Zato moraju plesati kako drugi svira jer ih se sve ima u šaci. (hkv.hr)

Vjeruju da će biti više poštovani ako budu plesali kako drugi sviraju, iako im u srcu svira neka sasvim druga melodija. (blog.hr)

... a ne poput ovih izdajnika koji od nje svojevolumno prave trećerazrednu koloniju koja ispunjava tuđe interese i pleše kako drugi sviraju... (vecernji.hr)

5.2.3. Većina je imeničnih frazema djelomično paradigmatična – osim već navedenoga primjera strukturnoga podtipa *imenica + broj* (*metar cvančik*) te većine frazema strukturnoga podtipa *broj + imenica*¹⁸.

5.2.3.1. Djelomičnu paradigmatičnost ima i imenični frazem strukture *brojeva riječ + imenica + imenica* u kojemu je brojeva sastavnica redni broj, prva od dviju imeničnih sastavnica je u nominativu, a druga u genitivu: *druga strana medalje*. Imenična sastavnica u genitivu u službi atributa ostaje nepromijenjenom u upotrebi u različitim kontekstima.

druga strana medalje

Razmisli malo o tome, pogledaj drugu stranu medalje... (tportal.hr)

5.2.3.2. Imenični frazemi strukture *imenica + broj + imenica* djelomično su paradigmatični jer se prva od dviju imeničnih sastavnica može promijeniti u padežu i broju. Promjena u rodu potvrđena je kod frazema *građanin drugog reda*, dok kod frazema iz ove strukturne podskupine *sluga dvaju gospodara* takva promjena nije potvrđena.

¹⁸ Osim dvaju frazema koji imaju nultu paradigmatičnost: *drugim riječima* i *drugog kova (soja)*, a koji se od ostalih koji pripadaju navedenom strukturnom podtipu razlikuju po tomu što im je kanonski oblik u kosom padežu, instrumentalu, odnosno genitivu.

građanin drugog reda

Jer, na početku 3.000 tisućljeća nitko se ne bi smio osjećati građaninom drugog reda, a najmanje ne iz razloga što je drugačiji od nas. (srce-cp-split.hr)

U to doba formiraju se i prvi sindikati koji su trebali štiti prava Hispanoamerikanaca, štiteći ih u prvom redu od sveprisutne diskriminacije, jer su nerijetko bili tretirani kao građani drugog reda. (geografija.hr)

Za nedavno putovanje u Sloveniju, na samo dva dana, trebala je dugo čekati vizu, a u vlaku se osjećala kao neka građanka drugog reda, jer su je ispitivali na kakav to festival ide. (zarezh.hr)

sluga dvaju gospodara

Nemoguće je biti sluga dvaju gospodara, a Ribić je ovime odabrao komu će služiti... (slobodnadalmacija.hr)

Ponajprije se to odnosi na glavnu ulogu, slugu dvaju gospodara, u interpretaciji Ronalda Žlabura. (matica.hr)

5.2.3.3. Imenični frazem s dvjema brojevnim sastavnicama *jedna duša u dva tijela* u korpusu je u većini primjera potvrđen u svom kanonskom obliku (očekivano u službi imenskoga dijela imenskog predikata, usp. *Ona i ja smo jedna duša u dva tijela*. (24sata.hr)), ali je potvrđen i primjer njegove djelomične paradigmatičnosti.

jedna duša u dva tijela

Ne vjerujem da to iz Grgića progovara strah. Ipak je on poljudski kadrovik, izravno odgovoran za sve što se u Hajduku događa. U tandemu s mojim 100-godišnjim prijateljem Žajom predstavlja jednu dušu u dva tijela. (slobodnadalmacija.hr)

5.2.3.4. Djelomičnu paradigmatičnost ima i frazem strukture *imenica + prijedlog + brojevnica riječ + imenica*, a omogućena je promjenom prve od dviju imeničnih sastavnica u padežu.

mač s dvije oštrice

Oni će ići na pobjedu, to je sigurno. No, radi se o maču s dvije oštrice. (index.hr)

5.2.3.5. Djelomičnu paradigmatičnost ima brojevni frazem *dvaput razmisliti* strukture *brojevnica riječ + glagol*. Brojevnica ostaje nepromijenjenom neovisno o kontekstu, ali se glagolska može promijeniti u skladu s gramatičkim kategorijama te vrste riječi.

dvaput razmisliti

Kada bih imala besplatno cijepljenje, vjerojatno bih pristala, iako bih dvaput razmislila jer se bojim mogućih nuspojava. (slobodnadalmacija.hr)

Ovdje je riječ o starom religijskom ritualu, koji ima svoju svrhu. Nakon takvog postupka, dvaput će razmisliti prije nego što se vrati... (jutarnji.hr)

5.2.3.6. U brojevnomu se frazemu *jedno drugome do uha* strukturnoga tipa *brojevena riječ + brojevena riječ + prijedlog + imenica* brojevne sastavnice mogu promijeniti u rodu i u broju. Prijedložno-padežni izraz *do uha* ostaje nepromijenjenim.

jedno drugome do uha

Bit će zanimljivo jer su u toj skupini sami državni prvaci i osvajači kupova Hrvatske, po rezultatskoj vrijednosti jedni drugima do uha, a to nam sugerira i bodovni poredak, u danu se može sve promijeniti. (slobodnadalmacija.hr)

5.2.3.7. Djelomičnu paradigmatičnost brojevne sastavnice ima frazem *sedmorica veličanstvenih*¹⁹.

sedmorica veličanstvenih

Odaberimo s prebogatog venecijanskog programa sedmicu veličanstvenih autora, koji su nas natjerali da prebrodimo svakodneve festivalske frustracije zbog previsokih cijena plastičnih tramezzina koje smo na brzinu potamanili između dvoje filmske projekcije, ali i najezde king-size komaraca, zbog kojih je najtraženiji parfem na venecijanskom Lidu bio Eau d'Auran. (matica.hr)

U svakom slučaju, osmo mjesto je frigidno, bezlično, u njemu nema energije, ono nikoga ne zanima i možda bi ipak bilo bolje s domaćim igračima igrati u doigravanju za ostanak, koje je kud i kamo zanimljivije, nego sa sedmicom veličanstvenih osvojiti dosadno osmo mjesto. (bjelovarac.hr)

5.2.3.8. Djelomičnu paradigmatičnost imaju i poredbeni brojevni frazemi trodijelne strukture.

jedan kao nijedan

Istresu tralje, jedna hrpica, jedna kao nijedna, pa opet kući, pa drugu nosi, to dvoje hrpice, a zasnovano kupusište velika njiva, kraja joj se nagledati ne možeš. (glasgacke.hr)

¹⁹ Frazem *sedam veličanstvenih* ima nultu paradigmatičnost.

5.2.3.9. Pridjevni frazemi s brojevnim sastavnicama i sa strukturom zavisnoga skupa riječi imaju djelomičnu paradigmatičnost.

lud sto gradi

Sa svojih osamnaest godina još je nježna i krhka, luda sto gradi, ponekad idealistična, ponekad realna, nekad vesela, a nekad tužna. Heroína kakvu samo poželjeti možete i tako dobar lik za strip. (studentnet.hr)

5.2.3.10. Zamjениčni frazem *svi do jednoga* ima djelomičnu paradigmatičnost zamjениčne i brojevnе frazemske sastavnice u rodu i padežu.

svi do jednoga

Haljinice koje smo izdvojili zbilja su dovoljno upečatljive pa ne morate razbijati glavu s detaljima. Sve do jedne savršeno funkcioniraju uz neutralne sandale, malu clutch torbicu i simpatičnu traper jaknu za neko ležernije druženje te dobar sako za svečanu priliku. (fashion.hr)

Navijačkim grupama, svima do jedne, vlada ološ. (index.hr)

5.2.3.11. Djelomičnu paradigmatičnost ima zamjениčni frazem *nešto <sasvim> deseto*, i to u primjerima s izbornom frazemskom sastavnicom²⁰.

nešto <sasvim> deseto

Ni sama ne znam otkuda je počelo iz ljubavi prema priči, knjizi, okruženju u kojemu sam odrasla ili nečem sasvim desetom. (story.hr)

5.2.3.12. U frazemu se rečenične strukture <to je> *druga priča (pjesma, stvar)* može promijeniti vrijeme glagolske sastavnice²¹.

<to je> druga priča (pjesma, stvar)

U centru u Bahariji zaposleno je dvadesetak ljudi, a svi zaposleni su čuvari, vatrogasci i djelatnici u administraciji, no, programa nema. Ne postoji. Da, ne postoji ni osoba koja čisti No, to je druga priča o Egiptu. (vecernji.hr)

Vidjet ćemo se vrlo brzo kod nas, ali to će biti druga priča, kod kuće igramo na pobjedu, napast ćemo od prve sekunde... (vecernji.hr)

²⁰ U primjerima u kojima ona izostaje riječ je o potpunoj paradigmatičnosti, usp. *Mrzim dijeljenje ljudi po nacionalnosti, vjeri ili nečem desetom.* (index.hr)

²¹ Budući da je glagolska sastavnica izbornom, ako izostane, onda je frazem nulte paradigmatičnosti, usp.: *U drugoj utakmici sasvim druga priča.* (rkhd.hr)

5.3. Potpuna paradigmatičnost hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom

Potpunu paradigmatičnost ima većina frazema strukturnoga podtipa *broj + imenica* (osim dvaju frazema koji imaju nultu paradigmatičnost *drugim riječima* i *drugog kova (soja)*). U tim dvama primjerima kanonski je oblik frazema sa sastavnicama u kosim padežima, instrumentalu i genitivu, a u ostalim frazemima ovoga strukturnog podtipa s objema frazemskim sastavnicama u nominativu jednine (npr. *prva liga*, *treća sreća*). Budući da je u svim primjerima frazema ovoga strukturnog podtipa potvrđenima u prikupljenomu korpusu brojevnica sastavnica redni broj, njegova je promjena u kontekstu uvjetovana odnosom sročnosti s imeničnom sastavnicom te morfološki obilježena. Potvrđen je i jedan frazem ovoga strukturnog podtipa s brojevnom sastavnicom koja je redni broj te imeničnom sastavnicom u nominativu množine *prvi koraci* <u čemu>. U nastavku se donosi nekoliko odabranih primjera iz ove strukturne podskupine te primjeri njihove upotrebe u kontekstu.

druga violina

Imala sam često osjećaj da me smatraju drugom violinom, i, priznajem, ponekad me to jako uvrijedilo. (index.hr)

... korejski koncern već je odavno izabrao prvog vozača, i Hyundaiju namijenio ulogu druge violine. (jutarnji.hr)

treća sreća

Ovu pobjedu mogli bismo nazvati trećom srećom. (karlovacki-tjednik.hr)

Hrvatska je dva puta dosad ugostila Stonese: 1976. kada su rasprodali dva koncerta zaredom u Domu sportova, i 1998., na kratom Hipodromu pred 80.000 ljudi. Na žalost, po svoj prilici, treće sreće neće biti. (net.hr)

prvi koraci <u čemu>

Kako bi uspješno provodili svoju misiju, želimo pružiti svojim korisnicima što kvalitetnije usluge kako bi[smo] im pomogli u njihovim prvim koracima u poduzetništvu. (inkubator.hr)

Oni koji tek prave prve korake u svijetu DSLR fotografije imat će priliku saznati više o popularnim EOS fotoaparatom na radionici EOS akademija, koja je inače namijenjena kupcima Canonovih fotoaparata. (fotodanimladih.com.hr)

5.3.1. Brojevni frazemi strukturnoga tipa *pridjev + brojevna riječ* imaju potpunu paradigmatičnost.

mali milijun

Nakon malog milijuna adicijskih formula, i još kojekakvih trigonometrijskih „čuda“, profesorica nas ozbiljno upozori: „Pazite, ovo je samo prvi dio priče. Ako to ne naučite SADA, u gadnoj ste gabuli jer vas sljedeći sat čeka još toliko formula“... (skole.hr)

moralna nula

To je samo mali detalj koji govori da se radi o moralnoj nuli koja je nekad bila odličan nogometaš. (dnevnik.hr)

obična nula

Mudri naš velegradski Vito savjetuje Senči da se okani mene i Jure jer smo obične nule. (vecernji.hr)

6. SINTAKTIČKI ASPEKT HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM

Sintaktičkom je analizom frazema obuhvaćena funkcija frazema pri njihovu uključivanju u diskurs. Važnu ulogu pritom ima i kategorijalno značenje koje je određeno načinom izražavanja frazeološkoga značenja, a koje izravno upućuje na sintaktičku ulogu određenoga frazema. Tako je, primjerice, značenje frazema *okrenuti / okretati drugi list (stranicu)* 'započeti / započinjati nešto novo (drugo), prekinuti / prekidati sa starim navikama (ponašanjem)' izraženo glagolom, odnosno glagolskim skupom riječi, te se on i svojom strukturom i kategorijalnim značenjem ubraja u glagolske frazeme. Ponekad se, međutim, strukturno i kategorijalno značenje ne poklapaju. Strukturno imenični frazem *na prvu loptu* u kategorijalnom značenju postaje priložni 'bez razmišljanja, odmah, otprve, naprečac', a iz tog će razloga u sintaktičkoj analizi biti u funkciji priložne oznake. U sintaktičkoj analizi frazemi sa strukturom rečenice se mogu javiti kao samostalni dio diskursa ili mogu biti uvršteni u rečenice.

U nastavku se donose kategorijalna značenja pojedinih strukturnih tipova frazema zastupljenih u prikupljenoj frazeološkoj građi hrvatskih frazema s brojevnim sastavnicama. Neki se od frazema javljaju u više sintaktičkih uloga, što će se i potvrditi u nekima od primjera koji se donose u nastavku. Primjeri su preuzeti iz Hrvatskoga mrežnog korpusa hrWaC, a uz svaki se navodi i mrežna stranica prema istomu izvoru.

6.1. Imenični frazemi

6.1.1. Imenični frazemi u funkciji subjekta

Modri s Auxerreom imaju zanimljivu povijest, no ljepše uspomene na druženja sa Zagrepčanima definitivno imaju Francuzi, koji su dva puta izbacivali Dinamo iz Europe u prvom dijelu sezone – 1989. i 1994. godine. Treća sreća za Dinamo? (index.hr)

Jedne snježne nedjelje u prosincu, pri temperaturi od - 6 C, četvero je Pinkleca krenulo put Petrove gore. Postava je bila sljedeća: predsjednik, dopredsjednik, tajnica i prva dama. Može li tko reći da uprava našeg društva nije aktivna? (pd-pinklec.hr)

6.1.2. Imenični frazemi u funkciji predikatnoga imena

Predikatno je ime imenski dio imenskoga predikata. Imenski se predikat, naime „izriče pomoćnim glagolom biti u sva tri lica i oba broja i imenskom riječju koja ga dopunjuje svojim leksičkim značenjem. Pomoćni se glagol u toj funkciji zove spona ili kopula, a imenska riječ predikatno ime. Budući da nema svoga leksičkoga značenja, iako ima kategoriju lica i broja, spona sama ne može biti predikat, nego tek s predikatnim imenom izriče cjelinu imenskoga predikata“ (Peti 2004: 163).

Dosta smo bili trinaesto prase. (slobodnadalmacija.hr)

Michelle Obama je prva dama sa stilom, a da za to uvijek nije potreban novac dokazala je i tijekom gostovanja u emisiji na američkoj televiziji za koje je odabrala haljinu iz trgovine H&M za koju je izdvojila 35 dolara. (dnevnik.hr)

Nećemo biti građani drugog reda. (advance.hr)

6.1.3. Imenični frazemi u funkciji apozicije

O tom problemu ovih dana govori američka prva dama Michelle Obama koja je inicirala vladin projekt pod naslovom „Let’s Move“ ‘Pokrenimo se’. (klinfo.hr)

6.1.4. Imenični frazemi u funkciji objekta

Barcelonu već godinama želim vidjeti, no da ću do nje doći tako neočekivano i lako, nije bilo izgledno čak niti u najljepšim snovima. Stigavši tamo, odmah sam osjetila ljubav na prvi pogled. (vecernji.hr)

6.2. Glagolski frazemi

6.2.1. Glagolski frazemi u funkciji predikata

Samo ako radimo na osnaživanju ličnosti u mladim, definiranju životnih ciljeva, pomažemo roditeljima u snalaženju u roditeljskoj ulozi te ih usmjerimo kako bi shvatili što sve obuhvaća odgovorno roditeljstvo, ako educiramo javnost o slojevitosti problematike ovisnosti i senzibiliziramo je, možemo reći da smo napravili prvi korak u pokušaju izgradnje zdravijeg društva. (zzjzkzz.hr)

6.2.1.2. Frazemi koji uz frazemsku polusloženicu imaju i glagolsku sastavnicu u funkciji su spone (glagolska sastavnica) i predikatnoga imena (frazemska polusloženica) ili predikata (glagolska sastavnica) i objekta.

Tako da smo fifti-fifti. (forum.hr)

Filip nam je rekao dvije-tri o triku. (dna.com.hr)

6.3. Brojevni frazemi

6.3.1. Brojevni frazemi u funkciji priložne oznake

6.3.1.1. Brojevni frazemi u funkciji priložne oznake načina

Jadranka Kosor sa Zoranom Milanovićem ne planira razgovarati u četiri oka. (dnevnik.hr)

6.3.1.2. Brojevni frazemi u funkciji priložne oznake mjesta

Iza sedam gora i sedam mora nalazi se zemlja u kojoj je realizirana ideja o automobilu sa sedmogodišnjim jamstvom. (kia.hr)

6.3.1.3. Brojevni frazemi u funkciji priložne oznake vremena

Da stvari budu još kompliciranije, na tu novu verziju stigle su i ozbiljne primjedbe iz Ministarstva pravosuđa, Ureda za zakonodavstvo Vlade RH i drugih institucija, tako da Ministarstvo financija povlači i taj svoj prijedlog i pet do dvanaest u zakonsku proceduru šalje Prijedlog izmjena i dopuna starog Zakona o obveznim osiguranjima u prometu. (svijetosiguranja.hr)

6.3.1.4. Brojevni frazemi u funkciji priložne oznake količine

Ali uzalud to (još jednom svakom neupućenom novajliji na blogu) objašnjavam evo već tisuću i prvi put. (vecernji.hr)

Možda, primjerice, vi jedete male količine hrane, ali nikako ne možete skinuti višak kilograma, dok vaš susjed jede za dvojicu, ali nikako da se udeblja. (zzjzpgz.hr)

6.3.2. Brojevni frazemi u funkciji subjekta

Na ova i brojna druga pitanja vezana uz bijele u skoroj bi budućnosti odgovore trebala ponuditi sedmorica veličanstvenih. (slobodnadalmacija.hr)

6.3.3. Brojevni frazemi u funkciji objekta

Čini se da Zagrebačka burza neće dočekati svojih sedam mršavih godina: nakon pet godina žestokog pada volumena i profita te strmoglavog smanjenja vrijednosti dionica, indeksi i volumeni konačno rastu, a imovina otvorenih investicijskih fondova u siječnju se povećala za 847 milijuna kuna. (vecernji.hr)

6.3.4. Brojevni frazemi u funkciji predikatnoga imena

Vi ste moralna nula i nakaza ovog društva, samo što je najgore, niste jedini. (tportal.hr)

Od dolaska na vrijeme, pažnja na stvari, brzine rada i svega ostalog, sve je bilo za pet. (selidbe-kalimero.hr)

6.3.5. Brojevni frazemi u funkciji atributa

... ovo je zbilja večera za pet... (drame.hr)

Stvarno smo brzo sve odradili po ne baš naklonjenom vremenu. Ekipa za pet. (hpdzeljeznicar.hr)

6.4. Pridjevni frazemi

6.4.1. Pridjevni frazemi u funkciji predikatnoga imena

Upoznao neke cure na sjevernoj tribini, bile su lude sto gradi, popio cugu s njima i cijeli koncert proveo u njihovom društvu. (forum.hr)

6.4.2. Pridjevni frazemi u funkciji atributa

Žena je inače solo oplovila svijet na jedrilici. Luda sto gradi. (forum.hr)

6.5. Zamjениčni frazemi

6.5.1. Strukturno zamjениčni frazemi u funkciji predikatnoga imena

Od pojedinaca koji su se „navukli“ na prijateljstvo na lažnom profilu, kažu da je u početku „sve pet“, slatko dopisivanje, a onda počinju ili ponude ili vrijeđanja s druge strane. (sib.hr)

Jabuka je nešto sasvim deseto. (interpublic.hr)

Potvrđeni su i primjeri u kojima su strukturno zamjenički frazemi u funkciji predikatnoga imena bez izrečenoga glagolskoga dijela imenskoga predikata:

Sve krasno, sve skupo, sve pet, vrijeme dobro, društvo izvrsno i dobar provod. (index.hr)

6.5.2. Strukturno zamjenični frazemi u funkciji atributa

Ostojić je ok, gospon doktor, pristojan, sve pet. (blog.hr)

... lijepo zvuči, ali i prilično šuplje znamo li da su u želji da se uvedu ta načela u „zemlje s nedemokratskim sistemima“ pokretane čak i vojne intervencije, odnosno da su ta načela bila tek krinka za nešto sasvim deseto... (pollitika.com)

6.5.3. Zamjenični frazemi u funkciji priložne oznake

Ja sam taj i taj, to su moji rezultati, onda sve pet. (pollitika.com)

6.5.4. Zamjenični frazemi u funkciji uzvika

Strukturno zamjenični frazem *sve pet* može se upotrijebiti i kao samostalna replika, reakcija na neko zbivanje ili događaj, te je u tom slučaju uzvični frazem.

6.5.5. Zamjenični frazemi u funkciji objekta

Listajući nešto sasvim deseto, prije neki dan nabasao sam na jedan video. (abh.com.hr)

6.6. Frazemi sa strukturom frazemske polusloženice

6.6.1. Frazemi sa strukturom frazemske polusloženice u sintaktičkoj funkciji priložne oznake

Zgodno je što rižu možete skuhati dan-dva ranije, čuvati u hladnjaku i, kad ogladnite ili kasno dođete s posla, samo bacite željenu količinu na zagrijanu tavu s ostalim začinima i sve je gotovo za 5 minuta. (jutarnji.hr)

6.6.2. Frazemi sa strukturom frazemske polusloženice u funkciji objekta

Nakon zmiје, zmaja, aždaje, svih tih sila tame, valja kazati riječ-dvije o anđelima. (slobodnadalmacija.hr)

6.6.3. Frazemi sa strukturom frazemske polusloženice u funkciji subjekta

... naravno to je za njega napravio neki „pik-zibner“... (index.hr)

6.6.4. Frazemi sa strukturom frazemske polusloženice u funkciji predikatnoga imena

Čim u rukama imate Bug, jasno je da niste informatički „pik-zibner“, ali koliko zapravo znate o kompjuterima? (bug.hr)

6.6.5. Frazemi kojima je frazemska polusloženica jednom od sastavnica u funkciji priložne oznake količine

Frazemi kojima je frazemska polusloženica jednom od sastavnica, uz imeničnu sastavnicu *puta* (*put*) u diskurs se uvrštavaju u funkciji priložne oznake količine.

Dakle, pet-šest puta završio sam u policiji i prespavao, nakon čega sam dobio i prekršajnu prijavu. (zarež.hr)

6.7. Frazemske rečenice

Frazemi s brojevnim sastavnicama sa strukturom frazemske rečenice u diskurs se uvrštavaju kao samostalne rečenice ili se uvrštavaju u druge rečenice.

6.7.1. Samostalne rečenice

To mi je prvi glas. Ja za takvo što nikad nisam čula. (hns.hr)

Odbili su me jer imam skoro 40 godina, a navodno su tražili mlade cure do 33 godine. Ma, svako čudo za tri dana. (slobodnadalmacija.hr)

6.7.2. Frazemi uvršteni u druge rečenice

To je druga priča, samo želim reći da su mi smiješni ovi kojima sve smrdi. (ivanic-grad.hr)

Navodno je naučio starogrčki pa s izvornika preveo i Ilijadu i Odiseju, Herodotovu Povijest, Tukididove Peloponeske ratove - i još trista čuda. (jutarnji.hr)

7. VARIJANTNOST HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM

Da bi se moglo govoriti o frazemskim varijantama, mora biti ispunjeno sljedećih pet kriterija (Fink 1993: 65):

1. značenje im mora biti identično tako da se one mogu međusobno zamjenjivati bez bilo kakva utjecaja na smisao rečenice ili konteksta;
2. moraju imati barem jednu zajedničku komponentu;
3. sintaktička konstrukcija im mora biti jednaka, ili tek neznatno izmijenjena;
4. rekcija im mora biti ista jer se u protivnom ne bi mogle uključivati u isti kontekst;
5. ne smiju se ni stilski, ni ekspresivno razlikovati; konotativno značenje im mora biti jednako“.

U prikupljenoj su frazeološkoj građi potvrđene inačice frazema na fonološkom, morfološkom, tvorbenom, sintaktičkom i leksičkom planu (usp. Menac 1979: 185), te primjeri frazema s kombinacijom različitih tipova inačica (usp. Fink 1994: 157). U pristupima proučavanju frazeologije prema kognitivnoj frazeološkoj školi smatra se da „frazemske varijante mogu biti u rasponu od sustavnih, gramatičkih, konvencionalnih varijanata, do nesustavnih i nekonvencionalnih igara riječi“ (Filipović Petrović 2018: 75). Sustavne frazemske inačice bilježe se u rječnicima, a nesustavne treba promatrati u korpusu (nazivaju se i modifikacijama, no prepoznatljivost, na kojoj se često gradi očekivani učinak koji se njima želi postići, primjerice, u reklamnom diskursu²², postižu upravo zahvaljujući onomu što je konvencionalno, što u određenoj jezičnoj zajednici posjeduje univerzalnu semantičku stabilnost).

7.1. Vrste inačica u hrvatskim frazemima s brojevnim sastavnicom

7.1.1. Fonološke inačice

batina s (sa) dva kraja

k(a)o jedan puta (jedanput)²³ jedan

²² Usp. Fink-Arsovski (1997: 325–330), Stolac, Vlastelić (2014: 80–104).

²³ Osim fonološke inačice, u primjeru je ovoga frazema vidljiva i varijantnost brojevno-imenične sintagme s prilogom.

U korpusu su hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom potvrđena dva primjera frazema s fonološkim inačicama. U prvomu je to alternacija dvaju oblika prijedloga *s* i *sa* (u navedenom bi primjeru normativni oblik prijedloga bila inačica bez samoglasnika *a*), a u drugomu kontrakcija poredbene čestice *kao* u razgovornome stilu svojstveni oblik *ko*.

7.1.2. Morfološke inačice

U frazeološkoj su građi koju čine hrvatski frazemi s brojevnim sastavnicama potvrđene morfološke inačice glagolskih i imeničnih sastavnica.

7.1.2.1. Morfološko mijenjanje glagola

U jednome je frazemu potvrđeno morfološko mijenjanje glagola u promjeni broja glagolske sastavnice.

plesati kako drugi svira(ju)

Potvrđen je i primjer morfološkoga mijenjanja vremena glagolske sastavnice u finitnomu obliku.

nema (nije bilo) druge komu

7.1.2.2. Morfološko mijenjanje imenice

U frazemu su *jednom riječju* (*riječi*) kao inačice potvrđena dva oblika instrumentala jednine imenične sastavnice *riječ*.

7.1.3. Tvorbene inačice

U korpusu su hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom potvrđeni i primjeri tvorbenih frazemskih inačica. „Tvorbene inačice pretpostavljaju različitu tvorbu pojedinih frazemskih sastavnica s istim korijenom u istoj vrsti riječi uz isto osnovno značenje“ (Kovačević 2012: 84).

7.1.3.1. Glagolske tvorbene inačice

*može se na prste jedne ruke prebrojati (nabrojati, izbrojati) što
dvaput razmisliti (promisliti) o čemu
poznavati (znati) kao svojih pet prstiju koga, što
otvoriti (otvarati) četvere oči*

Navedeni primjeri potvrđuju glagolske tvorbene inačice – u prvim dvama je u kanonskome obliku frazema uočljiva prefiksalna tvorba glagola svršenoga vida, u trećemu glagola nesvršenoga vida, a u četvrtomu je riječ o supletivnoj alomorfizaciji pri imperfektivizaciji glagolske frazemske sastavnice.

7.1.3.2. Pridjevne tvorbene inačice

U prikupljenoj je frazeološkoj građi potvrđen jedan primjer frazema s pridjevnim tvorbenim inačicama, dvama različitim prefiksima tvorenima glagolskim pridjevima trpnim – *premazan (namazan) sa sedam masti*.

7.1.4. Sintaktičke inačice

Od sintaktičkih su inačica potvrđene zamjena prijedloga i izborna uporaba prijedloga.

7.1.4.1. Zamjena prijedloga

između (među, u, unutar) četiri zida

7.1.4.2. Izborna uporaba prijedloga

<na> *dva, tri koraka* <do / od koga, do / od čega>

<po> *sto i prvi put*

7.1.5. Leksičke inačice

Leksičke frazemske inačice podrazumijevaju mogućnost zamjene jedne ili više frazemskih sastavnica drugim leksemom. Pritom može biti riječ o leksemu koji pripada istoj vrsti riječi, ali leksičke inačice u istome frazemu mogu pripadati i različitim vrstama riječi. U korpusu su hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom potvrđene glagolske, imenične, brojevne i pridjevne leksičke inačice, kao i leksička zamjena različitih vrsta riječi. Frazemi u kojima je potvrđeno leksičko-kvantitativno izostavljanje donose se u posebnoj podskupini.

7.1.5.1. Glagolske leksičke inačice

U primjerima glagolskih leksičkih inačica iz prikupljene frazeološke građe kao jedna od značajki može se izdvojiti alternacija sa semantički neutralnim glagolom *biti* te, kao što je slučaj u četvrtomu i petomu od

primjera koji se donose u nastavku, alternacija vidskih parova dvaju istoj semantičkoj sferi pripadajućih glagola.

biti (naći se / nalaziti se) između dvije vatre

biti (osjećati se) kao drugi čovjek

biti (postati) drugi čovjek

napraviti (učiniti) prvi korak

pogledati / gledati (promotriti / promatrati i sl.) iz drugog kuta

7.1.5.2. Imenične leksičke inačice

drugog kova (soja)

jednim hicem (metkom) <ubiti> dva zeca

od prvoga trenu (časa)

u prvi čas (mah, tren)

iz drugog filma (priče, vica) <je tko, što>

sedam debelih godina (krava)

sedam mršavih godina (krava)

Odabrani primjeri hrvatskih frazema s brojevnim sastavnicama u kojima su potvrđene imenične leksičke inačice pokazuju njihovu bliskoznačnost u prvim četirima primjerima. U petome primjeru imenične leksičke inačice povezuju prototipna obilježja na značenjskome planu – fabularni tijek, likovi, žanr... Imenične leksičke inačice u šestom i sedmom odabranom primjeru frazema biblijske su provenijencije, a „s obzirom na događaj u pozadinskoj slici frazema, ne čudi uočen čest postupak zamjene zoonimne komponente imenicom *godina*” (Vidović Bolt 2019: 28).

7.1.5.3. Pridjevne leksičke inačice

U poredbenomu je frazemu *biti sličan (nalik) komu, čemu kao dvije kapi vode* pridjevnoj sastavnici *sličan* varijantna nepromjenjiva pridjevna²⁴ sastavnica *nalik*, jedini hrvatski nesklonjivi pridjev (v. u Marković 2010).

7.1.5.4. Leksička zamjena različitih vrsta riječi

U prikupljenoj su frazeološkoj građi zastupljeni frazemi s brojevnim sastavnicama. Pri njihovu su prikupljanju potvrđeni i oni s leksičkom zamjenom različitih vrsta riječi, pri čemu je jednom od njih brojevna

²⁴ V. Anić (2000: 581).

riječ. Iako sastavnice koje su varijantne brojevnima nisu predmetom provedenoga istraživanja, navode se u okviru ovoga potpoglavlja.

Leksička je zamjena različitih vrsta riječi potvrđena u frazemima u kojima se kao varijantna brojevnoj sastavnici *jedan* javlja pridjevna sastavnica *isti*.²⁵

mjeriti jednim (istim) aršinom

u jedan (isti) glas

puhati u jedan (isti) rog

<svi> na jedan (isti) kalup

strpati / trpati (baciti / bacati) u jedan (isti) lonac (gomilu, hrpu, koš) koga, što

U prikupljanju je frazeološke građe isti kriterij primijenjen i kod frazema u kojima se sastavnici *drugi* kao varijantna javlja pridjevna sastavnica *drukčiji*.

prikazati / prikazivati (pokazati / pokazivati) u drugom (drugačijem) svjetlu koga, što

prikazati se / prikazivati se (pokazati se / pokazivati se) u drugom (drugačijem) svjetlu

U frazemu je *na dva (više) razboja* brojevnoj frazemačkoj sastavnici kao varijantna potvrđena priložna, a u frazemima *deveta (zadnja) rupa na svirali* i *u drugom (blagoslovljenom) stanju* rednom je broju kao frazemačkoj sastavnici varijantnom pridjevna.

Potvrđen je i primjer frazema u kojem se prijedložno-padežnom izrazu (prijedlog *s* + brojevna riječ u okamenjenom akuzativu + imenica u genitivu) kao frazemačka inačica javlja pridjev (uz imenicu kojoj je varijantni prijedložno-padežni izraz u službi atributa). Riječ je o frazemu *mač s dvije oštrice* i njegovoj inačici *dvosjekli mač*.

7.1.5.5. Leksička zamjena dviju ili više frazemačkih sastavnica

U korpusu su hrvatskih frazema s brojevnim sastavnicama potvrđeni i primjeri leksičke zamjene dviju ili više frazemačkih sastavnica.

pogledati / gledati (promotriti / promatrati i sl.) iz drugog kuta (ugla)

²⁵ O kriteriju prema kojemu su takvi frazemi uvršteni u građu hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom v. u poglavlju Korpus hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom.

7.1.5.6. Leksičko-kvantitativno izostavljanje

U prikupljenoj su frazeološkoj građi potvrđeni frazemi s izostavljanjem glagolske, imenične, brojevne, priložne, zamjenične i prijedložne sastavnice te frazemi s izostavljanjem različitih vrsta riječi. U nastavku se donose odabrani primjeri.

7.1.5.6.1. Izostavljanje glagolske sastavnice

jednim hicem (metkom) <ubiti> dva zeca

7.1.5.6.2. Izostavljanje imenične sastavnice

imati dvije lijeve <ruke / noge>

na sve četiri strane <svijeta>

pet <minuta> prije (do) dvanaest

jednim potezom <pera>

7.1.5.6.3. Izostavljanje brojevne sastavnice

biti sav (sva) u <jednoj> vodi

fali (nedostaje) komu <jedna> daska u glavi

<jedan> korak naprijed, dva koraka nazad (natrag)

<jednim> potezom pera

kao dva i dva <četiri>

7.1.5.6.4. Izostavljanje priložne sastavnice

nešto <sasvim> deseto

stajati <čvrsto> s obje noge na zemlji

7.1.5.6.5. Izostavljanje zamjenične sastavnice

<svi> na jedan kalup

pokazati / pokazivati <svoje> drugo lice

7.1.5.6.6. Izostavljanje prijedložne sastavnice

biti (stajati) <s> jednom nogom u grobu

7.1.5.6.7. Izostavljanje različitih vrsta riječi

<to je> druga priča (pjesma, stvar)

fali (nedostaje)²⁶ <jedna, koja> daska u glavi komu

²⁶ U ovome su frazemu potvrđene i glagolske leksičke inačice.

<ni <koliko stane>> za (na) jedan zub

<i još> trista čuda

<to mi je> prvi glas

<jedan> korak naprijed, dva <koraka> natrag [ići itd.]

7.1.6. Kombiniranje više vrsta inačica unutar jednoga frazema

U nekim je hrvatskim frazemima s brojevnom sastavnicom potvrđeno kombiniranje više vrsta inačica unutar jednoga frazema: leksičke i fonološke, leksičke i sintaktičke, leksičke i tvorbene te leksička zamjena dviju ili više frazemskih sastavnica.

7.1.6.1. Leksičke i fonološke

k(a)o jedan puta (jedanput) jedan

7.1.6.2. Leksičke i sintaktičke

biti (naći se) u (na) sto čuda

7.1.6.3. Leksičke i tvorbene

ubaciti / ubacioati (prebaciti / prebacioati) u petu brzinu

pogledati / gledati (promotriti / promatrati i sl.) iz drugog kuta (ugla)

8. SEMANTIČKA ANALIZA HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM

8.1. Semantički pristup analizi frazema

Semantičkom je analizom frazema obuhvaćeno frazeološko značenje i način njegova oblikovanja²⁷, stupanj desemantizacije frazema, motiviranost, njihovo podrijetlo te tipovi semantičkih odnosa u koje frazemi mogu ući. O značenju hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom će biti riječi (i) u poglavlju posvećenom njihovoj konceptualnoj analizi.

8.2. Stupanj desemantizacije hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom

Frazemi nastaju procesom frazeologizacije ili semantičke pretvorbe (preobliske) svih svojih sastavnica ili samo nekih od njih. Korištenjem slobodnih sveza riječi u frazeološkome kontekstu „sve riječi (leksemi) mijenjaju svoj značenjski status i postaju frazeološke komponente. S jedne strane sastavnice unutar frazema semantički prazne da bi u sljedećoj etapi frazem kao cjelina dobio novo značenje. To znači da se u toj fazi dogodila desemantizacija pojedinih ili svih komponenata. S druge se pak strane u dubinskoj strukturi zadržala slika, neka vrsta slikovne poruke (semantički talog) koji istovremeno i pomaže pri formiranju frazeološkog značenja, ali i signalizira samo frazeološko značenje, tj. pomaže pri njegovu dešifriranju“ (Fink-Arsovski 2002: 7). Frazeološko značenje nije, dakle, mehanički zbroj leksičkih značenja sastavnica nekog frazema, nego se leksičko značenje barem jedne od njih moralo semantički preobličiti da bi se moglo oblikovati posebno frazeološko značenje²⁸.

Budući da na frazeologiju gleda kao na sekundarni semiotički sustav, Harald Burger (2007) pri semantičkom opisu frazema naglašava važnost njegova značenja na primarnoj znakovnoj razini (ako ona postoji), utvrđivanje osnovnog (slobodnog) značenja frazemskih sastavnica (ako se pojavljuju u slobodnim svezama), utvrđivanje postojanja povezanosti između frazeološkoga značenja i njegove unutarnje strukture

²⁷ O nekim postupcima pri objašnjavanju značenja frazema v. u Ivanetić i Karlavaris-Bremen (1999).

²⁸ O frazemu kao posljedici značenjske preinake riječi v. u Matešić (1982/1983).

te utvrđivanje načina na koji se frazem na semantičkoj i sintaktičkoj razini može uklopiti u određeni kontekst. Smatra da je teško odrediti granicu između slobodnog i frazeološkog značenja²⁹ jer većina frazemskih sastavnica nema samo jedno leksičko značenje³⁰. Stoga uvodi pojam *Lesart* kao moguću semantičku realizaciju određenog skupa riječi, odnosno niza znakova kojem, ovisno o namjeri govornika, može biti dodijeljeno određeno značenje³¹, a za taj se termin, koji, dakle, uključuje i semantički potencijal frazema i mogućnosti njegove uporabe, u hrvatskome ovdje predlaže izraz *značenjska inačica*³². Burgerova se podjela frazema temelji na tome imaju li jednu ili dvije značenjske inačice te, u slučajevima kada postoje dvije, na značajkama njihova međuodnosa. Prema tome kriteriju razlikuje četiri tipa frazema:

1. Frazemi koji imaju samo jednu značenjsku inačicu (samo frazeološko značenje). Najčešće su to frazemi u kojima barem jedna od sastavnica nema leksičko značenje izvan frazema. Takve sastavnice Burger naziva unikalnima³³ (*unikale Komponente*) (Burger 2007: 12). U prikupljenoj građi hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom nije potvrđen nijedan primjer frazema s unikalnom sastavnicom.
2. Frazemi s dvije značenjske inačice koje se nalaze u disjunktivnom odnosu, a doslovna i frazeološka značenjska inačica su metaforički povezane³⁴. Takve frazeme Burger naziva metaforičkima (2007: 62), a kao primjer se iz prikupljene građe može navesti frazem *peti kotač na kolima*.
3. Frazemi s dvjema značenjskim inačicama koje se mogu simultano realizirati. U tu skupinu frazema ubraja kinegrame kod kojih ponekad dolazi do simultanoga verbalnog i neverbalnog ponašanja, a ponekad neverbalno ponašanje izostaje, a kinegramom je njegovo značenje jezično kodirano. U kinegramima je tradicija neverbalnog ponašanja, koje je uvjetovano određenom kulturom, sačuvana u

²⁹ O slobodnom i frazeološkom značenju v. u Hallsteinsdóttir (2007).

³⁰ Hrnjak (1999) je na primjeru leksema *krv* pokazala kako je vezano značenje riječi unutar frazeologije povezano sa semantičkim opsegom leksema koji su frazeološke sastavnice.

³¹ Više u Burger (2007: 59–62).

³² Leksičko značenje pojma *Lesart* je 'varijanta, verzija, tumačenje' te je prema tome stvoren hrvatski termin *značenjska inačica* (op. a.).

³³ Usp.: „Unikalne komponente, dakle, i nisu riječi, nego samo formativi kojima jedino u okviru frazema kao cjeline biva pridruženo za frazem jedinstveno značenje” (Melvinger 1983: 101).

³⁴ O metafori i mehanizmima mišljenja v. u Radman (1995).

jeziku, a kao primjer se iz prikupljene građe može navesti frazem *zažmiriti / žmiriti (prižmiriti) jednim okom (na jedno oko)*.

4. Frazemi koji u jednom svom dijelu imaju dvije značenjske inačice, a u drugom samo jednu. Ta se neidiomska sastavnica uvijek pojavljuje pri objašnjenju značenja frazema, primjerice u frazemima *na dva razboja, pokazati / pokazivati <svoje> drugo lice*.

Prvi i drugi tip pripadali bi potpuno desemantiziranim frazemima, s time da se prvi tip javlja rijetko. Kinegrami su uglavnom potpuno desemantizirani, a njihova je frazemska slika građena na tipičnomu neverbalnom ponašanju koje vodi do frazeološkoga značenja, ali mogu biti i djelomično desemantizirani. Četvrtome tipu pripadaju djelomično desemantizirani frazemi u čijoj se definiciji kao dio objašnjenja koriste i njihove frazemske sastavnice.

U procesu nastanka frazeološkoga značenja razlikuju se prema tome tri stupnja desemantizacije: potpuna, djelomična i nulta.

8.2.1. Potpuno su desemantizirani frazemi kod kojih su sve sastavnice značenjski preoblikovane, a pri definiranju se frazema ne koristi ni jedna frazemska sastavnica. Iz prikupljene se frazeološke građe mogu izdvojiti sljedeći primjeri potpuno desemantiziranih frazema: *druga strana medalje, sto na sat, tri dana jahanja, zbrojiti dva i dva*.

8.2.2. Pri djelomičnoj je desemantizaciji samo dio frazemskih sastavnica izgubio svoje prvotno leksičko značenje, a sastavnice koje nisu desemantizirane koriste se u definiranju frazeološkoga značenja (v. u Fink-Arsovski 2002: 7). Primjeri djelomično desemantiziranih frazema u korpusu hrvatskih frazema s brojevnim sastavnicama su *biti (nalaziti se) u sto briga, biti broj jedan, ljubav na prvi pogled*.

8.2.3. Nulta desemantizacija prisutna je u ustaljenim izrazima koje odlikuje cjelovitost i čvrsta struktura, „... a najčešće se susreću u terminologiji i pojmovima iz različitih područja“ (Fink-Arsovski 2002: 7–8). Oni pripadaju frazeologiji u širem smislu i nisu dijelom frazeološke građe prikupljene za potrebe provedenoga istraživanja.

8.3. Motivacija hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom

U pristupu se opisu motivacije hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom slijedi podjela na konkretnu, asocijativnu i apsurdnu, prema Vidović Bolt (2011: 47–48). I Burger (2007: 69) naglašava važnost motiviranosti frazema u njihovu semantičkom opisu te pod tim pojmom podrazumijeva da je značenje frazema razumljivo iz značenja njegovih

sastavnica. Motiviranost stavlja u opreku prema de Saussurevu pojmu arbitarnosti, ali i prema semantičkomu pojmu idiomatičnosti: što je neki frazem jače motiviran, to je slabija njegova idiomatičnost³⁵ i obrnuto. Iz semantičke se perspektive značajka frazemskih sastavnica da svojim slobodnim značenjem doprinose razumijevanju frazeološkoga značenja označava kao semantička baza frazema. Burger (2007) smatra motiviranima one frazeme koji imaju semantičku bazu, a koja svoj izraz nalazi u „idiomatskoj slici“, dakle doslovna značenjska inačica slobodne sveze riječi pruža sliku na kojoj će procesom metaforizacije biti građena frazeološka značenjska inačica, odnosno frazeološko značenje. Pojam semantičke baze odgovarao bi pojmu semantičkoga taloga, odnosno frazemske pozadinske slike (Fink 1994: 74). Motivacijski faktor frazema Stanojević, Parizoska i Stanojević (2007: 570) dovode u vezu s kulturnim modelima, što znači „da je frazem oprimjerenje ili razrada nekog dijela kulturnog modela ili kombinacije dijelova nekoliko kulturnih modela“. Cjelovitost kulturnih modela u motivaciji frazema objašnjavaju na primjeru frazema sa sastavnicom *oko* te tako motivaciju frazema u *četiri oka* smatraju „dijelom kulturnog modela procesa komunikacije, tj. činjenicom da osobu s kojom komuniciramo gledamo u oči“ (2007: 572). Frazem *zažmiriti / žmiriti (prižmiriti) jednim okom (na jedno oko)* predstavlja proširivanje kulturnoga modela konceptualnom metaforom ZNANJE JE GLEDANJE, u kojem „vlastitom voljom odbijamo (u)vidjeti pravo stanje stvari“ (Stanojević, Parizoska, Stanojević 2007: 573).

8.3.1. Kod frazema konkretne motivacije iz semantičke se pozadinske slike značenje frazema može lako anticipirati i iščitati, a iz prikupljene se građe kao primjeri mogu izdvojiti sljedeći frazemi: *jedno drugome do uha, sjediti na dvije stolice, <jednim> potezom pera ili jednim potezom <pera>, stajati <čvrsto> s obje noge na zemlji, povući (zaorati) prvu brazdu, biti (boriti se itd.) u prvim redovima.*

8.3.2. Među frazemima asocijativne motivacije potvrđeni su oni nastali na usporedbi s ponašanjem i postupcima tipičnim u životinjskomu svijetu, na primjer *dočekati se na sve četiri, dignuti sve četiri u zrak, trinaesto prase*. Asocijativna je motivacija prepoznatljiva i u frazemima vezanima uz ljudsko iskustvo i konvencionalno znanje o svijetu, na primjer *živjeti kao dva goluba, na prvi pogled, na drugi pogled, plesati kako drugi svira(ju), ošišati se na nulu, svirati drugu violinu*. U nekima od frazema asocijativne

³⁵ Burger pod pojmom *idiomatičnost* podrazumijeva semantičku posebnost frazema kojom je izražena diskrepancija između doslovnog (slobodnog) i frazeološkog značenja. Što je ta diskrepancija veća, to je frazem više idiomatičan te se u skladu s time frazemi dijele na idiomatične, djelomično idiomatične i neidiomatične (više u Burger 2007: 32).

motivacije do izražaja snažno dolazi simbolika brojevnice, na primjer *treća sreća, knjiga sa sedam pečata*, često i u hiperboličnoj funkciji, na primjer *biti (nalaziti se) u sto briga, razbiti se (raspasti se i sl.) u (na) milijun komadića, na tisuću i jedan način*.

8.3.3. Potvrđeni su i primjeri frazema nelogične motivacije, na primjer *sve u šesnaest*. U istraživanju koje je proveo Broz (2015: 49) ispitanici „nisu sigurni koja je motivacijska veza, je li riječ o konceptualnoj metafori, nekom (davno) zaboravljenom konvencionalnom znanju ili pak konvencionalnoj slici koja je izbljedjela“ te se stoga poseže za objašnjenjima koja se temelje na pučkoj etimologiji: „frazem je fonološki motiviran — riječ šesnaest sadrži tri frikativa, koji stvaraju pišteći ili praskajući zvuk koji može sugerirati nekakav intenzitet, jurnjavu ili žurbu; ima veze s nekom vrstom motora gdje je 16 bila jedinica snage; ima veze s matematikom jer je $4 \times 4 = 16$, što se lako podijeli nazad na 4; povezano je s glazbom, možda šesnaestinka koja simbolički predstavlja brzi ritam; ima veze s mjerenjem vremena budući da se jedan sat dijeli na četiri četvrti, koje pomnožene s 4 daju 16; ima veze s dobi — *sweet sixteen* — kad si mlad i prštiš od energije i snage; 16 je broj glavnih niti kod kvalitetnog tkanja platna; potječe iz vremena vojevanja u Habsburškoj Monarhiji, odnosno u Austro-Ugarskoj kada se u vojsku išlo sa šesnaest godina; ima veze s nogometom, jer šesnaesterac označava kazneni prostor koji je za odvijanje nogometa neizmjerljivo važan. Taj prostor je pravokutnog oblika i ulazi u teren 16 metara sa svake strane gola pod pravim kutom“. I o motivaciji frazema *ni pet ni šest* mogu se samo iznijeti pretpostavke, smatra Broz (2015: 50): „Oba pripadaju onoj skupini idiomatskih izraza koji se čine nekompozicionalnima. Njihovo značenje nije predvidljivo iz raščlambe značenja njegovih dijelova. Stoga je njihova interpretacija arbitrarna ili nemotivirana“. Menac-Mihalić i Malnar Jurišić (2018: 120) frazem *ni pet ni šest* ubrajaju u skupinu frazema u kojima se ponavljaju sastavnice koje su slične svojim značenjem te smatraju da su „najčešće potaknuti rimom, a njihove sastavnice u pravilu ne mogu zamjenjivati mjesto“.

8.4. Podrijetlo hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom

Prema podrijetlu su u korpusu hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom potvrđeni biblijski frazemi koji pripadaju i skupini internacionalnih frazema, frazemi koje svoje podrijetlo nalaze u žargonu – kartaškom, sportskom, filmskom ili vojnom, te jedan nacionalni frazem.

8.4.1. Frazemi biblijske provenijencije

Među hrvatskim su frazemima s brojevnom sastavnicom potvrđeni oni biblijske provenijencije. Biblijskoga je podrijetla frazem *knjiga sa sedam pečata* čije je značenje 'nešto nedokučivo, nedostižno, neshvatljivo, velika zagonetka'. Potječe iz Otkrivenja sv. Ivana: „... I vidjeh: na desnici Onoga koji sjedi na prijestolju – knjiga, iznutra i izvana ispisana, zapečaćena sa sedam pečata! I vidjeh snažna anđela gdje iza glasa proglašuje: Tko je dostojan otvoriti knjigu i otpečatiti pečate njezine? I nitko – ni na nebu, ni na zemlji, ni pod zemljom – nije mogao otvoriti knjige ni pogledati u nju. A jedan od starješina reče: Ne plači! Evo, pobijedi Lav iz plemena Judina, Korijen Davidov, on će otvoriti knjigu i sedam pečata njezinih“ (Otkrivenje 5, 1–5).

Velika se povezanost s kime izražava frazemom biblijskoga podrijetla *biti jedno srce i jedna duša*: „Mnoštvo je vjernika bilo jedno srce i jedna duša“ (Dj 4, 32).

Za rizičnu se zamisao, nakanu koja može imati i dobre i loše posljedice može reći da je *mač s dvije oštrice* ili *dvosjekli mač*. Upravo je brojevnom frazemskom sastavnicom naglašena dvojnost čega, pozitivna i negativna strana koju što može imati. Frazem je biblijskoga podrijetla: „U svojoj je desnici držao sedam zvijezda, iz njegovih je usta izlazio oštri dvosjekli mač, a njegovo je lice bilo kao sunce kad sja u svoj svojoj sili“ (Otk 1, 16).

Stanje velikoga oduševljenja i razdraganosti koje može biti i euforično izražava se frazemom *biti u (na) sedmom nebu*. Frazemska je slika građena na opisima neba u Bibliji koji se dijelom temelje na starim istočnjačkim predodžbama prema kojima se više neba nalaze jedno iznad drugoga: „Poznajem čovjeka u Kristu koji prije četrnaest godina – ne znam da li s tijelom, ne znam da li bez tijela, to Bog zna – bi uznesen do trećega neba“ (2 Kor, 12, 2). U ranokršćanskim se apokrifima sedmo nebo opisuje kao najviše, a u njemu obitava sam Bog s anđelima (Duden 1998: 336). U stupnjevitosti se i hijerarhiji nebeskih slojeva odražava vrijednosna hijerarhija mitskoga svijeta, „...a sedmo nebo je u mitskim predodžbama područje apsolutnog mira i blaženstva“ (Hrnjak, 2008: 91). Frazem *biti u (na) sedmom nebu* pripada konceptualnoj metafori „happy / good is up“ (Lakoff, Johnson, 1980).

Kada je tko jako gladan, to se u hrvatskome može izraziti poredbenim frazemom *kao da tri dana nije jeo tko*. Frazem nije izvorno biblijski, ali je mogao nastati prema biblijskomu citatu u reduciranom obliku: „Savao ustade sa zemlje, ali otvorenim očima nije vidio ništa.

Nato ga vodeći za ruku uvedoše u Damask, gdje ostade tri dana slijep; niti je što jeo ni pio“ (Dj 9, 8 – 10).

8.4.2. Internacionalni frazemi

Frazemi biblijske provenijencije uglavnom su i internacionalnoga karaktera kao općeeuropski frazemi koji predstavljaju i pripadnost istomu kulturno-civilizacijskom krugu (usp. hrv. *biti u (na) sedmom nebu*, njem. *im siebten Himmel sein*, tal. *essere al settimo cielo*; hrv. *mač s dvije oštrice*, njem. *ein zweischneidiges Schwert*, tal. *una spada con due lame*; hrv. *biti jedno srce i jedna duša*, njem. *ein Herz und eine Seele*, tal. *un cuore solo e un' anima sola*; hrv. *ne znati (jedva znati) brojiti <ni> do tri*, njem. *nicht bis drei zählen können*, fr. *ne pas savoir compter jusqu' à trois*, češ. *neumí počítat do tři*). Za većinu se njih u hrvatskome može pretpostaviti da su kalkirani, samo nije uvijek moguće sa sigurnošću tvrditi prema kojemu izvoru.

Internationalnim frazemima pripadaju i oni koji su prevedenice s latinskoga, primjerice frazem *sjediti na dvije stolice* značenja 'istodobno podržavati dvije strane, držati se dvolično, biti dvoličan'. Brojevnja sastavnica u frazemačkoj slici nedvojbeno upućuje na dvostranost i dvoličnost čijega ponašanja, postupaka i stavova. Frazem je prevedenica s latinskoga *duabus sellis sedere* (v. u Muhvić-Dimanovski 1992). Prema latinskomu *primo intuitu* nastao je hrvatski frazem *na prvi pogled*.

Internationalni su općeeuropski frazemi, primjerice, *otići (odseliti se / preseliti se) na drugi svijet, druga strana medalje, biti broj jedan te proa dama*, frazem nastao pod utjecajem engleskoga jezika kao prevedenica izraza *first lady* (v. u Hrnjak 2001: 30).

Zanimljivo je da je među hrvatskim frazemima s brojevnim sastavnicama potvrđeno pet frazema s brojevnim posudenicama, i to germanizmima: *ajn-cvaj*, *biti ajnc a*, *metar covancik* i *pik-zibner* te anglizmima: *biti fifti-fifti*. Iako bi se to moglo pretpostaviti, frazemi s germanizmima kao sastavnicama nisu potvrđeni u njemačkim frazeološkim izvorima (usp. Duden 1998, Duden 2020). Za frazem se *eins a* tek u jednome od pretraženih mrežnih leksikografskih izvora navodi da se rijetko koristi u razgovornome stilu, a podrijetlom je iz trgovačkoga žargona u kojem se tim izrazom označava roba najbolje kvalitete (usp. *wortbedeutung.info*). Frazem se *ajn-cvaj* može smatrati elipsom prema njemačkome frazemu *etwas eins zwei drei machen* za koji Schuppener (2005: 353) navodi da je ključno to što se upravo brojanjem do tri (jer velikom se brzinom može brojiti i do dva ili četiri) neka radnja na simboličnoj razini izvršava

u potpunosti i ostvaruje kao cjelina. Frazem se *biti fifti-fifti* može javiti i u hrvatskome jeziku neprilagođenom obliku te kao elipsa *fifty-fifty* (usp. „Da budem najjiskreniji, osjećaji su mi fifty-fifty.“, hrWaC, mobil.hr).

8.4.3. Frazemi s podrijetlom iz različitih žargona

Frazemi s podrijetlom iz različitih žargona koji sadrže brojevne sastavnice mogu se podijeliti u nekoliko podskupina.

8.4.3.1. Frazemima podrijetlom iz kartaškoga žargona pripadaju kao *kec (as) na desetku*, kao *kec (as) na deset* te kao *kec na jedanaest*. Značenje je frazema kao *kec (as) na desetku* i kao *kec (as) na deset* ‘u pravi čas, pravovremeno’ te je pozitivno konotirano. Frazemom se kao *kec na jedanaest* izražava da je što bilo neumjesno i da se dogodilo u pogrešno vrijeme, u krivi trenutak. Imenična je frazemska sastavnica *kec* hungarizam kojim se u kartanju imenuje najjača karta – as. Svoje podrijetlo frazemi nalaze u kartaškoj igri *ajnc*, a frazem kao *kec na jedanaest*: „...označuje situaciju kad igrač izvuče keca (vrijednost 11), a u rukama već ima 11 kao zbroj karata različite vrijednosti (npr. sedmicu i kralja koji vrijedi četiri ili osmicu i damu koja vrijedi tri, itd.); to daje zbroj od 22, što u ajncu znači pad, gubitak; dakle rečeni izraz znači nečiji nepovoljan dolazak, stizanje u nepravo vrijeme i sl., a često se upotrebljava u ironiji, tj. *baš si mi dobro došao!*“ (Klaić, 1987: 681).

8.4.3.2. Frazemom se *jedan nula* za koga izražava da je tko u pravu i da su njegovi argumenti jači, da je u određenoj situaciji odnio pobjedu. Podrijetlom je iz sporta, u prvome redu iz nogometa, a brojčanim odnosom izražena pobjeda kao rezultat čije igre metaforički se prenosi na čiji uspjeh općenito. Frazem može imati i funkciju čestitke na čijem uspjehu, znaka priznanja da je tko pobijedio u čemu, uz mogućnost nastavka igre, odnosno promjene odnosa snaga izražene brojčanim rezultatom.

Iz sportskoga je žargona i frazem *prva liga* čija su značenja ‘odličan, izvrstan, prvorazredan’ te ‘najviša kategorija <čega>, društvena krema’. Ono što je u sportu prvo, to je i najbolje, a s tog se područja pozitivno konotirano značenje frazemom prenosi na sva ostala. U odnosu značenjske suprotnosti prema tomu frazemu stoji frazem različite brojevne sastavnice *druga liga* značenja ‘nevažan, manje važan, drugorazredan’. Antonimni odnos u kojemu se nalaze značenja tih dvaju frazema uvjetovan je upravo brojevnim frazemskim sastavnicama. Svoje podrijetlo u sportskomu žargonu nalazi i frazem *na prou loptu* sa značenjem ‘bez razmišljanja, odmah, otrpve, naprečac’.

8.4.3.3. Frazem se *sto mu gromova!* javlja kao oblik stilizacije, u prvome redu u prijevodnoj literaturi u funkciji knjiške psovke, a svoje podrijetlo nalazi u stripovima u kojima ima ulogu komentara nekoga događaja ili situacije koja nije pozitivna ni ugodna te je njegovo značenje 'kvragu!, dovraga!, prokletstvo!'.

8.4.4. Frazemi s podrijetlom iz nazivlja

8.4.4.1. U korpusu su hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom potvrđeni oni s podrijetlom iz filmskoga nazivlja te filmskih naslova. Sastavnicom je frazema *staviti / stavljati* (*gurnuti / gurati* i sl.) u *prvi plan* koga, što, *biti u prvom planu, doći* (*izbiti* i sl.) u *prvi plan, biti u drugom planu, pasti / padati u drugi plan* filmski termin *plan* kao jedan od parametara kadra, „a u njihovu je značenju prepoznatljiva motiviranost njegovim značenjem u jeziku filmske struke“ (Macan 2014: 590). Iz filmskoga je žanra vesterna frazem *tri dana jahanja*. Frazem se *sedmorica veličanstvenih* koristi za sedam najznačajnijih predstavnika u svojoj kategoriji ili rodu. Motiviran je naslovom jednoga od najpopularnijih vesterna svih vremena koji je postao klasičnim primjerom toga žanra – *The Magnificent Seven* iz 1960. u režiji Johna Sturgesa.

8.4.4.2. Iz glazbenoga su nazivlja podrijetlom frazemi *prva violina* i *druga violina* te *svirati prvu violinu* i *svirati drugu violinu*. Značenje im je motivirano položajem i važnošću koju ima glazbenik koji svira prvu violinu, posebno u razdoblju kada orkestri još nisu imali dirigenta.

8.4.4.3. Iz vojne je terminologije podrijetlom frazem *biti* (*boriti se* itd.) u *prvim redovima* sa značenjem 'biti (boriti se itd.) na najistaknutijem mjestu, izlagati se opasnostima <u borbi>, isticati se'. Redni broj kao frazemska sastavnica u službi atributa uz imeničnu izražava čiju istaknutost u određenoj opasnoj situaciji. Frazem svoje podrijetlo nalazi u vojnome jeziku, u izvješćima nakon bitaka u kojima je došlo do izravnoga sukoba sa suprotstavljenom stranom.

8.4.5. Nacionalni frazemi

Kao primjer se nacionalnoga frazema u prikupljenoj frazeološkoj građi može izdvojiti frazem *sve u šesnaest*.

8.5. Semantički odnosi

Budući da i među frazemima, kao i među leksemima, postoje semantički odnosi monosemije, homonimije, polisemije, sinonimije i antonimije³⁶, u ovoj se cjelini donosi njihov pregled s odabranim primjerima iz prikupljene frazeološke građe. Frazemska monosemija (jednoznačnost) i polisemija (višeznačnost) pripadaju unutarfrazemskim semantičkim odnosima, a odnosi među frazemima mogu biti i višestruki: suznačnost (sinonimija), isključivost značenja (homonimija) i suprotnost značenja (antonimija).

8.5.1. Frazemska monosemija

Budući da je jednim od obilježja frazema složenost njihove strukture, njima je kao kompleksnim strukturnim jedinicama najčešće pridruženo jedno značenje (jedan sadržaj), odnosno većina je frazema monosemična. To vrijedi i za hrvatske frazeme s brojevnim sastavnicama.

8.5.2. Frazemska polisemija

Polisemija je puno rjeđa kod frazema nego kod leksema. Prvo je značenje frazema nastalo procesom metaforizacije ili metonimizacije, a drugo je zapravo drugi stupanj toga procesa u kojemu frazeološko značenje postaje (još) apstraktnije. U tome se slučaju govori o sekundarnoj (tercijarnoj itd.) metaforizaciji (Burger 2007: 75). Uzrok tome Burger vidi u sekundarnoj semiotizaciji³⁷. Naime, leksemi kao sastavnice frazema zadržavaju i svoje temeljno značenje koje imaju kao samostalne riječi (osim ako se ne radi o unikalnim sastavnicama). Prvom značenju polisemnoga frazema u leksiku odgovara značenje ili dio značenja koje neki leksem ima na drugomu semantičkom stupnju, a ne njegovo temeljno i u rječniku kao prvo navedeno značenje. Konkretno značenje može imati različite metaforizacije koje je uvijek moguće s njime dovesti u vezu. U polisemiji se razlikuju dva tipa odnosa koji postoje među značenjima pridruženima istome izrazu, a to su inkluzija i intersekcija³⁸. Inkluzija podrazumijeva odnos između dvaju značenja u kojem je

³⁶ V. u Tafra (1995, 2005a).

³⁷ Burger frazeologiju smatra sekundarnim semiotičkim sustavom (znakovima drugoga stupnja) koji se sastoji od znakova prvoga stupnja. To ne vrijedi za frazeme s unikalnom sastavnicom, za frazeme čije sastavnice kao znakovi prvoga stupnja nemaju smisla te da je „znak 1“ semantička podloga „znaku 2“. (Burger 2007: 84).

³⁸ Pojmove navodi i objašnjava G. Berutto u *Semantici* objavljenoj u hrvatskome prijevodu 1994. godine

drugo značenje sadržano u prvomu. U semantičkom su odnosu inkluzije značenja frazema *prva liga*. Prvo je značenje da je tko odličan, izvrstan, prvorazredan, a drugo da je tko najviša kategorija čega, društvena krema. Onaj tko se nalazi u najvišoj kategoriji obično je i izvrstan u čemu te se na taj način drugo značenje frazema može smatrati sadržanim u prvomu. U odnosu su inkluzije i značenja frazema *prva dama* 'supruga visokoga državnog dužnosnika' i 'žena koja zauzima istaknuto mjesto na nekom području ili u nekoj djelatnosti' te značenja frazema *ispružiti sve četiri* 'ljenčariti, odati se neradu' i 'leći, izvaliti se'.

Taj se tip odnosa javlja puno rjeđe nego intersekcija kojom se podrazumijeva podudarnost u barem jednoj značenjskoj komponenti. U odnosu su intersekcije značenja hrvatskoga frazema *obična nula* 'nevažna (bezvezna) osoba, osoba koja ne znači puno u društvu, osoba čiji se stavovi ne uvažavaju' i 'nešto nevažno (beskorisno)', kao i frazema *za pet* 'izvrstan, odličan' i 'izvrsno, odlično' te frazema *deveta rupa na svirali* 'čovjek kojega okolina ne cijeni' i 'posljednji (nevažan) dio cjeline'.

8.5.3. Frazemska homonimija

Frazemska se homonimija razlikuje od frazemske polisemije u tome što kod te semantičke pojavnosti različita značenja pridružena istome izrazu nisu bliska ili su izgubila svoju prvotnu transparentnost. U prikupljenoj se građi kao primjer frazemske homonimije može promatrati prvo od navedenih značenja hrvatskoga frazema *nemati tri čiste* 'biti kukavica, plašljiv, nemati hrabrosti *za što*' u odnosu prema drugomu 'ništa ne znati, nemati pojma *o čemu*' i trećemu 'biti glup (neinteligentan)'³⁹.

8.5.4. Frazemska sinonimija

I u leksiku i u frazeologiji nekog jezika prava je sinonimija⁴⁰ rijetka. Iako se u frazeologiji može naći puno primjera frazema koji imaju isto značenje, pitanje je u kojoj se mjeri frazemi s različitom pozadinskom slikom mogu smatrati pravim sinonimima: „Sinonimija u pojedinom jeziku – i leksička i frazeološka – rijetko je kada apsolutna; češće su u njoj sadržane semantičke i stilističke razlike” (Menac 2007: 69). Apsolutne sinonimske frazeološke parnjake odlikuje potpuna podudarnost u značenju i semantičkoj slici i međusobna zamjenjivost u

³⁹ Drugo su i treće značenje toga frazema u odnosu inkluzije.

⁴⁰ V. u Petrović (2005).

svim kontekstima i funkcionalnim stilovima. Kao primjer frazemske sinonimije⁴¹ u prikupljenoj se hrvatskoj frazeološkoj građi mogu navesti frazemi *k(a)o jedan puta (jedanput) jedan i kao dva i dva <četiri> te jednim hicem (metkom) <ubiti> dva zeca i jednim udarcem ubiti dvoje muhe*. Za sinonimske je frazeološke parnjake bliska značenja karakteristično semantičko i(li) stilsko raslojavanje. Primjer stilskoga raslojavanja sinonimnih frazema su hrvatski frazemi *<to je> druga priča (pjesma, stvar) te <to je> drugi padež (par rukava)*, prvi kao stilski neobilježen te drugi koji pripada razgovornom funkcionalnom stilu. Varijante istoga frazema ne smatraju se sinonimnim frazemima, već su to samo oni frazemi „koji imaju različit sastav elemenata, ponekad i različitu sliku u svojoj osnovi, a jednako ili blisko značenje” (Menac 2007: 72). Među hrvatskim su frazemima s brojevnim sastavnicama potvrđeni sinonimni frazemi: *biti jedno srce i jedna duša, biti (postati) jedno tijelo i jedna duša te biti kao jedna duša*. Kod prvih je dvaju navedenih frazema uočljiv formalni paralelizam u strukturi, a sva tri povezuje i glagolska sastavnica *biti* (u tu drugomu od triju navedenih frazema varijantna, a u trećemu izborna), što omogućava njihovom lakšu zamjenu u istome kontekstu.

8.5.5. Frazemska antonimija

Antonimija kao leksičko-semantička pojava značenjske opreke između dviju semantičkih jedinica javlja se i u frazeologiji. Frazemska antonimija je prema tome pojava frazema koji imaju suprotna značenja, a najčešće se temelji na „leksičkoj antonimiji jedne od frazemskih sastavnica” (Menac 2007: 78). Antonimno frazemsko značenje može biti građeno na antonimnim leksemima kao sastavnicama frazema, no mogu ga imati i frazemi s potpuno različitom frazemskom slikom.

U frazeološkoj antonimiji prvoga tipa Antica Menac razlikuje antonimno značenje prema vrsti riječi kojom se izriče⁴². Najčešći tip frazeološke antonimije izražene antonimnim frazemskim sastavnicama je onaj u kojem su te sastavnice pridjevi jer oni „kao nositelji leksičke opozicije dviju sastavnica frazeološkog para [...] postaju osnovom frazeološke antonimije” (Menac 2007: 78). Tako su među hrvatskim frazemima u prikupljenoj građi potvrđeni antonimni frazemi *sedam debelih godina (krava) i sedam mršavih godina (krava)* u kojima su pridjevnice sastavnice nositeljicama antonimnog frazeološkog značenja.

⁴¹ V. u Matešić (1978).

⁴² Više u Menac (2007: 78–81).

Antonimija kao jedan od semantičkih odnosa u frazeologiji može biti ostvarena i brojevnim frazemskim sastavnicama. U hrvatskoj frazeološkoj građi prikupljenoj za potrebe provedenoga istraživanja to potvrđuju frazemi *na jedno brdo tkan* i *na drugo brdo tkan*, *prvi izbor* i *drugi izbor*, *prva liga* i *druga liga*, *doći (pasti i sl.) u drugi plan* i *doći (izbiti i sl.) u prvi plan*, *staviti / staoljati (potisnuti / potiskivati) u drugi plan* koga, što i *staviti / staoljati (gurnuti / gurati i sl.) u prvi plan* koga, što, *na prvi pogled* i *na drugi pogled*, *iz prve ruke* [znati, doznati itd.] i *iz druge (treće) ruke* [znati, doznati itd.], *prva violina* i *druga violina*. Riječ je o frazemima u kojima je razlika u značenju građena upravo na različitim brojevnim sastavnicama, a u većini su primjera to redni brojevi *prvi* i *drugi*. No, frazemska se antonimija može javiti i među frazemima s drugim brojevnim frazemskim sastavnicama, primjerice među hrvatskim frazemima *kao kec (as) na deset* i *kao kec na jedanaest*.

Zanimjanom je glagolskom sastavnicom frazeološka antonimija ostvarena među hrvatskim frazemima *imati tri čiste* i *nemati tri čiste* (u značenju 'biti kukavica (plašljiv), nemati hrabrosti za što').

Antonimne se riječi mogu pojaviti kao sastavnice unutar jednoga te istoga frazema, a svojstveno im je „značenje potpuna, globalna zahvata u neku kvalitetu, vrijeme ili prostor“ (Šarić 1998: 546). Potvrđuje to i primjer iz prikupljene frazeološke građe *jedna duša u dva tijela*. Frazemi koji kao sastavnice imaju dvije antonimne riječi često su posebno stilistički izražajni⁴³.

Ponekad se antonimija ne ostvaruje iako za to ne postoji nikakva prepreka ni na razini značenja ni na razini strukture. Tako bi se, primjerice, moglo očekivati da hrvatski frazem *u petoj brzini* ima antonim s brojevnom sastavnicom *prvi*, ali se takvo antonimno značenje ne ostvaruje. Ni frazem sa sastavnicom *lijevi – imati dvije lijeve <ruke / noge>* ne ostvaruje antonimiju koju bi bilo moguće izraziti pridjevnom sastavnicom *desni*⁴⁴. Antonimno se značenje uglavnom ne ostvaruje ni u frazemima koji se javljaju samo u niječnomu obliku, primjerice *ne vrijediti ni pet para*⁴⁵. Značenja dvaju frazema mogu biti u značenjskom odnosu antonimije iako oni ne sadrže antonimne sastavnice te se njihove frazemske slike mogu u potpunosti razlikovati. Primjer tomu pružaju frazem *<po> stoti put* u značenju 'često' te *jednom u sto godina* sa značenjem 'vrlo rijetko'.

⁴³ Više u Šarić (1998: 548).

⁴⁴ Menac kao primjer neostvarene, a moguće antonimije u frazemima sa sastavnicom *lijevi* navodi frazem *biti čija desna ruka* (2007: 82).

⁴⁵ Više u Menac (2007: 82).

8.6. Simbolika brojevnih frazemskih sastavnica

U nekim frazemima brojeвне sastavnice zadržavaju svoje primarno leksičko značenje količine ili poretka, a u nekima se pak odražava simbolički potencijal brojevnih riječi. Iako se neki od frazema s brojevnim riječima kao sastavnicama „nisu [se] pokazali predočljivima ni kompozicionalnima“ (Broz 2015: 53) te se kod nekih od njih objašnjenje za motiviranost frazeološkoga značenja može potražiti samo u pučkoj etimologiji, u prikupljenoj su građi zastupljeni i primjeri čije se značenje temelji na prepoznatljivoj simbolici brojevnih sastavnica ili se s njom može dovesti u značenjsku vezu.

8.6.1. Nula

Važnost i moć nule naglašava Charles Seife u knjizi naslovljenoj *Nula. Biografija opasne ideje*, u kojoj piše o njezinu porijeklu, beskonačnoj prirodi i konačnoj pobjedi. Navodi da je nula „moćna jer je blizanka beskonačnosti. Beskonačnost i nula jednake su i suprotne, yin i yang. Jednako su paradoksalne i uznemirujuće. Najveća pitanja znanosti i religije pitanja su o ništavilu i vječnosti, praznini i beskraju, nuli i beskonačnome. Sukobi oko nule žestoko su potresali temelje filozofije, znanosti, matematike i religije. U pozadini svake revolucije skrivale su se nula i beskonačnost. Nula se nalazila u srcu sukoba Istoka i Zapada, bila je okosnica bitke između religije i znanosti. Nula je postala jezikom prirode i najvažnije matematičko oruđe. Najdublji problemi fizike, mračne jezgre crnih jama i bljeskovi Velikog praska težnje su za trijumfom nad nulom. Tijekom svoje povijesti, unatoč odbijanju i egzilu, nula je uvijek pobjeđivala protivnike. Čovječanstvo nikada nije uspjelo prisiliti nulu da se pokori njegovim filozofijama. Naprotiv, nula je oblikovala ljudsko poimanje svemira i Boga“ (2008: 8). Kao brojeвна frazemska sastavnica *nula* može simbolizirati početak čega (*krenuti / kretati (početi / počinjati) od nule*) te umanjivanje i ukidanje čega, što opet u sebi sadrži i simboliku vraćanja na početak kao ishodište, polaznu točku (*svesti / svoditi na nulu* što). Frazemi s brojevnom sastavnicom *nula* mogu imati i simboličko značenje nedostatka, izostanka i nepostojanja čega. Tako se frazemi *moralna nula*, *obična nula*, *biti ravan nuli* odnose na koga komu nedostaju ljudske vrline i kvalitete, tko u tom pogledu ne posjeduje nikakvu vrijednost. Nepostojanje čega, u ovom slučaju kose, značenje je i frazema *ošišati na nulu* koga, *ošišati se na nulu*. I oblik se tako ošišane glave na metaforičkoj razini, usporedbom po sličnosti, može dovesti u vezu s brojkom kojom se označava nula.

8.6.2. Jedan

Posebnost i značaj broja *jedan* ističe Tine Germ (2004: 16): „...u antici i srednjem vijeku jedinica, naime, nije bila samo broj, nego i izvor svih brojeva⁴⁶ i zato više nego prikladan simbol prvotnog načela, elementarne kozmičke energije, boga i njegove neiscrpne stvoriteljske moći“. Razmišljanja neoplatonističkoga filozofa Plotina *O prirodi, opažanju i Jednome* imala su znatan utjecaj na shvaćanje boga u monoteističkim religijama⁴⁷ te je to „utjecalo na kršćansko shvaćanje jednoga, jedinoga i svemoćnoga Boga i time trajno obilježilo i simboliku broja jedan u kršćanskoj ikonografiji“ (Germ 2004: 16). Kao frazemska sastavnica *jedan* može simbolizirati složnost i zajedništvo: *biti jedno srce i jedna duša, biti kao jedna duša, biti (postati) jedno tijelo i jedna duša, jedna duša u dva tijela, puhati u jedan rog, svi kao jedan*; poistovjećivanje, neosnovano izjednačavanje (v. Fink 1989: 91): *mjeriti jednim aršinom, strpati / trpati (baciti / bacati) u jedan lonac (gomilu, hrpu, koš) koga, što, <to je> jedan te isti vrug (đavo, đavao)*; kratak vremenski odsječak u kojemu se što odvija ili biva izvršenim: *u <jedan> tren, jednom riječju (riječi), u jednom dahu [ispričati, napisati, itd.]; sveobuhvatnost, potpunost i cjelovitost: biti sav u <jednoj> vodi; izvrsnost: biti broj jedan, ajnc a; pobjedu i prevagu u čemu: jedan nula za koga; malenu količinu: može se na prste jedne ruke izbrojiti (prebrojiti i sl.) koga, što, jedan kao nijedan, <ni <koliko stane>> za (na) jedan zub. Uz somatske se frazemske sastavnice koje dolaze u paru brojevna sastavnica *jedan* javlja u simboličkom značenju relativnosti te polovičnoga ostvarenja ili stanja: *u jednu ruku, na jedno uho unutra, na drugo van <komu>, zažmiriti / žmiriti (prižmiriti) jednim okom (na jedno oko)*.*

8.6.3. Dva

„Broj dva simbolizira dvojstvo na kojem počiva cjeloukupna dijalektika, svako nastojanje, svaka borba, svaka promjena i svaki napredak“ (Chevalier, Gheerbrant 2007: 153). Simbolika dvostrukosti, „oprečnost koja može biti štetna i nespojiva, ali i nadopunjujuća i plodna“ (Chevalier, Gheerbrant 2007: 153), održava se i u frazemu *na dva razboja*.

⁴⁶ Izidor Seviljski broj jedan u svojem djelu *Liber numerorum* naziva „sjemenom brojeva“ (v. u Germ 2004: 16).

⁴⁷ Germ (2004: 17) navodi i da jedinica u politeističkim religijama obično simbolizira vrhovnoga boga, „najvišeg među bogovima, njihova vladara ili praoca, a skoro je uvijek upletena i u mitove koji govore o nastanku svijeta, rođenju bogova i prvih ljudi“.

8.6.4. Tri

„Simbolička značenja broja tri su široka i raznovrsna, a skoro posvuda je tri sveti broj koji znači savršenost, zaokruženost, plodnost, rast i napredak“ (Germ 2003: 28). I u bajkama i pričama, posebice onima koje pripadaju usmenoj književnosti, česta je simbolička uporaba broja tri. Glavni lik, naime, obično mora svladati tri prepreke da bi došao do željenoga cilja. Simbolika broja tri igra važnu ulogu i u klasičnoj mitologiji i kršćanstvu⁴⁸. Broj tri ima veliku ulogu u razvoju brojanja kao ljudske kognitivne sposobnosti. Njime je prevladano elementarno razlikovanje između jedan i dva, između dvaju dijelova, te se stoga može smatrati početkom brojanja kao spoznajnoga postignuća. Iz tog je razloga broj tri u ranim kulturama predstavljao ono čega je puno, više od jedan ili dva, što opet čini njegov simbolički potencijal⁴⁹. Broj tri stoga u mnogim kulturama i religijama predstavlja potpunost i zaokruženu cjelinu, a to ga čini predodređenim za frazeme vezane uz religiju i pravo (Schuppener 2005: 357). Važnost brojeva i brojanja kao kognitivne sposobnosti ogleda se u frazemima *ne znati (jedno znati) brojiti <ni> do tri i nemati tri čiste*. Odnosi se na osobu ograničenih umnih sposobnosti, nesposobnu za smislenu spoznajnu duhovnu djelatnost. Brojanje do dva, dijeljenje na dva dijela, može se smatrati elementarnim, a s brojem tri počinje tzv. „više brojanje“. Onaj koji ne zna brojati do tri, ostaje u području elementarnoga i nije sposoban za viša duhovna postignuća (Schuppener 2005: 350). Schuppener (2005: 350) navodi i da se se u nekim domorodačkim jezicima broji pomoću parova, a etnografija opisuje i kulture koje poznaju samo elementarno brojanje, brojanje do dva, dok se broj tri izjednačuje s mnogo. To se ogleda u frazemu *kao da tri dana nije jeo tko*. Osim u frazemima s glavnim brojem *tri* kao frazemskom sastavnicom, snažan simbolički potencijal ima i redni broj *treći* kao sastavnica frazema *treća sreća*. Njegovo je simbolično značenje potpunosti, savršenstva i sveobuhvatna zajedništva izrazito pozitivno konotirano.

⁴⁸ U klasičnoj mitologiji su tri boginje sudbine, tri Sudenice (Parke, Moire), tri Hore, božice ljetnoga vremena, tri Harite, lijepo pratilje Apolona i Afrodite... itd. Broj tri se u kršćanstvu veže uz Sveto Trojstvo i Kristovo uskrsnuće, Jona se spasio nakon tri dana („Tri dana i tri noći ostade Jona u ribljoj utrobi.“ Jon 2,1), a prorok Ilija se tri puta nagnuo nad bolesnim dječakom i vratio ga u život („Zatim se tri puta pružio nad dječakom zazivajući Jahvu: „Jahve, Bože, učini da se u ovo dijete vrati duša njegova!“). Jahve je uslišio molbu Ilijinu, u dijete se vratila duša i ono oživje.“ 1 Kr 17, 21–23).

⁴⁹ O simbolici brojeva v. u Endres i Schimmel (1985).

8.6.5. Četiri

Jedno je od simboličnih značenja broja *četiri* „svijet u njegovoj cjelokupnosti (najčešće tvarni, vidljivi svijet)” (Chevalier, Gheerbrant 2007: 102), sveobuhvatnost, cjelokupnost vidljivoga svijeta, a svoj je odraz pronašlo u frazemskim slikama i značenjima frazema *između* (*među, u, unutar*) *četiri zida* i *na sve četiri strane* <*svijeta*>.

8.6.6. Pet

Na simboličnoj razini, a na temelju kulturološki uvjetovanoga znanja o svijetu i kulturnoga modela kojim su motivirana frazeološka značenja, brojeva sastavnica *pet* u frazemima *sve pet* i *za pet* ima simbolično značenje izvrsnosti⁵⁰.

8.6.7. Sedam

Broj sedam izrazito važnu ulogu ima u Bibliji kao broj savršenstva i potpunosti: „Broj sedam zapravo se čak 77 puta pojavljuje u Starome zavjetu i čini same temelje Otkrivenja sv. Ivana koje zaključuje Novi zavjet, odnoseći se na sedam crkava, sedam pečata, sedam anđela sa sedam truba, sedam znakova, sedam pokora i sedam trublja!” (Colin 2004: 67). Simbolika je broja sedam stoga uočljiva u frazemima biblijske provenijencije: *knjiga sa sedam pečata*, *sedam debelih krava* (*godina*), *sedam mršavih krava* (*godina*). Simboliku knjige u Otkrivenju sv. Ivana naglašava i Bindel (1983: 9). U ruci je uvijek nosi anđeo, a prva je od duhovnih knjiga sedmerostruko zapečaćena. Knjigu i njezinih sedam pečata otvorit će Janje kojemu anđeli pjevaju: „... Dostojno je ‘Janje’ koje je ‘zaklano’ da primi moć, bogatstvo, mudrost, snagu, čast, slavu i hvalu!” (Otk 2, 12). Simbolična je značenja i brojeva sastavnica *sedam* u frazemima *zatvoriti sa sedam brava* što⁵¹, *kruh sa sedam kora* te *iza* (*preko*) *sedam mora* <*i sedam gora* (*planina*)> ili *iza* (*preko*) *sedam mora*, *iza* (*preko*) *sedam gora*. Simboliku i važnost u Bibliji ima i redni broj sedmi, što se ogleda u frazemačkoj slici

⁵⁰ Ovi se frazemi na značenjskoj razini dovode u vezu s frazemima *biti broj jedan* i *biti ajnc* a u kojima se značenje izvrsnosti na simboličkoj razini veže uz brojevnju sastavnicu *jedan*, odnosno njoj značenjski podudarnu posuđenicu iz njemačkoga jezika *ajnc*. Prema tomu je konceptu najbolje ono što je na prvome mjestu, odnosno broj jedan. Frazemi s brojevnjom sastavnicom *pet* koji pripadaju konceptu vrijednosti i izvrsnosti motivirani su pak uobičajenim načinom ocjenjivanja u hrvatskom obrazovnom sustavu u kojem je najbolja ocjena petica, odnosno izvrstan (5).

⁵¹ Opačić (2010) bilježi frazem *zatvoriti se sa sedam ključeva* (‘ne odati svoje mišljenje, držati ga strogo za sebe’) koji nije potvrđen u izvorima korištenima za potrebe provedenoga istraživanja.

i značenju frazema *biti u (na) sedmom nebu*, u kojem se zrcali mitska predodžba o nebeskim slojevima (usp. 8.4.1.).

8.6.8. Dvanaest

Brojevnast sastavnica *dvanaest* u frazemu *pet <minuta> prije (do) dvanaest* u značenjskom i simboličnom suodnosu prema brojevnoj sastavnici *pet* poprima simbolično značenje krajnjega vremenskoga roka za što, i to kao „broj prostorno-vremenskih podjela” (Chevalier, Gheerbrant 2007: 156).

8.6.9. Šesnaest

Simbolično je značenje brojevnast sastavnice u frazemu *sve u šesnaest* (usp. 8.3.3., Broz 2015: 50).

8.6.10. Veliki i okrugli brojevi

Među hrvatskim su frazemima s brojevnim sastavnicama potvrđeni i oni u kojima su tim sastavnicama tzv. *veliki brojevi*⁵² i *okrugli brojevi*. Njihova je simbolična uloga u intenziviranju frazeološkoga značenja i preuveličavanju. Kada tko ima jako puno briga, u hrvatskome se u toj situaciji može rabiti frazem *biti (nalaziti se) u sto briga*. Brojevnom je sastavnicom u funkciji preuveličavanja naglašena velika količina briga koje koga tište te ona frazemu daje hiperbolični ton: „Veći ili manji broj u sastavu frazeologizama može imati udjela u frazeološkom značenju: manji brojevi ukazuju na manju količinu (shvaćenu u najširem smislu),

⁵² Rudolf Taschner (2013: 29–36) u uvodu priče o maharadži i velikome broju navodi da nije slučajno da najpoznatija priča u kojoj odlučujuću ulogu ima veliki broj potječe upravo iz Indije, zemlje u kojoj je izumljena nula i sustav brojevnih mjesta. To je priča o zrcima riže i šahovskoj dasci, o mudrosti pustinjaka koji je maharadži donio utjehu nakon prerane smrti voljene žene igrajući s njime šah. Kada mu je ponuđena nagrada, s napomenom da zauzvrat može poželjeti neizmjereno puno, pustinjač je na prvo polje na šahovskoj ploči položio zrno riže i zaželio da se na svakom sljedećem polju nađe dvostruko više zrna riže nego na prethodnomu. Ukupna količina riže na šahovskoj ploči trebala je biti njegova nagrada. Iako je maharadža isprva pomislio kako je to skromna nagrada, ubrzo je uvidio da se prevario. Ukupna količina zrna riže koja bi na taj način pripala pustinjaku iznosila bi 18446744073709551651. Od nje bi se mogla napraviti piramida visoka gotovo pet kilometara u koju bi Keopsova piramida stala više od 40 000 puta! Pustinjač ovu pripovijest zaključuje riječima kao izrazom zadovoljstva što je velikoga maharadžu ne samo mogao naučiti igrati šah, već ga i poučiti koliko veliki brojevi mogu biti, a to mu je najveća nagrada. Ogromnu količinu riže ne samo da nije mogao otpremi u pećinu u kojoj je živio, već mu to nije bila ni namjera. Želio je poučiti maharadžu snazi velikih brojeva.

a veći – na veću“ (Fink 1989: 93). Istu funkciju imaju i *velike* brojevne sastavnice u frazemima *biti (naći se) na sto muka, biti (naći se) u (na) sto čuda, imati sto briga, <<i> još> trista čuda, zadati trista jada komu, lud sto gradi*. Uz brojevnu sastavnicu, negativnoj konotaciji frazeološkoga značenja dodatno doprinosi i imenična u frazemu *ide (odlazi) do sto vragova* što, a u frazemu *se jednom u sto godina* ono gradi na simboličnoj značenjskoj opreci dviju brojevnih sastavnica. Brojevnom se sastavnicom značenju frazema hiberbolični ton pridaje i u frazemima *razbiti se (raspasti se i sl.) u (na) milijun komadića, tisuću i jedan put, na sto načina, <po> stoti put*. I značenje je frazema *mali milijun* građeno na brojevnoj sastavnici sa simboličnom funkcijom preuveličavanja. Značenje frazema brojevnom je sastavnicom simbolički pozitivno konotirano u frazemu *govori sto jezika* što.

8.6.11. Prvi

U nekima je od prethodno navedenih primjera već vidljivo da i redni brojevi kao frazemske sastavnice ostvaruju simbolična značenja. Tako brojevna sastavnica *prvi* u svim primjerima frazema koji je sadrže ima značenje koje je pozitivno konotirano. Simbolički se veže i uz početak čega, na primjer u frazemima *ljubav na prvi pogled, prva lasta, povući (zaorati) prou brazdu*. Potvrđeni su i primjeri frazema sa značenjima u semantičkom odnosu antonimije pozitivno konotirana značenja brojevne sastavnice *prvi* te negativna simbolična značenja sastavnice drugi: *biti u prvom planu i pasti / padati u drugi plan, prva liga i druga liga*.

8.6.12. Drugi

Redni broj *drugi* kao frazemska sastavnica može imati i simbolično značenje promjene (*biti (osjećati se) kao drugi čovjek, biti (postati) drugi čovjek*), druge strane, naličja čega (*druga strana medalje, pokazati / pokazivati <svoje> drugo lice*), eufemizma (*otići (odseliti se / preseliti se) na drugi svijet*).

8.6.13. Šesti i sedmi

Sposobnost nekih ljudi da predvide ili predosjete buduće događaje, djelovanje ili ponašanje, neovisno o racionalnom rasuđivanju, izražava se i frazedom *šesto čulo*. Imeničnom se frazemskom sastavnicom prototipno imenuje jedna od pet mogućnosti čovjeka ili životinje pomoću koje se uspostavlja fizički odnos s okolinom, a to su vid, sluh, opip, okus i miris. Brojevnom se frazemskom sastavnicom *šesti* njima

pridodaje sposobnost instinktivnog predviđanja kakvih događaja ili čijega ponašanja. U frazemu se *sedmo čulo* brojevnica dovodi u vezu s tumačenjima prema kojima šesto čulo predstavlja ljudsku intuiciju, a sedmo dodatnu sposobnost procjene neke osobe ili situacije koja se ne temelji na racionalnoj prosudbi.

8.6.14. Deveti

Simbolički se potencijal brojevnice *deveti* ogleda u frazemu čije su značenje i frazemska slika građeni na predodžbi o slojevitosti nebeskih slojeva *biti u (na) devetom nebu*⁵³ (v. 8.6.7.). Redni broj *deveti* kao brojevnica frazemska sastavnica može imati i negativno konotirano značenje i simboliku čega nevažnoga (a kao kriterij se važnosti postavlja i udaljenost, pa se udaljeno i daleko dovodi u vezu s nevažnim, sporednim, beznačajnim): *deveta rupa na svirali, rođak u devetom koljenu, <to je> deveta briga* komu.

8.6.15. Deseti

Simbolično značenje drugačijega i neočekivanoga ima brojevnica *deseti* u frazemu *nešto <sasvim> deseto*.

8.6.16. Trinaesti

Negativno konotirano simbolično značenje ima brojevnica *trinaesti* u frazemu *trinaesto prase*. Značenje je frazema motivirano činjenicom iz životinjskoga svijeta, no pridodaje mu se negativna simbolika broja *trinaest(i)*: „Od antičkog doba broj trinaest smatrao se brojem koji donosi nesreću. Nakon što je svoj kip dodao kipovima dvanaestorice bogova u nekom mimohodu, Filip Makedonski bio je ubrzo umoren u kazalištu. Na posljednjoj večeri Isusovoj s apostolima za stolom je bilo trinaest osoba. U kabali ima trinaest duhova zla. Trinaesto poglavlje Otkrivenja poglavlje je u kojemu se govori o Antikristu i Zvijeri“ (Chevalier, Gheerbrant 2007: 778).

⁵³ Endres i Schimmel (1985: 194) ističu povezanost brojeva *sedam* i *devet* u mitu o Apolonu, pa tako, primjerice, njegova lira nekad ima sedam, a nekad devet žica.

9. KONCEPTUALNA ANALIZA HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM

Velik broj frazema svoj izvor ima u metaforama, stoga frazeologija nekog jezika predstavlja pogodno polazište za stvaranje koncepata i konceptualnu analizu. Središnji pojam konceptualne frazeološke analize predstavlja koncept kao mentalna predodžba povezana sa stvarnim ili zamišljenim objektima i radnjama (Šarić, Brala-Vukanović 2019: 50). Promatranje međusobne povezanosti i preklapanja konceptualnih i jezičnih kategorija te njihovo određivanje na temelju čovjekova iskustva nastaloga u materijalnomu okruženju omogućio je razvoj kognitivne lingvistike. Konceptualizacija je proces stvaranja značenja u kojemu se jezični izraz oblikuje na temelju čovjekova konceptualnog iskustva i znanja o svijetu (Žic-Fuchs 1991). Značenja riječi u jeziku i svojstva koncepata na koje ona upućuju u kognitivnolingvističkim su pristupima usko povezana. Kognitivna lingvistika na frazeme gleda kao na jezične jedinice motivirane različitim kognitivnim mehanizmima te značenje frazema kao cjeline dovodi u vezu s leksičkim značenjima frazemskih sastavnica, a razvoj kognitivne semantike potaknuo je psiholingvistička istraživanja koja su pokazala da su semantička obilježja pojedinih frazemskih sastavnica važna pri razumijevanju i uporabi frazema i „da se frazemi mogu razumjeti upravo zahvaljujući prepoznatljivim značenjskim obilježjima njihovih elemenata, te se dolazi do zaključka da osnovno prototipno i prenesena značenja frazemskih sastavnica čine podlogu za razumijevanje frazema kao cjeline“ (Vajs, Žic-Fuchs 1998: 364–365). Noviji pristupi analizi frazema često uključuju i metodu koncepta preuzetu iz kognitivne lingvistike. Kovačević (2012: 126) smatra da je konceptualna analiza frazema izrazito zahvalna za prikazivanje njihova značenja, tj. tematsko-značenjskih područja unutar kojih se ostvaruju (svrstavaju) pojedini frazemi. Fink-Arsovski (2002: 95) navodi da su se bliskoznačni frazemi ranije analizirali u okviru različitih sinonimnih nizova, što je ograničavalo mogućnosti zaokruženja značenjski bliskih a strukturno različitih frazema u jednu cjelinu, te u tome vidi razlog sve češćoj konceptualnoj analizi u frazeologiji. Filipović Petrović donosi sustavan pregled obilježja frazema prema tradicionalnoj frazeološkoj školi (2018: 55–57) te prema kognitivnoj frazeološkoj školi (2018: 79–81), u čijem pristupu predlaže sljedeću definiciju obilježja frazema: „frazemi su ustaljene višerječne sveze koje su pohranjene i reproduciraju se kao

cjelina, relativno su nepromjenjive i moguće ih je semantički interpretirati" (Filipović Petrović 2018: 81).

Konceptualna analiza hrvatskih frazema s brojevnim sastavnicama ne obuhvaća nekoliko frazema iz prikupljene frazeološke građe, u prvome redu onih s funkcijom tekstnih konektora poput *drugim riječima* ili stilizirana knjiškog izraza kao reakcije na kakvu neželjenu i lošu situaciju ili događaj *sto mu gromova!*. Budući da njezina svrha nije stvaranje zatvorenoga i sveobuhvatnoga popisa frazema i koncepata u koje se oni mogu uvrstiti, to nema utjecaja na relevantnost prikaza koji se donosi u nastavku. Konceptualnom je analizom potvrđen kulturološki i sociološki element u korpusu hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom, a njome se pod konceptom „razumijeva nadređeni pojam koji uokviruje značenja frazema bez obzira na njihovo kategorijalno značenje" (Vidović Bolt 2011: 87) i strukturni tip.

Frazemi su u okviru konceptualne analize podijeljeni u dvije glavne skupine: frazemi koji se odnose na čovjeka i frazemi koji se ne odnose na čovjeka, a svaka se od njih dijeli na nekoliko podskupina.

9.1. Frazemi koji se odnose na čovjeka

9.1.1. Frazemi kojima se opisuje čovjekova dob

9.1.1.2. Zrela dob

imati šezdeset (...x...) godina na leđima (grbači)

ili

sa šezdeset (...x...) godina na leđima (na grbači)

U ovome frazemu brojevnica se sastavnica može mijenjati u upotrebi, a somatskim se sastavnicama implicira metaforičko povezivanje određenoga broja godina s nošenjem tereta na leđima (posebno naglašeno varijantnom imeničnom sastavnicom *grbača*), stoga se može pretpostaviti da se u prvome redu odnosi na zreli(ij)u dob.

9.1.1.3. Mala dobna razlika

jedno drugome do uha

Dob se dovodi u vezu, stupnjevitu korelaciju s fizičkim izgledom, visinom. Frazem se obično odnosi na mnogobrojnu malu djecu u jednoj obitelji. Frazemom se dob povezuje s fizičkim izgledom.

9.1.2. Frazemi kojima se opisuje čovjekov vanjski izgled

9.1.2.1. Malena visina

metar cvancik

Brojevnom se sastavnicom naglašava značenje frazema, opis vanjskoga izgleda čovjeka koji je nizak. Frazem ima šaljivi prizvuk i pripada razgovornom funkcionalnom stilu.

9.1.2.2. Sličnost

biti sličan (nalik) *komu, čemu* kao dvije kapi vode

ili

sličiti (nalikovati) *komu, čemu* kao dvije kapi vode

Ovim se poredbenim frazemom sličnost s kime uspoređuje s onom koja postoji među dvjema kapima vode. Tom se usporedbom želi slikovito dočarati velik i izrazit stupanj sličnosti.

9.1.2.3. Bez kose

ošišati na nulu *koga*

ošišati se na nulu

Frazemske su slike i značenja ovih dvaju frazema građeni na usporedbi potpuno ošišane glave s brojkom kojom se u sustavu arapskih brojeva bilježi nula.

9.1.3. Frazemi kojima se opisuju čovjekove karakterne osobine

9.1.3.1. Lijenost

dignuti sve četiri u zrak

ispružiti sve četiri

Frazemske su slike i značenja ovih frazema građeni na prispodobi s ponašanjem svojstvenim životinjskome svijetu, a koje se povezuje s odmorom, neaktivnošću, mirovanjem s ciljem ugađanja samome sebi.

9.1.3.2. Snalažljivost

dočekati se na sve četiri

I kod ovoga je frazema vidljiva usporedba po sličnosti s ponašanjem i postupcima koji su svojstveni životinji: „U semantičkome je talogu

ovoga frazema slika mačke koja se pri svakome skoku ili padu, koristeći rotaciju svojega repa, dočeka na noge" (Kovačević 2012: 135).

9.1.3.3. Razboritost

stajati <čvrsto> s obje noge na zemlji

Razboritost i realno gledanje na stvari i pojave u značenju su ovoga frazema građene na brojevnoj i somatskoj sastavnici i njihovu odnosu s imeničnom.

9.1.3.4. Umna ograničenost, glupost

nemati tri čiste

ne znati (jedva znati) brojiti <ni> do tri

Ovim se frazemima opisuje neinteligentna osoba koja ne zna ništa. Frazemske su slike i značenja obaju frazema građeni na simboličkom poimanju brojanja kao jedne od temeljnih ljudskih spoznajnih sposobnosti koja u obama primjerima izostaje, a što je izraženo i negativnim oblikom glagolske sastavnice.

9.1.3.5. Luckast

fali (nedostaje) *komu* <jedna> daska u glavi

nemati <četvrte> daske <u glavi>

Ovim se dvama frazemima opisuje osoba koja nije pri zdravoj pameti, koja ostavlja dojam da je blesava (šašava, ćaknuta), ne ponaša se normalno, odnosno, prema ustaljenim normama ponašanja, očekivano i na odgovarajući način. „U semantičkom je talogu slika glave kao neke građevine (kuće) ili spremišta (bačva) od dasaka. Pomicanjem samo jedne daske građevina se urušava i propada. Metaforičnost glave kao spremišta može izlaziti i iz konvencionalnoga iskustva o smještaju 'intelektualnoga aparata' – mozga – unutar kosti lubanje. Kad daske nedostaju, 'pamet' izlazi van i čovjek ostaje bez nje. Stoga i njegovo ponašanje odudara od uobičajenoga i okolina zapaža da nešto nije u redu. Stupanj čovjekove nenormalnosti može biti iskazan i brojem..." (Kovačević 2012: 167). Somatska se sastavnica *glava* simbolično dovodi u vezu s razumom, pameću i intelektom, a frazemska slika kojom se to područje dovodi u stanje nestabilnosti predstavlja podlogu za oblikovanje značenja tih dvaju frazema.

9.1.3.6. Lud

lud sto gradi

Neuračunljiva se osoba, nepredvidljiva i lakomislena ponašanja opisuje frazemom *lud sto gradi*. Brojevnom se sastavnicom naglašava intenzitet osobine koja se komu pripisuje.

9.1.3.7. Nespretnost

imati dvije lijeve <ruke (noge)>

Pri opisu se čovjeka koji je nespretni i nevjestan može koristiti frazem *imati dvije lijeve <ruke (noge)>* čije je značenje građeno na negativnoj konotaciji i simboličkom značenju pridjeva *ljevi*. Frazemska inačica sa somatskom sastavnicom *noge* u prvome se redu odnosi na nespretnost u plesu i sportu (ponajprije u nogometu – očekivano, i zbog same somatske sastavnice, ali vjerojatno i statusa najvažnije sporedne stvari na svijetu). Ako se obje od dviju izbornih somatskih sastavnica izostave, značenje je frazema potrebno iščitati iz konteksta (v. Kovačević 2012: 169).

9.1.3.8. Oprez

otvoriti / otvarati četvere oči

Značenje je pažljiva, pozorna i pomna promatranja građeno na brojevnoj sastavnici uz somatsku koja se u antropocentričnoj prototipnosti pojavljuje u paru, a ovdje upućuje na udvostručeni oprez.

9.1.3.9. Predosjećaj

šesto čulo

sedmo čulo

Sposobnost se nekih ljudi da predvide ili predosjete buduće događaje, djelovanje ili ponašanje izražava frazemima *šesto čulo* i *sedmo čulo*.

9.1.3.10. Jedinstvenost

kao nitko drugi

Kada je tko jedinstven ili što čini na poseban način, može ga se opisati poredbenim frazemom *kao nitko drugi*.

9.1.3.11. Uspjeh

biti za dva koplja ispred (iznad) <koga, čega>

ili

biti za dva koplja bolji (pametniji i sl.) <od koga, čega>

biti za tri koplja ispred (iznad) <koga, čega> ili

biti za tri koplja bolji (pametniji i sl.) <od koga, čega>

jednim hicem (metkom) <ubiti> dva zeca

jednim udarcem ubiti dvije muhe

ili

ubiti dvije muhe jednim udarcem

prvo pa muško

treća sreća

Prvim se četirima od navedenih frazema izražava da je tko značajno bolji i kvalitetniji u čemu od koga drugoga. Usporedba svoj izraz nalazi u prijedložno-padežnom izrazu, odnosno u pridjevskoj sastavnici u komparativu.

Postizanje dvostrukoga uspjeha, ostvarivanje dvostruke koristi jednim postupkom izražava se frazemima *jednim hicem (metkom) <ubiti> dva zeca* i *jednim udarcem ubiti dvije muhe* ili *ubiti dvije muhe jednim udarcem*.

Frazem se *prvo pa muško* koristi pri neočekivanom uspjehu u prvom pokušaju. Frazemska je slika građena na tradicionalnom stavu o važnosti dobivanja muškoga potomka.

Uspjeh u trećem pokušaju, ono što dva puta ne uspije, a treći put se ostvari s uspjehom, naziva se i *treća sreća*. Brojevnastavnicom nositeljica je simbolike i značenja ovoga frazema: „Simbolička značenja broja tri su široka i raznovrsna, a skoro posvuda je tri sveti broj koji znači savršenost, zaokruženost, plodnost, rast i napredak“ (Germ 2003: 28).

9.1.3.12. Brza reakcija

ne čeka da mu se dvaput kaže *tko*

Onoga komu se ne treba što dvaput reći da bi to i učinio odlikuje brza reakcija u određenoj situaciji. Značenje je frazema građeno na brojevnomu prilogu kao frazemačkoj sastavnici te negativnom prezentu glagola *čekati* kao glagolske frazemske sastavnice.

9.1.3.13. Dvoličnost

sjediti na dvije stolice

Značenje je frazema *sjediti na dvije stolice* 'istodobno podržavati dvije strane, držati se dvolično, biti dvoličan'. Brojevnica u frazema sličici nedvojbeno upućuje na dvostranost i dvoličnost čijega ponašanja, postupaka i stavova.

9.1.3.14. Izjednačavanje

mjeriti jednim aršinom

strpati / trpati (baciti / bacati) u jedan lonac (gomilu, hrpu, koš) *koga, što*

<to je> jedan te isti vrag (đavo, đavao)

Semantičkome polju načina gledanja na što, perspektive koju se uzima pri pogledu na što, pripadaju frazemi čije je značenje u cijelosti 'poistovjećivati, neosnovano izjednačavati' (v. u Fink 1989: 91).

9.1.3.15. Bezvrijednost

biti ravan nuli

moralna nula

nula bodova

obična nula

ne vrijediti ni pet para

U frazemima je s brojevnom sastavnicom *nula* frazemska slika građena na prototipnom leksičkom značenju naziva za znak „0“ izvan skupa prirodnih brojeva „koji označuje nepostojanje količine“ (Anić 2000: 639). Brojevnica frazemska sastavnica ima simboličko značenje ništavnosti i nepostojanja ljudskih osobina koje se univerzalno smatraju pozitivnima.

Značenje je frazema *ne vrijediti ni pet para*⁵⁴ 'ništa (uopće) ne vrijediti, biti potpuno bezvrijedan'. Imenična je sastavnica u povijesti označavala stoti dio dinara, a kasnije se javlja u značenju novčića, kovanice ili, u žargonu, novca općenito⁵⁵. U značenju je sitnoga novca koji nema gotovo nikakvu vrijednost, a što je naglašeno i pridjevnom i brojevnom sastavnicom, oblikovala frazemska značenja.

⁵⁴ Anić (2000: 729) navodi frazem (*ne vrijedi ni dvije pare*) sa značenjem 'nikakve vrijednosti nema'. Brojevnica sastavnica uz imeničnu i ovdje je u službi izražavanja nikakve vrijednosti.

⁵⁵ V. u Sabljak (2013).

9.1.3.16. Hrabrost

biti (boriti se itd.) u prvim redovima

imati tri čiste

Frazem se *biti (boriti se itd.) u prvim redovima* javlja sa značenjem 'biti (boriti se itd.) na najistaknutijem mjestu, izlagati se opasnostima <u borbi>, isticati se'. Redni broj kao frazemska sastavnica u službi atributa uz imeničnu izražava čiju istaknutost u određenoj opasnoj situaciji. Frazem svoje podrijetlo nalazi u vojnomu jeziku, u prvome redu u izvješćima nakon bitaka u kojima je došlo do izravnoga sukoba sa suprotstavljenom stranom.

Značenje je frazema *imati tri čiste* 'biti odvažan (hrabar), imati smjelosti *za što*, usuditi se reći (učiniti) *što*'.

9.1.3.17. Kukavičluk

nemati tri čiste

Ovaj je frazem višeznačan te ovom konceptualnom polju pripada prvim od svojih dvaju značenja 'biti kukavica (plašljiv), nemati hrabrosti *za što*'. Drugim dvama svojim značenjima pripada konceptu gluposti.

9.1.3.18. Lukavost

premazan (namazan) sa sedam masti

Frazemom se *biti premazan (namazan) sa sedam masti* izražava da je tko vješ, lukav, prepreden i spreman na svaku podvalu. Frazemska je slika građena na danas arhaičnom značenju imenične sastavnice *mast*, a to je 'boja'. Naime, onaj tko je premazan ili namazan sa sedam masti, premazan je ili namazan s puno boja te tako skriva svoje pravo lice i svoje istinske namjere.

9.1.3.19. Brižnost

držati tri ugla kuće

U tradicionalnoj se podjeli uloga među spolovima za ženu zna reći da *drži tri ugla kuće*. Značenje je toga frazema 'voditi gotovo svu brigu o kući i obitelji'. Frazemska je slika građena na činjenici da kuća uobičajeno ima četiri ugla, stoga onaj tko drži tri od njih preuzima na sebe većinu brige i odgovornosti o njoj kao metonimiji za obiteljski život.

9.1.4. Frazemi kojima se opisuju čovjekova psihička stanja i emocije

9.1.4.1. Oduševljenje

biti u (na) sedmom nebu

biti u (na) devetom nebu

Stanje velikoga oduševljenja i razdraganosti koje može biti i euforično izražava se ovim frazemima biblijskoga podrijetla.

9.1.4.2. Promjena

biti (osjećati se) kao drugi čovjek

biti (postati) drugi čovjek

Značenje je frazema *biti (osjećati se) kao drugi čovjek* 'osjećati se kao ponovno rođen, osjećati promjenu nabolje', a frazemom se *biti (postati) drugi čovjek* izražava da se tko u potpunosti promijenio, postao neprepoznatljiv, počeo se ponašati sasvim drugačije nego dosada.

9.1.5. Frazemi kojima se opisuju čovjekova stanja i rezultati vlastitoga ili tuđega djelovanja

9.1.5.1. Trudnoća

biti u drugom stanju

Značenje je ovoga frazema građeno na opreci prema stanju koje se smatra prvotnim, uobičajenim i prema kojemu se stanje trudnoće nalazi u odnosu različitosti, a frazem je u funkciji slikovitoga eufemističnog izraza.

9.1.5.2. Opasnost

biti (naći se / nalaziti se) između dvije vatre

Frazem se odnosi na čovjeka koji se nalazi u dvostrukoj opasnosti, opasnosti koja mu prijete s dviju strana, a koja u frazemačkoj slici snažan simboličan izraz ima u sastavnici *vatra*.

9.1.5.3. Samrt, smrt

biti (stajati) <s> jednom nogom u grobu

otići (odseliti se / preseliti se) na drugi svijet

Značenje je prvoga od ovih dvaju frazema građeno na upotrebi brojevne sastavnice *jedan* uz somatsku koja uobičajeno dolazi u paru,

čime se naglašava prijelaz iz života u smrt: 'biti na samrti, biti vrlo star i bolestan, biti nemoćan'. Kovačević (2012: 183) navodi da „u posljednje vrijeme frazem širi uporabom svoje značenje pa se može upotrijebiti kad se opisuju riskantne i opasne životne situacije“. Sintagma se *drugi svijet* u drugomu od dvaju navedenih frazema dovodi u vezu sa smrću kao stanjem prelaska u onostrano.

9.1.5.4. Početak

krenuti / kretati (početi / počinjati) od nule

ljubav na prvi pogled

napraviti (učiniti) prvi korak

od prvog trena (časa)

prvi koraci

na prvom koraku

povući (zaorati) prvu brazdu

u prvi čas (mah, tren)

za prvu ruku

za prvu silu

Nula se simbolično doživljava kao početak, kao polazište od ničega prema nečemu. Značenje je frazema *krenuti / kretati (početi / počinjati) od nule* građeno na simboličnu te brojevnice te je ono 'početi / počinjati raditi što bez prethodne pripreme ili predradnji, upustiti se / upuštati se u posao bez sredstava (tehnike itd.)'.

Za opis ljubavi koja plane pri prvome susretu koristi se frazem *ljubav na prvi pogled*.

Kada tko pokaže inicijativu, učini iskorak, započne što, pokrene neku djelatnost, da poticaj (impuls) čemu, koristi se frazem *napraviti (učiniti) prvi korak*. Kretanje u prostoru preneseno je na područje djelovanja općenito i usmjereno prema komu ili čemu u svrhu približavanja nekoj osobi ili nekom cilju.

Utjecaj je brojevnice na značenje frazema kao cjeline vidljiv u frazemu *od prvog trena (časa)* značenja 'od samoga početka'.

Za početno se razdoblje, prve pokušaje i početke čega može rabiti frazem *prvi koraci*. Frazemska je slika građena na početku hodanja u čovjekovu životu koja se metaforički povezuje s početnom fazom određene djelatnosti i moguće nesigurnosti koja se pritom javlja.

Tomu je frazemu značenjski i sastavnicama blizak frazem *na prvom koraku* sa značenjem 'na <samom> početku, u početnoj fazi čega'. U ovome i u prethodno navedenome frazemu imenična sastavnica prototipno izražava prostorni odnos, a njome se u značenju frazema izražava vremenski odnos.

Frazemom se *povući (zaorati) prvu brazdu* izražava da je tko započeo s čime, a svoje podrijetlo nalazi u izrazima vezanima uz poljodjelstvo i rad na njivi.

Značenje je frazema u prvi čas (mah, tren) 'u (na) početku, najprije, u prvom trenu (času)'. Početak ili početna faza čega izražena je upravo rednim brojem kao frazemskom sastavnicom.

Frazem se za *prvu ruku* javlja sa značenjem 'za početak, za prvo vrijeme'. Za njega je karakteristično i značenje privremenosti određene situacije ili stanja te se često koristi u kontekstu vremena koje je potrebno da se tko snađe u danim okolnostima. Podudarna je značenja, s dodatnim semom očekivanja pravog, boljeg rješenja neke situacije, frazem za *prvu silu*.

9.1.6. Frazemi kojima se opisuje čovjekovo kretanje

9.1.6.1. Puzanje

na sve četiri

Frazemom se *na sve četiri* izražava da se tko kreće četveronoške, puzeći. Značenje je frazema građeno na brojevnoj sastavnici koja odgovara ukupnome broju ljudskih ekstremiteta od kojih se stoji na dvama. Kada se pak za kretanje uz noge upotrijebe i ruke, čovjek se nalazi na svima četirima.

9.1.7. Frazemi kojima se opisuje čovjekov odnos prema jelu

9.1.7.1. Način uzimanja hrane

kao da tri dana nije jeo <tko>

Kada je tko jako gladan te pohlepno uzima hranu, takav način njezina uzimanja svoj jezični izraz pronalazi u poredbenomu frazemu *kao da tri dana nije jeo* <tko>. Brojevena frazemska sastavnica kao dio vremenske odrednice, razdoblja u kojem tko nije uzimao hranu, na simboličnoj razini poprima značenje 'dugo vremena'. Trajanje se razdoblja neuzimanja hrane posljedično dovodi u vezu s načinom na koji tko jede.

9.1.7.2. Malo jesti

<ni <koliko stane>> za (na) jedan zub

U ovomu je frazemu brojevnica uz imeničnu jasno utjecala na značenje frazema u cijelosti – ‘vrlo malo, tek da se okusi (lizne) /o jelu/’.

9.1.7.3. Puno jesti

za dvojicu [jesti, raditi, vrijediti itd.]

Frazem se može općenito odnositi i na opseg i područje neke druge aktivnosti (raditi, vrijediti), a ne samo na odnos prema jelu, no to je jedno od značenja u kojem se najčešće ostvaruje. U svim se kontekstima aktualizira značenje veće količine ili intenziteta od uobičajenog.

9.1.7.4. Ocjena pripremljene hrane

govori sto jezika *što*

Za jelo koje je izrazito ukusno može se reći da *govori sto jezika*. Simbolična se količina jezičnih kompetencija pripisuje jelu koje personificirano može progovoriti svojom kvalitetom.

9.1.8. Frazemi kojima se opisuje čovjekov odnos prema radu

9.1.8.1. Samostalnost u pristupu poslu

sa svojih deset prstiju [učiniti *što*, postići *što* i sl.]

Kada tko *što* postigne i učini svojim trudom i radom, bez ičije pomoći, koristi se frazem *sa svojih deset prstiju* [učiniti *što*, postići *što* i sl.]. Pri ostvarenju čega netko je, dakle, koristio samo svoje dvije ruke, svojih deset prstiju, odnosno uložio je svoj samostalni trud i rad u *što*.

9.1.9. Frazemi kojima se opisuje čovjekov status i životne situacije

9.1.9.1. Nevažnost

9.1.9.1.1. Nevažna osoba

deveta rupa na svirali

druga violina

druga liga

građanin drugog reda

pik-zibner

Navedenim se frazemima opisuje zapostavljena, zanemarena i nevažna osoba, osoba na drugorazrednom položaju koja je gurnuta u pozadinu. Značenju je frazema *građanin drugoga reda* pridodano i ono smanjenih građanskih prava i socijalne neravnopravnosti. Negativna se konotacija značenja frazema koji se mogu uvrstiti u ovu konceptualnu podskupinu ostvaruje brojevnim sastavnicama. Brojevna je sastavnica kao dio frazemske polusloženice *pik-zibner* germanizam kojim se u kartanju, primjerice u preferansu, označava najslabija karta. Metaforičkim je prijenosom tako nastalo i frazemsko značenje 'nevažna (bezvezna) osoba, osoba koja ne znači mnogo u društvu, osoba čiji se stavovi ne uvažavaju'.

9.1.9.1.2. Nevažna uloga

svirati drugu violinu

biti u drugom planu

pasti / padati u drugi plan

staviti / stavljati (gurnuti / gurati i sl.) u drugi plan *koga, što*

Rednim su brojem *drugi* značenja frazema koji pripadaju ovomu konceptu negativno konotirana te povezana zajedničkim semom nevažnosti i(li) zapostavljenosti.

9.1.9.2. Podčinjenost

plesati kako drugi svira(ju)

Kada tko mora raditi onako kako želi tko drugi, to se može izraziti frazemom *plesati kako drugi svira(ju)*. Frazemskom se slikom ostvaruje značenje podčinjenosti čijemu utjecaju koji prevladava i upravlja.

9.1.9.3. Važnost, uvaženost

prva dama

prva violina

svirati prvu violinu

doći (izbiti i sl.) u prvi plan

staviti / stavljati (gurnuti / gurati i sl.) u prvi plan *koga, što*

sedmorica veličanstvenih

Redni broj *prvi* kao frazemska sastavnica značenjima ovih frazema daje pozitivnu konotaciju posjedovanja važnosti, ugleda i istaknute funkcije ili postupka i načina njihova stjecanja.

Frazem se *sedmorica veličanstvenih* koristi za sedam najznačajnijih, najvažnijih predstavnika u svojoj kategoriji ili rodu.

9.1.9.4. Najbolji

biti broj jedan

Kada je tko najbolji u čemu, može ga se opisati frazemom *biti broj jedan*, odnosno dovesti u vezu s mjestom i položajem na ljestvici kojom se što vrednuje.

9.1.9.5. Težak život

kruh sa sedam kora

kruh s devet kora

Težak se život i mukotrpan posao opisuje frazemima *kruh sa sedam kora* i *kruh s devet kora*. Imenična sastavnica *kruh* često se u frazeologiji metaforički povezuje s poslom od kojega tko živi⁵⁶. Simbolika brojevnih sastavnica upućuje na to koliko je do *kruha*, do sredstava potrebnih za život, teško doći, a frazemi se obično upotrebljavaju za ljude koji rade kao pomorci.

9.1.9.6. Suvišan

peti kotač na kolima

trinaesto prase

Za onoga tko je suvišan, nepotreban i prekobrojan može se reći da je *peti kotač na kolima*. Za kola je, naime, uobičajeno da imaju četiri kotača te je jedan više na njima nepotreban i suvišan.

Frazemom se *trinaesto prase* izražava da je tko loše prošao pri nekoj raspodjeli, da za njega ostaje ono što je najlošije ili najmanje. Motiviran je činjenicom iz životinjskog svijeta u kojem trinaesto prase nema svoj izvor hrane, a negativno mu značenje daje upravo brojevnica sastavnica.

9.1.9.7. Neprilika, brige

biti (nalaziti se) u sto briga

biti (naći se) na sto muka

⁵⁶ Usp. s frazemima *imati kruh u rukama* – ‘imati zvanje, biti kvalificiran za rad, imati mogućnost za financijsko osamostaljenje’, *zaraditi* – *zarađivati za <svoj> kruh* – ‘živjeti od svoga rada, zarađivati za život, biti financijski samostalan’, živjeti na (o) kruhu i vodi – ‘vrlo siromašno živjeti, oskudno se hraniti’.

biti (naći se) u (na) sto čuda
imati sto briga
zadati trista jada *komu*

Kada tko ima jako puno briga, za oslikavanje se takve situacije može rabiti frazem *biti (nalaziti se) u sto briga*. Brojevnom je sastavnicom naglašena velika količina briga koje koga tište te ona značenju frazema daje hiperbolični ton. Tomu je frazemu značenjski blizak *biti (naći se) na sto muka* – ‘biti (naći se) u neprilici (velikim teškoćama), suočiti se s teškim kušnjama’. Frazemom se *biti (naći se) u (na) sto čuda* izražava da je tko zatečen, u nedoumici, zapanjen, da se našao u neugodnoj situaciji, prilici ili položaju ili da je doživio neugodno iznenađenje. Negativno je obilježje određenoga događaja ili situacije hiperbolično naglašeno frazemskom brojevnom sastavnicom. Kada tko ima jako puno briga, u toj se situaciji može rabiti frazem *imati sto briga*. I u njemu je brojevnom sastavnicom naglašena velika količina briga koje koga more te ona frazemu daje hiperbolični ton.

Kada tko *zada trista jada* komu, zadao mu je velike brige i predstavlja veliki problem za koga. Značenje frazema kao cjeline negativno je konotirano brojevnom frazemskom sastavnicom i prototipnim leksičkim značenjem imenične sastavnice.

9.1.10. Frazemi kojima se opisuje čovjekovo ponašanje i međuljudski odnosi

9.1.10.1. Sloga

biti (postati) jedno tijelo i jedna duša
biti jedno srce i jedna duša
jedna duša u dva tijela
biti kao jedna duša
svi kao jedan
živjeti kao dva goluba
puhati u jedan rog

Među hrvatskim frazemima s brojevnom sastavnicom jednu od brojnijih skupina čine oni koji pripadaju konceptu složnih i harmoničnih međuljudskih odnosa. Značenje zajedništva i složna suživota ostvaruje se brojevnom sastavnicom *jedan*. Frazem je *biti jedno tijelo i jedna duša* značenja ‘živjeti u velikoj slozi i ljubavi, u svemu se slagati, biti

jednodušan *s kim*, biti u skladu (suglasju) *s kim'*. Frazemsko je značenje građeno na brojevnim sastavnicama koje u službi atributa stoje uz imenične.

Velika se povezanost s kime izražava i frazemima *biti jedno srce i jedna duša* te *jedna duša u dva tijela*. Frazemska je slika građena na brojevnim sastavnicama kao atributima uz imenične. Kada je tko nerazdvojan i blisko povezan u čemu, u hrvatskome se može rabiti poredbeni frazem *biti kao jedna duša*. Bliskost, sličnost i snažna povezanost naglašeni su upravo brojevnom frazemskom sastavnicom. Sloga i usklađenost s kime izražava se i poredbenim frazemom *svi kao jedan*, a život u ljubavi i slozi frazemom sa zoonimskom sastavnicom *živjeti kao dva goluba*. Značenje je frazema *puhati u jedan rog 'slagati se'*.

9.1.10.2. Udaljeno srodstvo

rođak u devetom koljenu

Značenje udaljenoga srodstva građeno na brojevnjoj frazemskoj sastavnici ima frazem *rođak u devetom koljenu*⁵⁷.

9.1.10.3. Promijenjeni stav

pogledati / gledati drugim očima <na> koga, <na> što

pogledati / gledati (promotriti / promatrati i sl.) iz drugog kuta (ugla)

prikazati / prikazivati (pokazati / pokazivati) u drugom svjetlu
vidjeti (promatrati i sl.) u drugom svjetlu koga, što

Kada se na stvari gleda posve drugačije, na drugi način, to se može izraziti frazemima koji pripadaju ovome konceptualnom području. Brojevnom je sastavnicom *drugi* izražena promjena načina gledanja, stava i osobnoga doživljaja koja može utjecati na dojam u cijelosti.

9.1.10.4. Nepažljivo slušati

na jedno uho unutra, na drugo van <komu>

Frazemom se *na jedno uho unutra, na drugo van* <komu> izražava da tko ne mari za ono što čuje ili što mu se govori, da je sklon prećuti ili zaboraviti što. Frazemska je slika građena na somatskoj sastavnici

⁵⁷ Matešić (1988: 639) bilježi frazem podudarna značenja koji isto tako kao jednu od sastavnica sadrži redni broj *deveti – deveta voda kisela*.

za koju je karakteristično da dolazi u paru te na značenjskomu odnosu dviju brojevnih sastavnica.

9.1.10.5. Riskirati

staviti / stavljati sve na jednu kartu

Značenje je frazema 'riskirati sve u korist jedne mogućnosti, odabrati / odabirati samo jedno sredstvo (izlaz)'.

9.1.11. Frazemi kojima se opisuju čovjekove mentalne sposobnosti

9.1.11.1. Znati, poznavati

znati (poznavati) kao svojih pet prstiju *koga, što*

Kada se *koga* ili *što* jako dobro poznaje, može se rabiti frazem *znati / poznavati kao svojih pet prstiju koga, što*. Značenje je frazema građeno na usporedbi s dijelom tijela, neposrednoj fizičkoj blizini koja pruža mogućnost dobra poznavanja.

9.1.11.2. Čuđenje

čudo jedno <!>

svako čudo za tri dana

osmo svjetsko čudo

Frazem je *čudo jedno <!>* izraz čuđenja, a frazemom se sa simboličkom brojevnom sastavnicom *svako čudo za tri dana* izražava da s vremenskim odmakom svako čuđenje prestaje, odnosno predmet prvotnoga čuđenja postane uobičajenim.

Za nešto se potpuno neočekivano i iznenađujuće može koristiti frazem *osmo svjetsko čudo*. Brojevnica frazemska sastavnica uz pridjevno-imeničnu sintagmu gradi frazeološko značenje i veže ga uz određeni aktualni događaj ili situaciju. Svjetskih je čuda staroga vijeka, naime, sedam⁵⁸, a ovim se frazemom što stavlja na taj popis kao sljedeće.

9.1.11.3. Zaključak

zbrojiti dva i dva

⁵⁸ Grčki je pjesnik Antipatros iz Sidona još u 2. st. pr. Kr. načinio popis sedam svjetskih čuda starog vijeka ili sedam svjetskih čuda starog svijeta. To su: Aleksandrijski svjetionik na otoku Faru pred Aleksandrijom, Artemidin hram u Efezu, Babilonski (Semiramidini) viseći vrtovi, Keopsova piramida u Gizi, Kolos s otoka Roda, mauzolej u Halikamasu i Zeusov kip u Olimpiji.

Značenje je frazema ‘doći do zaključka, zaključiti, shvatiti, povezati što’, a frazemska je slika građena na jednoj od temeljnih računskih operacija te ponavljanjem iste brojevne sastavnice.

9.1.11.4. Namjerno previdjeti što

zažmiriti / žmiriti (prižmiriti) jednim okom (na jedno oko)

Frazem se *zažmiriti/ žmiriti (prižmiriti) jednim okom (na jedno oko)* javlja sa značenjem ‘namjerno ne uočiti / ne uočavati što, ne htjeti se suočiti s činjenicama’. Frazemska je slika građena na somatskoj sastavnici koja uobičajeno dolazi u paru kao organ osjetila vida. Kada se što ne želi vidjeti jasno i u pravome svjetlu, jednom se oku namjerno može isključiti njegova osnovna funkcija. U takvim se situacijama netko namjerno pravi nevješt jer ne želi vidjeti ono što bi trebao.

9.2. Frazemi koji se ne odnose na čovjeka

9.2.1. Frazemi kojima se opisuje količina

9.2.1.1. Nimalo

ni pet posto [ne mariti za koga, za što, ne uzimati u obzir koga, što i sl.]

Kada se ni najmanje ne mari za koga ili što te se koga ili što uopće ne uzima u obzir i ne uvažava, to se može izraziti frazemom *ni pet posto*. Brojevena sastavnica uz česticu *ni* ima značenje ‘nimalo’.

9.2.1.2. Malo

može se na prste jedne ruke izbrojiti (prebrojiti i sl.) koga, što

Kada je čega vrlo malo, koristi se frazem *može se na prste jedne ruke prebrojati (nabrojati, izbrojati)* što. Somatska frazemska sastavnica upućuje na bliskost, poznatost i elementarnost te jednostavnost u procesu računanja.

9.2.1.3. Puno

<<i> još</i> sto čuda

<<<i> još</i> tristo čuda

<<<i> još</i> trista čuda

mali milijun koga, čega

na sto načina

na sto i jedan način

na tisuću i jedan način

razbiti (slomiti i sl.) u (na) sto komadića *koga, što*

razbiti (slomiti i sl.) u (na) stotinu komadića *koga, što*

razbiti (slomiti i sl.) u (na) tisuću komadića *koga, što*

razbiti (slomiti i sl.) u (na) milijun komadića *koga, što*

razbiti se (raspasti se i sl.) u (na) sto komadića

razbiti se (raspasti se i sl.) u (na) stotinu komadića

razbiti se (raspasti se i sl.) u (na) tisuću komadića

razbiti se (raspasti se i sl.) u (na) milijun komadića

za sto osamdeset stupnjeva [promijeniti itd.]

Konceptualnom polju kojim se izražava da je čega puno pripadaju frazemi s brojevnim sastavnicama koje se mogu uvrstiti u tzv. *velike brojeve*, a na kojima je i građeno značenje ovih frazema kao cjelina.

Frazem se *za sto osamdeset stupnjeva* [promijeniti itd.] javlja sa značenjem 'veoma mnogo, oštro, temeljito [promijeniti itd.]'. Frazemska je slika građena na iznosu i konstrukciji kuta od 180 stupnjeva.

9.2.1.4. Nedovoljno

jedan kao nijedan

Frazemom se *jedan kao nijedan* izražava da nije dovoljan samo jedan, već da je potreban veći broj. Zamjениčkim se pridjevom u C-dijelu poredbenoga frazema niječe čija prisutnost i postojanje te izjednačava s postojanjem čega u najmanjem cijelom broju.

9.2.2. Frazemi kojima se opisuju vremenski i prostorni odnosi

9.2.2.1. Na brzinu

ajn-cvaj

u jednom dahu [ispričati, napisati itd.]

u <jedan>tren

Kada se što dogodi ili napravi na brzinu, velikom brzinom, začas, bez prekidanja, to se može izraziti frazemima ovoga konceptualnog polja.

9.2.2.2. Razdoblje

9.2.2.2.1. Kratko razdoblje

dan-dva

Neodređeni kraći vremenski period opisuje se frazemskom polusloženicom *dan-dva*. Kao što se u prethodno navedenom konceptualnom polju značenje brzine kojom se što odvija gradi na brojevnim sastavnicama *ajn* ('jedan') i *cvaj* ('dva'), i ovdje se kratkoća vremenskoga razdoblja slikovito izražava na tom principu, s time da brojevnica *jedan* u frazemu *dan-dva* nije eksplicitno izraženom, ali se implicira.

9.2.2.2.2. Povoljno razdoblje

pet minuta *čijih*

sedam debelih godina (krava)

Frazem se *pet minuta čijih* javlja sa značenjem 'povoljno vrijeme za *čiji* uspjeh (postizanje dobrih rezultata)'. Kratak se vremenski odsječak s posvojnomo zamjenicom ili pridjevom kao frazemskom sastavnicom povezuje s trenutkom u kojem je tko zabljesnuo, bio izrazito uspješan, u kojem su sve njegove sposobnosti mogle doći do izražaja. Kratkoća trajanja pritom je uvjetovana intenzitetom situacije koja odgovara frazemskom značenju.

Višegodišnje plodno i uspješno razdoblje može se opisati frazedom biblijske provenijencije *sedam debelih godina (krava)*.

9.2.2.2.3. U povoljan trenutak

k(a)o kec (as) na desetku

k(a)o kec (as) na deset

Poredbenim se frazemima *k(a)o kec (as) na desetku* i *kao kec (as) na deset* izražava da se što dogodilo pravovremeno, u pravi čas.

9.2.2.2.4. Nepovoljno razdoblje

sedam mršavih godina (krava)

Frazemom se *sedam mršavih godina (krava)* opisuje višegodišnje loše razdoblje.

9.2.2.2.5. U nepovoljan trenutak

kao kec na jedanaest

Frazemom se *kao kec na jedanaest* izražava da je što bilo neumjesno i da se dogodilo u pogrešno vrijeme, u krivi trenutak.

9.2.2.2.6. U posljednji trenutak

pet <minuta> prije (do) dvanaest

Značenje je frazema *pet <minuta> prije (do) dvanaest* 'u posljednji čas, trenutak prije čega', što se slikovito dočarava brojem minuta do punoga sata kojim se simbolično dijeli dan, odnosno označava središnja točka dnevnoga ciklusa.

9.2.2.2.7. Rijetko

jednom u sto godina

Kao komentar za poseban i jedinstven događaj ili doživljaj, za nešto što se događa jako rijetko, koristi se frazem *jednom u sto godina*. Brojevni prilog kao sastavnica frazema u značenjskoj je opreci prema brojevnoj sastavnici uz imeničnu te je upravo na toj opreci i građeno značenje frazema.

9.2.2.3. Daleko

iza (preko) sedam mora <i sedam gora (planina)>

ili

iza (preko) sedam mora, iza (preko) sedam gora

iza (preko) devet mora <i devet gora (planina)>

tri dana jahanja

Značenje je velike udaljenosti u ovim frazemima metaforički građeno na brojevnim sastavnicama, a imeničnima se slikovito dočarava težina puta koji treba prijeći da bi se došlo do željenoga cilja.

9.2.2.4. Rasprostranjenost

na sve četiri strane <svijeta>

Značenje je frazema *na sve četiri strane <svijeta>* 'posvuda, svugdje, na sve strane' te on pripada frazemima s prostornim značenjem rasprostranjenosti.

9.2.2.5. Privatni prostor

između (među, u, unutar) četiri zida

Frazem se *između* (*među, u, unutar*) *četiri zida* javlja sa značenjem 'u sobi (kući, stanu), u svome domu, u zatvorenom prostoru (prostoriji)'.

9.2.2.6. Istovremeno

u jedan glas

Značenje je frazema *u jedan glas* 'istovremeno (iz)govoriti što'. Imenična sastavnica upućuje na govor kao način izricanja kakva sadržaja, a brojevnom se slikovito izražava istovremenost toga ostvaraja.

9.2.3. Frazemi kojima se opisuje način

9.2.3.1. Ponavljanje

dva-tri puta

pet-šest puta

sto puta

tristo puta

petsto puta

tisuću puta

tisuću i jedan put

<po> stoti put

<po> sto i prvi put

<po> sto i sedmi put

<po> tisuću i prvi put

Brojevne sastavnice koje su frazemske polusloženice kao dijelovima frazema javljaju se u značenju 'nekoliko'.

U ostalim je frazemima na brojevnim frazemske sastavnicama građeno značenje frazema u cijelosti, a to je 'puno', odnosno 'puno puta'.

9.2.3.2. Tajnovito, diskretno

u četiri oka

Kada se komu što kaže nasamo, bez svjedoka, udvoje i u povjerenju, za takve se situacije koristi frazem *u četiri oka*. Frazemska je slika građena na brojevnoj i somatskoj sastavnici koje nedvojbeno upućuju na sudjelovanje dviju osoba u čemu.

9.2.3.3. Pomno

na drugi pogled

Frazemom se *na drugi pogled* izražava da se što dogodilo nakon pomnijega uvida u što.

9.2.3.4. (U)kratko

riječ-dvije

reći dvije-tri

jednom riječju (riječi)

Frazemska polusloženica *riječ-dvije* javlja se u značenju 'nekoliko riječi, ukratko'. Frazemom se *reći dvije-tri* izražava da je tko rekao nekoliko riječi ili ukratko dao svoje mišljenje o čemu. Brojevnim je sastavnicama izražena kratkoća trajanja radnje izražene glagolskom sastavnicom. Kada se što želi reći na najkraći mogući način, u tim se situacijama može rabiti i frazem *jednom riječju (riječi)*. Frazemska je slika građena na brojevnoj sastavnici te imeničnoj čije je prototipno leksičko značenje „glas ili skup glasova jednog jezika kojemu je pridruženo neko značenje i za koji govornici dotičnog jezika smatraju da predstavlja autonomnu jedinicu; najmanja cjelovito grafička i jezična jedinica u koju se ne može ubaciti nijedan dio, koja odgovara predodžbi najosnovnije pojedinosti u jeziku, a djelomično i znaka za određeni pojam" (Anić 2000: 1007).

9.2.3.4.1. Kratko i odlučno

<jednim> potezom pera

ili

jednim potezom <pera>

ni pet ni šest

Frazemom se <jednim> *potezom pera* ili *jednim potezom <pera>* izražava da je što učinjeno kao sudbonosna odluka, potpisom kojim važna, ali često i nepovoljna odluka ili zaključak stupa na snagu. Frazemska je slika kratkoćom trajanja koju implicira, a koja je naglašena i fakultativnom brojevnom sastavnicom, u kontrastu s težinom odluke koja se donosi.

Kada se što napravi bez okolišanja, razmišljanja i ustručavanja, dale u kratkom vremenu i s odlučnošću, u hrvatskome se to može opisati frazemom *ni pet ni šest*. Može se pretpostaviti da je njegovo značenje građeno i na predodžbi o kratkoći vremena koje je potrebno da bi se

nabrojalo do pet ili šest, odnosno reakciji na što za koju nije bilo potrebno ni toliko.

9.2.3.5. Sveobuhvatno

svi do jednoga

Značenje je frazema svi do jednoga 'svi <bez izuzetka>'. Čak i onaj koji pri prebrojavanju ostaje posljednji, biva uključen u što i ne može biti izuzet iz čega.

9.2.3.6. Ubrzano, brzo

u petoj brzini

ubaciti / ubacivati (prebaciti / prebacivati) u petu brzinu
sto na sat

Značenje je frazema *u petoj brzini* 'u velikoj brzini, ludim tempom'. Frazem je novijega postanka i njegova je slika građena na broju brzina i načinu njihova funkcioniranja u automobilu.

Na istoj je frazemskoj slici građeno i značenje frazema ubaciti / ubacivati (prebaciti / prebacivati) u petu brzinu 'jako ubrzati / ubrzavati stvari (rješavanje problema)'.
'

Frazem se *sto na sat* javlja sa značenjem 'jako brzo, velikom brzinom'. Frazemska je slika građena na nekadašnjem poimanju velike brzine pri vožnji automobilom ili nekim drugim prijevoznim sredstvom. Ta je percepcija velike brzine danas promijenjena, ali se zadržala u frazeologiji.

9.2.3.7. Izravno

iz prve ruke [znati, doznati itd.]

Frazem se *iz prve ruke* [znati, doznati itd.] javlja sa značenjem 'izravno, direktno, bez posrednika, iz sigurnih izvora [znati, doznati itd.]'. Brojevnom je sastavnicom izražen direktan pristup određenoj informaciji i od osobe koja se nalazi na izvoru nekog događaja.

9.2.3.8. Odmah

na prvi pogled

na prvu loptu

od prve [napraviti što, shvatiti što itd.]

Značenje je frazema *na prvi pogled* 'otprve, odmah; bez posebnoga zadubljanja u *što*, nakon površnog promatranja (uvida)', a neposrednost se u načinu na koji se *što* događa izražava upravo brojevnom frazemskom sastavnicom *prvi*.

Kada se *što* učini bez razmišljanja, odmah, otprve i naprečac, to se može izraziti frazemom *na prvu loptu* koji svoje podrijetlo nalazi u sportskome žargonu, u nagloj i nepromišljenoj reakciji koja se često može pokazati ishitrenom i ne najboljim rješenjem.

Značenje je frazema *od prve* [napraviti *što*, shvatiti *što* itd.] 'u prvom pokušaju, odmah [napraviti *što*, shvatiti *što* itd.]'.

9.2.3.9. Intenzivno

sve u šesnaest

Značenje frazema *sve u šesnaest* je 'jako, iz sve snage, svom snagom, punim intenzitetom, *što* je najviše moguće'.

9.2.4. Frazemi kojima se *što* (pro)ocjenjuje

9.2.4.1. Izvrsno

biti ajnc a

sve pet

za pet

čista petica

Kada se za koga ili *što* kaže da je *ajnc a*, to znači da je izvrstan, najbolji, prvoklasni. Frazemima se *sve pet*, *za pet* i *čista petica* izražava da je *što* izvrsno, odlično, za svaku pohvalu.

9.2.4.2. Nevažno

<to je> deveta briga komu

deveta rupa na svirali

Kada se *što* smatra nevažnim, može se koristiti frazem <to je> *deveta briga* komu. Frazem se *deveta rupa na svirali* odnosi na posljednji, nevažni dio neke cjeline, a može se odnositi i na čovjeka kojega njegova okolina ne cijeni te je stoga tim svojim značenjem uvršten i u frazeme kojima se opisuju čovjekove životne uloge i status. Brojevnica frazemska sastavnica ostvaruje simbolično značenje udaljenosti i nevažnosti⁵⁹.

⁵⁹ Usp. s frazemom *rođak u devetom koljenu*.

9.2.4.3. Sigurno

jedan kroz jedan

sto posto

Kada je što sigurno, nedvojbeno i izvan svake sumnje, rabi se frazem *jedan kroz jedan*. Frazemska je slika građena na matematičkoj operaciji koja je temeljna i čiji rezultat ne treba posebno dokazivati.

Značenje je frazema *sto posto* 'posve sigurno, nesumnjivo, bez dvojbe, sasvim'. Imenična sastavnica označava stoti dio nekoga broja uzet kao jedinicu, a brojevnom je sastavnicom uz nju izražena cjelina čega. Ništa, dakle, ne nedostaje i nema ničega što bi u određenoj situaciji ostavljalo mjesta ikakvoj dvojbi.

9.2.4.4. Jednostavno

k(a)o jedan puta (jedanput) jedan

Kada je što lako, jednostavno i jasno, u hrvatskome se može rabiti frazem *k(a)o jedan puta (jedanput) jedan*. Frazemska je slika građena na poimanju tablice množenja kao temeljnoga, početnoga i jednostavnoga gradiva pri stjecanju znanja iz matematike.

9.2.4.5. Zagonetno

knjiga sa sedam pečata

Frazem *knjiga sa sedam pečata* je značenja 'nešto nedokučivo, nedostižno, neshvatljivo, velika zagonetka'. Imenična sastavnica te broj koji se uz nju javlja slikovito upućuju na nešto do čega se teško dolazi, a slika se konkretnoga prenosi na apstraktnu razinu razumijevanja i shvaćanja.

9.2.5. Frazemi kojima se što opisuje kao drugačije, različito

9.2.5.1. Drugačije

drugog kova (soja)

<to je> druga priča (pjesma, stvar)

<to je> drugi padež (par rukava)

Razlika se prema čemu može izraziti frazemima koji pripadaju ovom konceptualnom polju, a koji sadrže sastavnicu *drugi*. Frazem se <to je> *druga priča (pjesma, stvar)* javlja sa značenjem ' <to je> nešto <sasvim> drugo, <to je> druga stvar, to se razlikuje od svega'. Razlika

prema nečemu izražena je upravo brojevnom sastavnicom koja u službi atributa stoji uz imenične varijantne sastavnice. Značenje je frazema <to je> iz *drugog filma (vica)* ' <to je> nešto sasvim drugo, <to> nema s ovim veze, te stvari nisu međusobno povezane'. Za imenične je sastavnice toga frazema karakteristična određena fabularnost i cjelovitost u tome pogledu te se sve što njoj nije svojstveno može smatrati nepoznatim, nelogičnim i neprihvatljivim u određenom kontekstu.

9.2.5.2. Naličje

druga strana medalje
batina s (sa) dva kraja
mač s dvije oštrice

Da sve ima lice i naličje potvrđuje i frazem *druga strana medalje* čije je značenje 'naličje čega, suprotna (druga) strana čega'. Imenična sastavnica s prototipnim leksičkim značenjem „pločica kružna oblika od kovine s reljefnim prikazom, dodjeljuje se kao znak počasti ili ima prigodno značenje" (Anić 2000: 523) povezuje se, dakle, s pozitivno konotiranim situacijama. Frazemom se, pak, želi upozoriti na to da sve ima i drugu stranu, onu koja nije odmah vidljiva, a može biti neugodna i negativna. Da sve može imati dobru i lošu stranu, lice i naličje, slikovito izražava frazem *batina s (sa) dva kraja*. Za rizičnu se zamisao, nakanu koja može imati i dobre i loše posljedice može reći da je *mač s dvije oštrice*. Upravo je brojevnom frazemsom sastavnicom naglašena dvojnost čega, pozitivna i negativna strana koju što može imati.

9.2.6. Frazemi kojima se opisuju situacije

9.2.6.1. Zadanost

nema (nije bilo) druge *komu*
nema drugog izlaza

Frazemom se *nema (nije bilo) druge* komu izražava da mora ili je moralo biti baš tako, da nema ili nije bilo mogućnosti izbora. Svaki izbor, naime, podrazumijeva barem dvije stvari između kojih se treba odlučiti, a kad nema druge, već je samo jedna, nema zapravo ni izbora, već preostaje jedna jedina mogućnost. Tome je frazemu istoznačan *nema drugog izlaza* 'ne može se drugačije, samo je tako moguće'. Značenje je imenične sastavnice iz izvorno prostornoga preneseno na područje ljudskoga života i situacija i događanja u njemu općenito.

9.2.6.2. Izjednačenost

biti fifti-fifti (*fifty-fifty*)

Frazemska polusloženica kao dio ovoga frazema i posuđenica iz engleskoga jezika *fifti-fifti* (*fifty-fifty*) upućuje na značenje frazema u cijelosti 'napola'.

10. FRAZEOGRAFSKA OBRADA HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM

Rječnik hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom analiziranih u ovome radu objasnidbeni je rječnik temeljen na korpusu (*corpus-based*) te koncipiran prema načelima suvremene frazeografske obrade.⁶⁰ Frazemi su obrađeni pod brojevnom riječi koju sadrže kao nadnatuknicom, a svi frazemi koji se pod njom nađu kao natuknice poredani su abecednim redom. Kod frazema koji kao sastavnice imaju dvije ili više brojevnih riječi kao nadnatuknica se uzima prva od njih. Značenje se frazema i primjer njegove upotrebe u kontekstu za svaku od njih navodi kod prve, a kod ostalih se, uz brojevnju sastavnicu kao natuknicu navodi uputnica na prvu, odnosno onu pod kojom je frazem leksikografski obrađen (npr., frazem **kao dva i dva** <četiri> obrađen je pod nadnatuknicom **DVA**, a pod nadnatuknicom **ČETIRI** se samo navodi te se umjesto nje-gova frazemskeg značenja i primjera upotrebe u kontekstu uvrštava uputnica na nadnatuknicu pod kojom je obrađen (→ dva)).

S obzirom na samu temu i posebnosti ovoga rječnika, brojevnje se frazemske inačice ne bilježe, a sve ostale se navode u oblim zagrada (npr. u **prvi čas (mah, tren)**). U oblim se zagrada isto tako navodi kada se određena frazemska sastavnica može upotrijebiti u različitom broju ili kada je moguće upotrijebiti dva oblika iste riječi (**jednom riječju (riječi)**).

Nadnatuknica i frazem kao natuknica navode se debelim slovima (nadnatuknica debelim verzalnim slovima). Oznaka rekcije te druge oznake kojima se određeni padež povezuje u kontekst navedene su običnim kosim slovima (<**to je**> **deveta briga komu**). Rekcija kojom se razlikuje živo od neživoga u istome padežu odvaja se zarezom (**biti**

⁶⁰ Pri sastavljanju i koncipiranju Rječnika je, osim u Popisu literature navedenih rječnika i mrežnih izvora, korištena ova literatura: Muhvić-Dimanovski, 1992/93, „Neki problemi prezentacije frazeologizama u frazeološkim i općim rječnicima“, *Filologija*, knj. 20/21, str. 323-329., Žic-Fuchs, Milena, 1994, „Semantičke i leksikografske definicije“, *Filologija*, 22/23, Zagreb, str. 275-280., Hudeček, Lana, Mihaljević, Milica, 1997a, „Frazeologija u općem rječniku (leksikografske dvojbe i mogući odgovori)“, *Filologija* 28, Zagreb, str. 21-34., Hudeček, Lana, Mihaljević, Milica, 1997b, „Neka pitanja obrade frazema u općem hrvatskom rječniku“, *Riječ, časopis za slavensku filologiju*, god. 3, sv. 1, Hrvatsko filološko društvo Rijeka, Rijeka, str. 75-82., Vajs, Nada, Žic-Fuchs, Milena, 1998, „Definicija i frazem u jednojezičnom rječniku“, *Filologija* 30-31, Zagreb, str. 363-368., Tafra, Branka, 2005, *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga, Zagreb.

sličan (nalik) komu, čemu kao dvije kapi vode). Dijelovi frazema koji se mogu izostaviti navode se u izlomljenim zagradama (<**i još**> **trista čuda**). Vidski parnjaci koji se pojavljuju kao sastavnice unutar istoga frazema odvajaju se kosom crtom (**ubaciti / ubacivati (prebaciti / prebacivati) u petu brzinu**). U uglatim su zagradama navedene najčešće kolokacije određenoga frazema; one ne ulaze u njegov sastav, već ga samo smještaju u tipičan kontekst (**od prve** [napraviti *što*, shvatiti *što* itd.]).

Ispod frazema navodi se njegovo značenje običnim slovima (ako frazem ima više značenja, ona se obrojčavaju), a potom, u novome retku, i primjer njegove upotrebe u kontekstu naveden kosim slovima. Primjeri su preuzeti iz mrežnoga korpusa hrWaC, iz Hrvatske jezične mrežne riznice te s nekih hrvatskih mrežnih stranica (preko pretraživača Google) te su prema tome kraj njih kraticama navedeni i odgovarajući izvori. Uz primjere se navodi mrežna stranica s koje su preuzeti, a uz one iz hrvatske književnosti navedeno je i ime autora kojeg se citira.

Pojava elektroničkih rječnika koji se temelje na nabavi iz mnoštva promijenila je ulogu profesionalnih frazeoloških rječnika pa tako Dobrovol'skij (2015: 277) smatra da jednojezični frazeološki rječnici trebaju, između ostaloga, sadržavati i uporabne (stilističke) odrednice, a one su „... kvalifikativi [su] kojima se u rječnicima tumači ili određuje pripadnost neke riječi (ne nužno i čitava višeznačnoga leksema) određenom jezičnom sloju i stilu“ (Kapetanović 2017: 43). Uz primjere se frazema u *Rječniku hrvatskih frazema s brojevnom sastavnicom* za koje su u korpusu uočeni primjeri stilskoga raslojavanja odgovarajućom kraticom navodi i uporabna (stilistička) odrednica.

POPIS KRATICA

deprec. – deprecijativno

ekspr. – ekspresivno

eufem. – eufemizam

G – mrežni pretraživač Google

gov. – govorno, frazem se nastoji izbjeći u pismu, stoji u opreci prema pisanom kao mediju

HJMR – Hrvatska jezična mrežna riznica

hrWaC – Hrvatski mrežni korpus

iron. – ironično

razg. – razgovorno

retor. – retorički

RJEČNIK HRVATSKIH FRAZEMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM

A

AJN-CVAJ

ajn-cvaj

gov. velikom brzinom, začas, na brzinu

Ona nije od velike priče. Ona je od onih AJN-CVAJ. (hrWaC, hnd.hr)

AJNC

biti ajnc a

gov. biti prve klase, biti najbolji

I zašto se toranj nakrivio, kakvu su građu iz brane na Bubanu, da se uštedi, fiktivni računi, što me briga, građa u mojoj brani protiv nemirnih glasina BILA JE AJNC-A, samo je uporni jezuit dubio, dubio, ne samo one noći, dok me nije načeo. (HJMR, Kušan)

ARŠIN

mjeriti jednim aršinom

ekspr. primijeniti jednako (isto) mjerilo

Nitko nije i ne može biti protiv nagrađivanja izvrsnosti, ali bi se izvrsnost morala MJERITI JEDNIM ARŠINOM. (HJMR)

C

CVANCIK

metar cvancik

razg. jako nizak, nizak rastom, niska rasta /o osobi/

Sigurno si viđao muškarce koji su visoki METAR CVANCIK, a hodaju svijetom napuhani... (hrWaC, pollitika.com)

Č

ČETIRI

dignuti sve četiri u zrak

razg. besposličariti, ljenčariti, lijeno se izležavati, ništa ne raditi
Jednostavno SAM DIGNUO SVE ČETIRI U ZRAK i prepustio se užitku
ljetnog lješKarenja, nazvanom godišnji odmor. (hrWaC, tportal.hr)

dočekati se na sve četiri

biti snalažljiv, dobro se izvući iz teške situacije

Emotivna si, da, al ko mačkurina neka, uvijek SE DOČEKAŠ NA SVE
ČETIRI... nitko ti nije ni do koljena... (hrWaC, blog.hr)

ispružiti sve četiri

1. ljenčariti, odati se neradu

Moj partner ima malu slatku vikendicu nedaleko od našeg stana, i ISPRUŽIMO
SVE ČETIRI i uživamo. (hrWaC, forum.hr)

2. leći, izvaliti se

Jedan od vas nakon jela fino otiđe do kauča, zavali se I ISPRUŽI SVE ČETIRI.
A drugi se može opustiti tek kad je sve pospremljeno, oprano i pobrisano. To je
također neugodna tema o kojoj trebate razgovarati. (G)

između (među, u, unutar) četiri zida

u sobi (kući, stanu), u svome domu, u zatvorenom prostoru (prostoriji)

Film Nije ti život pjesma Havaja Dane Budisavljević bavi se drugom vrstom
pritiska, onim koji se zbiva IZMEĐU ČETIRI ZIDA. (hrWaC, filmovi.hr)

kao dva i dva <četiri> → dva

na sve četiri

četveronoške, puzeći

Sipar i dalje vodi uzbrdo kroz velike stijene i klance pa na par mjesta moramo
malo NA SVE ČETIRI, čvrsto se hvatajući za oprinke. (hrWaC, sv-mihovil.
hr)

na sve četiri strane <svijeta>

posvuda, svugdje, na sve strane

Kad su samo čuli njezin glas, junaci mraka su se razletjeli NA SVE ČETIRI
STRANE SVIJETA. (hrWaC, prijatelji-bastine.hr)

u četiri oka

nasamo, bez svjedoka, udvoje, u povjerenju

Ta znate i po sebi, draga Jele, da ima stvari, koje se ne mogu reći U ČETIRI
OKA. (HJMR, Kumičić)

ČETVERE

otvoriti / otvarati četvere oči

ekspr. pažljivo (pozorno, pomno) pogledati / gledati koga, što

Razložno je OTVORITI ČETVERE OČI što nam nosi novi romantičarski „Sturm und Drang“. (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

ČETVRTI

nemati <četvrte> daske <u glavi>

ne biti pri zdravoj pameti, ne ponašati se normalno, biti ćaknut (blesav, šašav)

Čini mi se, da će svaki čitatelj već iz tih riječi g. Tikvanovića lako razabrati moći, da on NIJE IMAO, što se kaže, ČETVRTE DASKE U GLAVI. (HJMR, Korajac)

D

DAN-DVA

dan-dva

razg. nekoliko dana, neodređeni kraći vremenski period

U srijedu u prijepodnevnim satima uputili smo se natrag prema Slavoniji, dok su kolege iz EESTEC-a ostali još DAN-DVA. (hrWaC, unios.hr)

DESET

k(a)o kec (as) na deset

razg. u pravi čas, pravovremeno

...to je sintagma koju sam teškom mukom naučila, ali ovdje dolazi KO KEC NA DESET. (hrWaC, politika.com)

sa svojih deset prstiju [učiniti što, postići što i sl.]

svojim trudom (radom), bez ičije pomoći [učiniti što, postići što i sl.]

...jer time bacaš ljagu na cijelu vojsku poštenih ljudi, koji SA SVOJIH DESET PRSTIJU zarađuju ionako male plaće. (hrWaC, politika.com)

DESETKA

k(a)o kec (as) na desetku

razg. u pravi čas, pravovremeno

... ovaj će ti portal doći KAO oaza u pustinji, višnja na šlag, KEC NA DESETKU, budali šamar, melem na ranu i sjekira u med. I to sve u paketu. (hrWaC, klininfo.hr)

DESETI

nešto <sasvim> deseto

nešto sasvim drugo (drugačije), drugačije od očekivanog

Netko se drugi možda i neće s tim složiti, pa će dokazivati NEŠTO SASVIM DESETO, i po svoj prilici neće ništa dokazati. (hrWaC, matica.hr)

DEVET

iza (preko) devet mora <i devet gora (planina)>

ekspr. vrlo daleko, na velikoj udaljenosti

Znam da si tamo IZA DEVET MORA... (hrWaC, forum.hr)

kruh s devet kora

težak posao, mukotrpan život / ob. o pomorcima /

Kupili smo ovo imanje, napravili štalu, napravili tor, kupili ovce i tako to ide. Ali ovo je KRUH S DEVET KORA. Nemamo mi ni Božića niti Uskrsa, ni fešte, jer svakoga dana ti moraš biti kod njih i baviti se oko njih... (hrWaC, zadarskilist.hr)

DEVETI

biti u (na) devetom nebu

biti razdragan (euforičan), biti u stanju oduševljenja (razdraganosti)

Billy je sjeo na stražnji dio vatrogasnog vozila i pomagao je upravljati vozilom do vatrogasne postaje. Billy JE BIO U DEVETOM NEBU. (hrWaC, vatrogasci-osijek.hr)

deveta rupa na svirali

1. *deprec.* čovjek kojega okolina ne cijeni

... pa će brzo shvatiti da su zastupnici u usporedbi s njima DEVETA RUPA NA SVIRALI... (hrWaC, vecernji.hr)

2. *deprec.* posljednji (nevažan) dio cjeline

Da je mala brodogradnja našoj Vladi DEVETA RUPA NA SVIRALI, pokazuje i upravo predloženi rebalans proračuna. (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

rođak u devetom koljenu

iron. jako daleki rođak

Vladimir se Klisić dosjetio, da u toj delegaciji, na čast i slavu njegova kotara, njegove općine, pa čak i njegova sela vrši neku funkciju deseti susjed njegove kuće, a možda čak i neki njegov ROĐAK U DEVETOM KOLJENU. (HJMR, Kolar)

<to je> deveta briga komu

<to je> nešto posve nevažno (nebitno), to uopće nije važno komu

Te tobožnje pravice grada NJEMU SU DEVETA BRIGA, a glavno nešto drugo. (HJMR, Novak)

DRUGI

ekspr. biti (osjećati se) kao drugi čovjek

osjećati se kao ponovno rođen, osjećati promjenu nabolje

Od tog momenta SE OSJEĆAO KAO DRUGI ČOVJEK, kao onaj koji će se oženiti ženom koju voli. (hrWaC, index.hr)

ekspr. biti (postati) drugi čovjek

sasvim se promijeniti, postati neprepoznatljiv, ponašati se sasvim drugačije

Nisu ga nikako razgovoriti, ni razveseliti mogli. — Je li, mamice, — počela Rosina jedanput o tom govoriti s svojom majkom, — grof Hinko, odkad se je vratio s puta, POSTAO JE posve DRUGI ČOVJEK. Uvijek šuti i misli o nečem ... (HJMR, Tomić)

biti u drugom planu

biti nevažan (zanemaren, nezapažen), biti u pozadini

Njega u ovome trenutku okupiraju neke druge stvari, napose glazba, plivanje mu je posve U DRUGOM PLANU. (HJMR)

biti u drugom stanju

eufem. biti trudna (noseća), koja očekuje dijete

S obzirom na to da moja supruga tvrdi da je najljepše biti U DRUGOM STANJU, tko zna što me još čeka. (hrWaC, pitajmamu.hr)

druga liga

razg. nevažan, manje važan, drugorazredan

Ostojić je za Bandića DRUGA LIGA. (hrWaC, vecernji.hr)

druga strana medalje

naličje čega, suprotna (druga) strana čega

Izgled mu je smion i nesumnjivo u skladu s tržišnim trendovima. DRUGA STRANA MEDALJE je da se takav dizajn ponekad prebrzo „potroši“, no o tome ćemo moći suditi tek za nekoliko godina. (hrWaC, autoweb.hr)

druga violina

zapostavljena (zanemarena, nevažna) osoba, osoba na drugorazrednom položaju, osoba koja je gurnuta u pozadinu

Porter Goss, direktor jedne od najvažnijih američkih obavještajnih službi, postao je odnedavno tek DRUGA VIOLINA u američkom obavještajnom sustavu. Njegovo mjesto preuzeo je John Negroponte kojega je američki predsjednik George W. Bush u veljači imenovao šefom svih obavještajnih službi. (HJMR)

drugim riječima

retor. malo drugačije rečeno, da se drugačije izrazim; zapravo

Ključni su, DRUGIM RIJEČIMA, politički ciljevi, a ne puka tehnomenadžersko-birokratska sposobnost trenutne političke postave na vlasti. (hrWaC, zarez.hr)

drugog kova (soja)

ekspr. različit od drugih, drugačiji

Nek on odmah vidi, da si ti DRUGOG KOVA mladić... građanin, đak. (HJMR)

građanin drugog reda

osoba s manjim (smanjenim) građanskim pravima, socijalno neravnopravna osoba

Putuješ okolo o vlastitom trošku, gubiš vrijeme, živce, tretiraju te kao GRAĐANINA DRUGOG REDA, a to sve radi nogometne utakmice, odnosno nečega na što nikako ne možeš utjecati. (hrWaC, forum.hr)

iz druge ruke [znati, doznati itd.]

neizravno, indirektno, preko posrednika, iz nesigurnih izvora [znati, doznati itd.]

Svakom stojim na raspolaganju, da porazgovaramo oči u oči, a ne da IZ DRUGE RUKJE saznajem što tko želi i misli. (HJMR)

iz drugog filma (priče, vica) <je tko, što>

razg. sasvim drugačiji (drugačije) je tko, što

I onda se stvori Cura, drugačija od ostalih cura koje si imao prilike upoznati. Shvaćаш da JE ONA iz druge kaste, IZ DRUGOG FILMA... (hrWaC, studentnet.hr)

jedno drugome do uha → jedno

kao nitko drugi

ekspr. neusporedivo [dobro, puno, brzo itd.]

Ovo je bez sumnje dragocjena izložba, Oto Reisinger nas KAO NITKO DRUGI vraća u neko prošlo vrijeme. (hrWaC, min-kulture.hr)

na drugi pogled

nakon pomnijega uvida u što

Zagreb je za mene ipak ljubav NA DRUGI POGLED. Teško sam se ja, rođena Riječanka, privikla na njegovu veličinu i prostranost. Najteže je bilo probuditi se ujutro, a ne popiti kavu s pogledom na more. (HJMR)

na jedno uho unutra, na drugo van <komu> → jedno

nema (nije bilo) druge *komu*

mora (moralo je) tako biti, nema (nije bilo) izbora

...ali tada se našla jedna budala i počela plivati prema trkačkoj liniji, našla se između čamaca i NIJE BILO DRUGE nego prekinuti utrku, možda bi bilo bolje da je malo i dobio veslom, ali uspio se izvući bez povreda... (hrWaC, vkt.hr)

nema drugog izlaza

ne može se drugačije, samo je tako moguće

Koalicija NEMA DRUGOG IZLAZA. (HJMR)

otići (odseliti se / preseliti se) na drugi svijet

eufem. umrijeti, preminuti

Spokojno SE ODSSELILA NA DRUGI SVIJET, oprostivši svome bračnom drugu sve uvrede i pogrde... (HJMR, Kovačić)

pasti / padati u drugi plan

postati nevažan

Djelo se najbolje može opisati kao proza o iracionalnim strahovima i kušnjama, dok U DRUGI PLAN PADAJU muško-ženski odnosi. (HJMR)

plesati kako drugi svira(ju)

ekspr. raditi kako želi tko drugi

Ne preuzme li Hrvatska predvodništvo u regiji, tko nam jamči da NEĆEMO opet PLESATI KAKO DRUGI SVIRAJU... (HJMR)

pogledati / gledati drugim očima <na> koga, <na> što

promijeniti / mijenjati svoj stav (mišljenje) o komu, o čemu, suditi na drugi (drugačiji) način o komu, o čemu

Spoznala sam sebe, naučila GLEDATI sebe DRUGIM OČIMA. (hrWaC, sretan-dan.hr)

pogledati / gledati (promotriti / promatrati i sl.) iz drugog kuta (ugla)

pogledati / gledati na stvari posve drugačije (na drugi način, iz drugog gledišta)

Novost filma je u tome što on mijenja perspektivu pa sada situaciju PROMATRAMO IZ DRUGOG KUTA. (hrWaC, filmovi.hr)

pokazati / pokazivati <svoje> drugo lice

ekspr. pokazati / pokazivati dio svoje osobnosti koji nije uobičajen, na koji okolina nije navikla

Grad JE POKAZAO SVOJE DRUGO LICE kada je dozvolio taj koncert na Rivi... (hrWaC, nacional.hr)

prikazati / prikazivati (pokazati / pokazivati) u drugom svjetlu koga, što

prikazati / prikazivati (pokazati / pokazivati) drugačije (na drugačiji način) koga, što, prikazati / prikazivati (pokazati / pokazivati) s druge strane koga, što

Zamišljena je da ljudi svojim radovima (fotografije, priče, grafike, slike i video zapisi) PRIKAŽU Ilicu U DRUGOM SVJETLU, onakou kakvu malo ljudi poznaje. (hrWaC, ppg.hr)

prikazati se / prikazivati se (pokazati se / pokazivati se) u drugom svjetlu

prikazati / prikazivati (pokazati / pokazivati) se drugačije (na drugačiji način)

Stvoreno je mišljenje kako je portugalski nogometaš arogantan, prepun sebe i pun sličnih negativnih karakteristika, no ovom prilikom SE POKAZAO U DRUGOM SVJETLU i pitanje je, zapravo, jesu li uopće istinite sve glasine koje kruže o njemu. (hrWaC, net.hr)

staviti / stavljati (gurnuti / gurati i sl.) u drugi plan koga, što

zapostaviti / zapostavljati koga, što, zanemariti / zanemarivati koga, što, staviti / stavljati koga, što u loš (gori) položaj (poziciju)

Sedamnaestogodišnja Sara željela je postati balerina, no sve JE STAVILA U DRUGI PLAN nakon što joj je majka poginula u prometnoj nesreći. (hrWaC, ps-spin.hr)

svirati drugu violinu

imati nevažnu (drugorazrednu) funkciju, biti zapostavljen (zanemaren)
Što onda preostaje njenom mužu, osim da SVIRA DRUGU VIOLINU i živi u neprestanoj defenzivi? (hrWaC, intimatemedicine.com.hr)

<to je> druga priča (pjesma, stvar)

razg. <to je> nešto <sasvim> drugo, <to je> druga stvar, to se razlikuje od svega

I skresali bismo im to u lice. S dokazima, nakon mjerenja. Ovako možeš pričati od jutra do sutra, a sve ode u vjetar. Jer oni znaju da mi nemamo dokaze. A kad bismo im pokazali brojilo, TO BI već BILA DRUGA PRIČA... (HJMR, Horvatić)

<to je> drugi padež (par rukava)

razg. nešto sasvim drugo

Porezna politika je DRUGI PAR RUKAVA. (hrWaC, politika.com)

u drugu ruku

retor. s druge strane, drugačije gledano

U DRUGU RUKU, struktura osigurava djeci da shvate osnovu, sustav, da znaju što mogu očekivati. (hrWaC, skole.hr)

vidjeti (promatrati i sl.) u drugom svjetlu koga, što

vidjeti (promatrati) drugačije (na drugi način) koga, što

Danas čak neke izgubljene utakmice GLEDAM U DRUGOM SVJETLU, možda ponekad nisu bili dorasli pritisku i odgovornosti koju su imali. (hrWaC, vecernji.hr)

DVA

batina s (sa) dva kraja

ekspr. ono što može biti i dobro i loše, ono što može imati i dobar i loš ishod

Kada me gleda pola Hrvatske, ne mogu loše skijati! Sljemenska utrka je meni nešto posebno. To je kao kad te stisnu uz zid i ti nemaš kud nego se baciti dolje - iako to može biti BATINA S DVA KRAJA, kaže najbolji hrvatski skijaš. (HJMR)

biti za dva koplja ispred (iznad) <koga, čega> ili

biti za dva koplja bolji (pametniji i sl.) <od koga, od čega>

ekspr. biti značajno (daleko) bolji (kvalitetniji) <od koga, od čega>

Koliko god je kritizirao, ona JE ipak ZA DVA KOPLJA ISPRED svih. (hrWaC, pollitika.com)

<jedan> korak naprijed, dva koraka nazad (natrag) → jedan

jedna duša u dva tijela → jedan

jednim hicem (metkom) <ubiti> dva zeca → jedan

kao dva i dva <četiri>

jasno, lako, jednostavno

Kolike raspre, kolika natezanja! — snužđeno će učiteljeva sestra. U glasu mu zatitra žica ogorčenja: — A sve je tako bistro i jasno KAO DVA I DVA — ČETIRI! Ali on? Ne da — pa ne da... (HJMR, Car Emin)

na dva razboja

istovremeno na dva (više) mjesta, istovremeno na više područja (sadržaja)

U investicijskom segmentu tih je šest godina koncern neprestano BIO NA DVA RAZBOJA — u preuzimačkim akcijama i bildanju organskoga rasta. (hrWaC, poslovni.hr)

sluga dvaju gospodara

ekspr. služenje dvjema opcijama

Nemoguće je biti SLUGA DVAJU GOSPODARA, a Ribić je odabrao komu će služiti, uzvraća dr. Snježana Husić. (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

spala knjiga na dva slova

iron. ostalo je malo onih koji se bave određenim poslom

Od velike petorke, SPALA KNJIGA NA DVA SLOVA. (hrWaC, 057info.hr)

zbrojiti dva i dva

doći do zaključka, zaključiti, shvatiti

Financijaši SU ZBROJILI DVA I DVA te zaključili kako im nije najpametnije povjeriti novac tvrtkama koje posljednjih mjeseci ne uspijevaju zadržati poslove. (hrWaC, vecernji.hr)

živjeti kao dva goluba

ekspr. živjeti u slozi i ljubavi, mirno i skladno živjeti, voljeti se i slagati se /o ljubavnom paru/

...njoj se nakon nekog vremena i svidi i njih dvoje ŽIVE KAO DVA GOLUBA. (hrWaC, blog.hr)

DVANAEST

pet <minuta> prije (do) dvanaest → pet

DVAPUT

dvaput razmisliti (promisliti) <o čemu>

temeljito (ozbiljno, dobro) razmisliti (promisliti) <o čemu>

U današnjem prilogu Alexandra nam savjetuje na što sve trebamo pripaziti ako želimo skratiti šiške kod kuće. DVAPUT RAZMISLITE prije nego ulovite škare u ruke, ili možda prijateljicu. (hrWaC, extravagant.com)

ne čeka da mu se dvaput kaže tko

odmah će napraviti rečeno tko

Qian NIJE ČEKAO DA MU SE DVAPUT KAŽE. (hrWaC, dnevnik.hr)

DVA-TRI

dva-tri puta

razg. nekoliko puta

Jakob je prošao DVA-TRI PUTA prstima preko kose, uviđajući da odviše govori i da je to sve van matematičkih formula. (HJMR)

DVIJE

biti (naći se / nalaziti se) između dvije vatre

ekspr. biti u dvostrukoj opasnosti, biti ugrožen s dvije strane

Pep Guardiola NALAZI SE IZMEĐU DVIJE VATRE jer se večeras u polufinalu Lige prvaka sastaju njegov bivši i budući klub, Barcelona i Bayern. (hrWaC, monitor.hr)

biti sličan (nalik) komu, čemu kao dvije kapi vode ili

sličiti (nalikovati) komu, čemu kao dvije kapi vode

ekspr. biti sličan

Začuđujuća je i sličnost sa starijom Penelope. Sestre zajedno napreduju u istoj, umjetničkoj sredini i SLIČE KAO DVIJE KAPI VODE, ali među njima ne postoji nikakva ljubomora. (hrWaC, lacouture.hr)

imati dvije lijeve <ruke (noge)>

biti nespretnan (nevješt)

E, to je kao da me pitaš što mislim o nogometnim sposobnostima mog hipotetičnog sina za kojeg svi kažu da IMA DVIJE LIJEVE, ali puno volje. (hrWaC, mvinfo.hr)

jednim udarcem ubiti dvije muhe → jedan

mač s dvije oštrice

rizična zamisao, nakana koja može imati i dobre i loše posljedice
To je MAČ S DVIJE OŠTRICE jer se povećava BDP, ali ne i fiskalni kapacitet. (HJMR)

riječ dvije (riječ-dvije)

nekoliko riječi, ukratko

Reći ću ovdje još RIJEČ DVIJE o ovim – točnim procjenama liberalne javnosti – iz drugog komentara. (hrWaC, pollitika.com)

Još RIJEČ-DVIJE o organizaciji - Hrvatski skijaški savez potvrdio je sposobnost organizacije ovako masovnog natjecanja. (HJMR)

sjediti na dvije stolice

istodobno podržavati dvije strane, držati se dvolično, biti dvoličan
SJEDITI NA DVIJE STOLICE, vladinoj i oporbenoj, nije moguće ni u najliberalnijim zapadnim demokracijama. (HJMR)

DVIJE-TRI

reći dvije-tri

reći nekoliko riječi, dati ukratko svoje mišljenje

Trebalo je REĆI DVIJE-TRI prigodne riječi. (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

DVOJICA

za dvojicu [jesti, raditi, vrijediti itd.]

kao dvojicu ljudi [jesti, raditi, vrijediti itd.]

Iako je na njoj sudjelovao samo jedan učenik iz naše škole, slobodno možemo reći da vrijedi ZA DVOJICU. (hrWaC, skole.hr)

F

FIFTI-FIFTI (FIFTY-FIFTY)

biti fifti-fifti (fifty-fifty)

razg. biti izjednačeni (jednaki, kvit)

Izgledi SU ‚FIFTY-FIFTY‘. Ova momčad je spremna za velik rezultat. (hrWaC, 24sata.hr)

J

JEDAN

biti broj jedan

biti najbolji

Čovjek JE bez svake sumnje trenutno hrvatski operni režiser BROJ JEDAN, nakon premijere u Jutarnjem listu napisao je Branimir Pofuk... (hrWaC, hnk-split.hr)

biti jedno srce i jedna duša

ekspr. biti jako povezan s kim

Zahvaljivao sam za ta lijepa iskustva i osjetio sam da SMO BILI JEDNO SRCE I JEDNA DUŠA. (hrWaC, zadarski.hr)

biti kao jedna duša

ekspr. biti nerazdvojni, blisko povezani u čemu

Zvali ga seljaci i u inim zgodama. Nu zato JE ciela župa BILA KAO JEDNA DUŠA uz svog župnika kod svake prigode (HJMR, Gjalski)

biti (postati) jedno tijelo i jedna duša

ekspr. živjeti u velikoj slozi i ljubavi; u svemu se slagati, biti jednodušan s kim, biti u skladu (suglasju) s kim

Na Jarunu, usred raskvašenog blata, po najvećem nevremenu, nekih tri tisuće ljudi BILI SU JEDNO TIJELO I JEDNA DUŠA. Zbog čudnovatih propisa gradskih vlasti Thievery su tada svirali jedva nešto više od sat vremena. (hrWaC, studentnet.hr)

biti sav (sva) u <jednoj> vodi

biti sav u znoju, biti jako oznojen

... dok sve to posložim i rasporedim, već SAM SVA U JEDNOJ VODI... I inače ne podnosim toplinu i sparinu... (hrWaC, blog.hr)

biti (stajati) <s> jednom nogom u grobu

eufem. biti na samrti, biti vrlo star i bolestan, biti nemoćan

Ljudi kažu, kada si sam na moru, to ti je kao da SI JEDNOM NOGOM U GROBU. (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

čudo jedno <!>

to je <nešto> neviđeno (nečuveno, nevjerojatno) <!>

A kako samo restaurira sliku u kapelici, ČUDO JEDNO. (HJMR, Hitrec)

fali (nedostaje) komu <jedna> daska u glavi

razg. nije pri zdravoj pameti, ne ponaša se normalno, ćaknut (blesav, šašav) je tko

... stariji stric, osim što je ispijao svoj konjak nijemo šireći onu sumornost na koju su se već svi navikli, ponašao se kao stvar koja nikoga ne uznemiruje, svi su u kući već oдавно uvjereni da mu NEDOSTAJE najmanje JEDNA DASKA U GLAVI, a bakina sestra koja ga je neobično voljela opravdavala ga je ogorčena njegovom sudbinom. (HJMR, Špoljar)

ići (otići) na jedno mjesto

eufem. ići na (u) WC (zahod)

Ja sad IDEM NA JEDNO MJESTO, vraćam se za pet minuta, a ti do tada odluči što ćemo. (hrWaC, blog.hr)

jedan kao nijedan

nije dovoljan samo jedan, potreban je veći broj

Statistike kažu da je posljednji tjedan srpnja donio porast broja gostiju za jedan posto u odnosu na prošlu godinu. JEDAN KAO NIJEDAN, zapravo, sezona je konačno „proradila” i izjednačila se s prošlom godinom... (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

<jedan> korak naprijed, dva koraka nazad (natrag)

više štete nego koristi, veći gubitak nego dobitak

... obrišem ga, prekrižim, onda zove i izjavljuje svu ljubav svijeta, pa ga vratim... JEDAN KORAK NAPRIJED, DVA KORAKA NATRAG... nema tu pameti... (hrWaC, net.hr)

jedan kroz jedan

sigurno, nedvojbeno, izvan svake sumnje

Ako se od Hrvatske ne želi napraviti pravni skandal većih razmjera, referendumu mora biti, to je skoro JEDAN KROZ JEDAN. (hrWaC, novilist.hr)

jedan nula za koga

bravo!, u pravu je tko, jači su čiji argumenti

Jedan nula za korisnike. (hrWaC, mobil.hr)

jedna duša u dva tijela

ekspr. potpuna srodnost dviju osoba

Dok joj curica uzvraća zagrljaj, Štefi glasno tepa tako da i mi doma čujemo kako su Država i djevojčica JEDNA DUŠA U DVA TIJELA. Dirljivo. (hrWaC, nacional.hr)

jednim hicem (metkom) <ubiti> dva zeca

poduzeti što da se ostvari dvostruka korist, istom akcijom postići dva probitka

Po tradiciji Nizozemska zapinje u polufinalu ili pak protiv domaćina, sad je prilika da JEDNIM HICEM UBIJU DVA ZECA: protiv domaćina uđu u finale. (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

<jednim> potezom pera ili

jednim potezom <pera>

sudbonosnom odlukom, potpisom kojim stupa na snagu važna, ali često nepovoljna odluka (zaključak)

Moglo se JEDNIM POTEZOM PERA spriječiti smrt stotine tisuća i protjeravanje milijun ljudi, palež stotine tisuća kuća i tvornica, plač nebrojene djece i majki. (HJMR)

jednim udarcem ubiti dvije muhe ili

ubiti dvije muhe jednim udarcem

poduzeti što da se ostvari dvostruka korist, istom akcijom postići dva probitka

Francuski su stručnjaci JEDNIM UDARCEM UBILI DVIJE MUHE - elektromotor su ugradili odvojeno, u sklopu stražnjeg diferencijala, pa se po potrebi može uključivati kao ispomoć. (hrWaC, autoportal.hr)

Imate bijelog rublja za oprati? UBIJTE DVIJE MUHE JEDNIM UDARCEM. Uljepšajte svoje rublje i uklonite bakterije vrućom vodom i izbjeljivačem. (hrWaC, superradio.hr)

jedno drugome do uha

jedno manje od drugoga / o mnogobrojnoj maloj djeci u obitelji / , jedno rođeno poslije drugoga

A pogotovo roditelji više djece, one koja su JEDNO DRUGOME DO UHA i koja su, tako ohrabrena ostalim nestašcima oko sebe, svašta u stanju napraviti. (hrWaC, vecernji.hr)

jedno s drugim

sve zajedno, malo jedno malo drugo, ukupno uzevši

Valjda to ide JEDNO S DRUGIM. (hrWaC, jesenski-turk.hr)

jedno te isto

jednako, uvijek isto, bez razlike

Ja ću reći što ću reći, pa zar ne vidite da je to JEDNO TE ISTO? (hrWaC, gkl-rijeka.hr)

jednog lijepog dana

iron. komentar na dugoočekivani događaj čija realizacija nije izgledna u bliskoj budućnosti, izraz nevjerice da će se ostvariti što

S ovom ekipom na vlasti jedino što možemo čekati i jest da JEDNOG LIJEPOG DANA na vrbi rodi svirala. Dok ne odsviraju. (hrWaC, novilist.hr)

jednom riječju (riječi)

ukratko <rečeno>, najkraće rečeno

JEDNOM RIJEČJU, brine se o pravilnom izvoršavanju radnji u računalu. (hrWaC, bug.hr)

k(a)o jedan puta (jedanput) jedan

razg. jasno, jednostavno, lako

Ako su s nekim, znači da je taj protiv Hrovata, to je KO JEDAN PUTA JEDAN, sve ostalo su floskule. (HJMR, Hitrec)

mjeriti jednim aršinom

primijeniti jednako (isto) mjerilo

Nitko nije i ne može biti protiv nagrađivanja izvrsnosti, ali bi se izvrsnost morala MJERITI JEDNIM ARŠINOM. (HJMR)

može se na prste jedne ruke izbrojiti (prebrojiti i sl.) koga, što

veoma je malo koga, čega, ima u maloj količini koga, čega

U nas se događaju paradoksi: u vrijeme najvećih diskografskih naklada sedamdesetih i osamdesetih godina, NA PRSTE JEDNE RUKE MOGLI SU SE NABROJITI uknjiženi primjerci nečije rock pjesmarice i prije otpjevanih pjesama. (HJMR)

na jedno uho unutra, na drugo van <komu>

ne mariti za ono što se čuje (govori), prečuti što, zaboraviti (ne upamtiti) izrečeno

O štetnim posljedicama prekomjernog izlaganja suncu zaista slušamo već dugo. Kao i kod drugih upozorenja ovog tipa - NA JEDNO UHO UNUTRA, NA DRUGO VAN. (hrWaC, ezadar.hr)

<ni <koliko stane>> za (na) jedan zub

vrlo malo, tek da se okusi (lizne) / o jelu /

Starica ih zatim isprati u predsoblje i nagne se još s praga, da gleda za njima, čim su odmakli za kuću i sišli na cestu, pritrči natrag k slanini i podijeli je na tri odreska. Samo joj ne treba, NI KOLIKO STANE NA JEDAN ZUB. (HJMR, Košutić)

o jednom trošku

ujedno, istom prilikom, jedno s drugim, iskoristivši isti povod <i za nešto drugo>

Tamo su ti svi oni koje trebaš, pa to obavi O JEDNOM TROŠKU. (hrWaC, vecernji.hr)

puhati u jedan rog

potpuno se slagati, imati isto mišljenje, iste nazore

Protiv koga? Izdajica. A tko su oni? Svi koji ne PUŠU U JEDAN ROG, ne slijede jednu ideologiju i ne klanjaju se jednom vođi. (HJMR)

staviti / stavljati sve na jednu kartu

riskirati sve u korist jedne mogućnosti, odabrati / odabirati samo jedno sredstvo (izlaz)

Možda je upravo udaljenost onaj presudni čimbenik da se u Exitu smogne hrabrosti i STAVI SVE NA JEDNU KARTU, gotovo na način producenata u razvijenijim, ali i manje zaštićenim sredinama... (hrWaC, matica.hr)

svi do jednoga

svi <bez izuzetka>

SVI DO JEDNOGA smo vrijedni ljubavi. (hrWaC, zivotna-skola.hr)

svi kao jedan

1. složno, usklađeno, bez <velikih> razlika

I molili su SVI KAO JEDAN, a u glasu im je romonila tužna jesen, o kojoj su ponapivoši se stali pjevati, da se je kuća tresla. (HJMR, Košutić)

2. složni, usklađeni, jednodušni

Prije smo se grizli i čupali kao psi, a sad smo SVI KAO JEDAN. (HJMR, Pavičić)

<svi> na jedan kalup

svi jednaki (slični, bezlični), svi sazđani na isti način, svi bez razlike

To se birala vuna, mustra, oblici kako ne bi svi bili NA JEDAN KALUP.
(hrWaC, vidi.hr)

strpati / trpati (baciti / bacati) u jedan lonac (gomilu, hrpu, koš) koga, što

sve izjednačivati, ne vidjeti nikakvih razlika

Nemojmo cijelu crkvu TRPATI U JEDAN KOŠ. (hrWaC, dnevnik.hr)

<to je> jedan te isti vrug (đavo, đavao)

<to je> jedno te isto, nema razlike, ni po čemu ne odudara

... ja sam naglasio da su i PAD i Thaksin, a i ovaj, JEDAN TE ISTI VRAG.
(hrWaC, kaportal.hr)

u jednom dahu [ispričati, napisati, pročitati itd.]

izuzetno brzo i bez prekidanja [ispričati, napisati, itd.]

Od svega zajedno naježit ćete se i rasplakati, ali izgarat ćete od želje da roman pročitate U JEDNOM DAHU. (hrWaC, knjiznicesupetar.hr)

u jedan glas

istovremeno (iz)govoriti što

– Vodi nas, vojvodo! – zaviknu uskočka četa U JEDAN GLAS – vodi nas na Mlečice! (HJMR, Šenoa)

u <jedan> tren

začas

Ovaj uzme glasno čitati i U JEDAN TREN skupi se oko njega čitava hrpa mladića i drugih gosti. (HJMR, Gjalski)

u jednu ruku

s jedne strane, <gledajući> na jedan način

U JEDNU RUKU, sve je to bila stvar sreće i trenutka. (hrWaC, veritas.hr)

zažmiriti / žmiriti (prižmiriti) jednim okom (na jedno oko)

namjerno ne uočiti / ne uočavati što, ne htjeti se suočiti s činjenicama

Neki čak misle da će Bijela kuća ZAŽMIRITI NA JEDNO OKO ako se to ponovi, iz sasvim shvatljivih, regionalnih strateških razloga. (HJMR)

JEDANAEST

kao kec na jedanaest

neumjesno, u krivo (nezgodno) vrijeme

Davne 1990. godine smo im legli KAO KEC NA JEDANAEST. (hrWaC, vecernji.hr)

M

MILIJUN

mali milijun *koga, čega*

mnogo

To su razgovori za pamćenje. U nekoliko minuta saznate MALI MILIJUN zanimljivih podataka... (HJMR)

razbiti (slomiti i sl.) u (na) milijun komadića *koga, što*

razbiti na (nebrojeno) puno dijelova koga, što

Najgore što ti se može dogoditi je da ti SLOMI srce U MILIJUN KOMADIĆA što je ništa naspram mogućnosti da se radi o prvoj, istinskoj ljubavi. (hrWaC, forum.hr)

razbiti se (raspasti se i sl.) u (na) milijun komadića

razbiti se na (nebrojeno) puno dijelova

Bitna je činjenica da se radi o vrhunskom štivu inspiriranom stvarnim patnjama i problemima, koje će vam pokušati odgovoriti na pitanje što učiniti kada vam SE život RASPADNE U MILIJUN KOMADIĆA. (hrWaC, algoritam.hr)

NIŠTICA

krenuti / kretati (početi / počinjati) od ništice

početi / počinjati raditi što bez prethodne pripreme ili predradnji, upustiti se / upuštati se u posao bez sredstava (tehlike itd.)

Ovom monografijom u kojoj je objedinjen rad osam autora NIJE se KRENULO OD NIŠTICE, ali je rađeno sistematično i sa znanstvenim pristupom u obradi građe, pa se slobodno može reći da je ovo prva cjelovita monografija posvećena liku i karijeri velike Milke Trnine. (hrWaC, opcina-kriz.hr)

moralna ništica

beskarakterna (nemoralna) osoba

Nadalje, kapetan talijanskog megakruzera nije tragična figura, već MORALNA NIŠTICA bez mrve mornarske časti. (hrWaC, komentar.hr)

NULA

biti ravan nuli

biti bezvrijedan (ništavan, beskoristan)

Govore onim seljačkim naglaskom i koriste prastare riječi, a književni jezik im JE RAVAN NULI. (hrWaC, blog.hr)

krenuti / kretati (početi / počinjati) od nule

početi / počinjati raditi *što* bez prethodne pripreme ili predradnji, upustiti se / upuštati se u posao bez sredstava (tehnike itd.)

Svi mi KREĆEMO OD NULE na ovim poslovima, a prethodnici nam nisu ostavili ni arhivu. (HJMR)

jedan nula za *koga* → jedan

moralna nula

beskarakterna (nemoralna) osoba

Lik je MORALNA NULA. (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

nula bodova

bezvrijedan, bez vrijednosti, loš

Političari – NULA BODOVA. (HJMR)

obična nula

1. nevažna (bezvezna) osoba, osoba koja ne znači mnogo u društvu, osoba čiji se stavovi ne uvažavaju

On je jedna OBIČNA NULA, a njegov život je jedna velika laž. (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

2. nešto nevažno (beskorisno)

Provedba državne mature je na nivou 19. stoljeća, jedna OBIČNA NULA. (hrWaC, zadardanas.hr)

ošišati na nulu koga

razg. potpuno ošišati *koga*, ošišati do glave (na golo) *koga*

Prijavio brijачa jer ga JE OŠIŠAO NA NULU, a uskoro će zahladiti (G, 24sata.hr)

ošišati se na nulu

razg. potpuno se ošišati, ošišati se do glave (na golo)

Drastična promjena: Zvijezda „Izgubljenih“ OŠIŠALA SE NA NULU. (G, 24sata.hr)

svesti / svoditi na nulu što

učiniti / činiti neznatnim (malenim, gotovo nemogućim) *što*, ukinuti / ukidati *što*

Kad nema gledatelja na tribinama, jasno je i da je zanimanje možebitnih sponzora SVEDENO NA NULU! (HJMR)

O

OBJE

stajati <čvrsto> s obje noge na zemlji

biti realan, realno pristupati čemu

Ne bi bilo loše da za početak svi STOJIMO S OBJE NOGE NA ZEMLJI, rekla je Mirela Priselac Remi. (hrWaC, frendice.hr)

OSMI

osmo svjetsko čudo

nešto potpuno neočekivano i začuđujuće

Ti nas ljudi gledaju kao OSMO SVJETSKO ČUDO: takvu razularenu bandu već dugo nisu vidjeli. (hrWaC, tportal.hr)

P

PET

ne vrijediti ni pet para

ništa (uopće) ne vrijediti, biti potpuno bezvrijedan

Mislim da talijanska kozmetika (kao ni sredstva za čišćenje kuće) NE VRIJEDE NI PET PARA. (hrWaC, forum.hr)

ni pet ni šest

bez okolišanja (razmišljanja, ustručavanja)

Misleći da bih zakasnio ako se ne požurim za učiteljem i kumordinarom, pa ja, NI PET NI ŠEST, uhvatim najprije posudicu s onom crnom tekućinom - bijaše to kava - te je hitro iskapih. (HJMR, Kovačić)

ni pet posto [ne mariti za koga, za što, ne uzimati u obzir koga, što i sl.]

razg. nimalo, ni najmanje [ne mariti za koga, za što, ne uzimati u obzir koga, što i sl.]

I pazi kamo je otišla, jer ne vjerujem ja njoj NI PET POSTO. (hrWaC, tportal.hr)

pet minuta čijih

povoljno vrijeme za čiji uspjeh (postizanje dobrih rezultata)

Na malim ekranima Korane nije bilo oko dvije godine, no s novim izdanjem BB-a došlo je i njezinih PET MINUTA, a kako će se snalaziti u javljanjima uživo, imat ćemo priliku gledati od 5. rujna. (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

pet <minuta> prije (do) dvanaest

u posljednji čas, trenutak prije čega

Stari Freundovi i Lea bijahu uhićeni na granici, bez sreće i nosa Jakoba Hahna, koji je klisnuo PET MINUTA DO DVANAEST kada mu je bilo jasno da će goji i tu orgijati po dravidskim obredima diktiranim iz Berlina. (HJMR, Hitrec)

sve pet

razg. izvrsno, odlično

SVE PET, znam do Maksimira, znam do Trga, znam gdje su shopping centri, a ostalo učim. (HJMR)

za pet

1. izvrstan, odličan

Ti si mi ZA PET. (hrWaC, udruga-znam.hr)

2. izvrsno, odlično

Od dolaska na vrijeme, paženja na stvari, brzine rada i svega ostalog, sve je bilo ZA PET. (hrWaC, selidbe-kalimer.hr)

znati (poznavati) kao svojih pet prstiju koga, što

jako dobro poznavati koga, što

POZNAJE ga KAO SVOJIH PET PRSTIJU. (hrWaC, blog.hr)

PETI

peta kolona

grupa ljudi koja djeluje (agitira) u korist neprijatelja

U neposrednom okruženju uvijek postoji PETA KOLONA, najčešće nesvjesna, ali zato ne manje opasna. (hrWaC, dubrovacki.hr)

peti kotač na kolima

suvišan, prekobrojan, nepotreban

Iseljena Hrvatska oduvijek je bila PETI KOTAČ NA KOLIMA državnog interesa. (hrWaC, hrvatski-fokus.hr)

u petoj brzini

u velikoj brzini, ludim tempom

Vlada, dakle, vozi U PETOJ BRZINI iako se njeni vozači, sasvim očito, još nisu u stanju dogovoriti ni o putu kojim treba ići. (HJMR)

ubaciti / ubacivati (prebaciti / prebacivati) u petu brzinu

jako ubrzati / ubrzavati stvari (rješavanje problema)

Promjene su stigle s industrijskom revolucijom. Kao da JE svijet tada UBACIO U PETU BRZINU, a planiranje vremena postalo načinom života. (hrWaC, mojsvijet.hr)

PETICA

čista petica

izvrstan, odličan, za svaku pohvalu

Kužite? Znali ste to? Znali ste? Ako jeste, ČISTA PETICA! (HJMR, Tribuson)

PETSTO

petsto puta

puno puta

... koja izgovara, znači i misli, istovremeno iste uojerljive rečenice, poput reklama koje ste najmanje PETSTO PUTA čuli, a sve u tradicionalnoj, ganutljivoj želji da komuniciraju i da se svide. (hrWaC, matica.hr)

PET-ŠEST

pet-šest puta

nekoliko puta

Neki hrvatski veleposlanici većinu vremena provodit će u Zagrebu, a PET-ŠEST PUTA godišnje odlazit će u države u kojima su akreditirani. (hrWaC, monitor.hr)

PIK-ZIBNER

pik-zibner

razg. nevažna (bezvezna) osoba, osoba koja ne znači mnogo u društvu, osoba čiji se stavovi ne uvažavaju

Čim u rukama imate Bug, jasno je da niste informatički PIK-ZIBNER, ali koliko zapravo znate o kompjuterima? (hrWaC, bug.hr)

PRVI

biti (boriti se itd.) u prvim redovima

biti (boriti se itd.) na najistaknutijem mjestu, izlagati se opasnostima <u borbi>, isticati se

... i da ovdje, na dubrovačkim prostorima stvarnu političku, ali i ekonomsku moć imaju oni koji nikad i NISU BILI U PRVIM REDOVIMA. (hrWaC, effect.hr)

biti u prvom planu

biti najvažniji (zapažen, istaknut)

Ulaženje u opširniju i detaljniju diskusiju o glavnoj temi NIJE U PRVOM PLANU, ali preporučena literatura sadrži neke važnije kritike i tumačenja svake od uvrštenih pozicija. (hrWaC, ffri.hr)

doći (izbiti i sl.) u prvi plan

postati najvažniji (zapažen, istaknut), osobito se istaknuti

U jednadžbi koja književni standard poistovjećuje s pisanim jezikom, ortografski problemi IZBIJAJU U PRVI PLAN. (HJMR, Moguš)

iz prve ruke [znati, doznati itd.]

izravno, direktno, bez posrednika, iz sigurnih izvora [znati, doznati itd.]

Tu ćete svakako čuti zanimljivih stvari, i to IZ PRVE RUKE, od očevidaca. (HJMR, Marinković)

ljubav na prvi pogled

ljubav koja bukne pri prvom susretu

Bila je to LJUBAV NA PRVI POGLED (HJMR)

napraviti (učiniti) prvi korak

pokazati inicijativu, učiniti iskorak, započeti što, pokrenuti neku djelatnost, dati poticaj (impuls) čemu

Oni su ti koji moraju NAPRAVITI PRVI KORAK. (HJMR)

na prvi pogled

otprve, odmah; bez posebnoga zadubljivanja u što, nakon površnog promatranja (uvida)

Lice joj je bilo spokojno NA PRVI POGLED, jer se trsila da sakrije svoju zabrinutost pred Jelenom. (HJMR, Kumičić)

na prvom koraku

na <samom> početku, u početnoj fazi čega

Publika je bila oduševljena i tako su se već NA PRVOM KORAKU Glumci u Zagvozdu pokazali sposobnima doprijeti i do onih mjesta u koja kazališta rijetko stižu... (hrWaC, kazaliste.hr)

na prvu loptu

razg. bez razmišljanja, odmah, otprve, naprečac

Ta je predstava htjela biti prepoznatljiva NA PRVU LOPTU. (HJMR)

od prve [napraviti što, shvatiti što itd.]

razg. u prvom pokušaju, odmah [napraviti što, shvatiti što itd.]

Jona nije OD PRVE poslušao zapovijed Jahvinu da ode u Ninivu, grad veliki i da propovijeda u njemu... (hrWaC, index.hr)

od prvoga do prvoga [živjeti i sl.]

skromno, imajući sredstva samo za osnovne potrebe [živjeti i sl.]

Naša župa financijski stoji kao i jedna prosječna obitelj koja ima barem jedan kredit, nekoliko dugova, živi OD PRVOGA DO PRVOGA i pravo je čudo da funkcionira. (hrWaC, zupa-leopold-mandic.hr)

od prvoga trenu (časa)

od samoga početka

Granice između pripovjedača, ironičnoga i skeptičnoga promatrača, povučena je OD PRVOGA TRENA. (HJMR, Frangeš)

povući (zaorati) prvu brazdu

ekspr. započeti, početi

(...) premda je riječ o vladi koja, kada je riječ o glavnim reformama, NIJE ZAORALA ni PRVU BRAZDU. (hrWaC, novilist.hr)

prva dama

1. supruga visokoga državnog dužnosnika

Da bi svečanost proglašenja najboljeg filma bila još upečatljivija, pobrinula se PRVA DAMA SAD-a Michelle Obama, koja se javila izravno iz Bijele kuće. (hrWaC, net.hr)

2. žena koja zauzima istaknuto mjesto na nekom području ili u nekoj djelatnosti

... program je nenadmašnim šarmom vodila ljupka Vlasta Knezović, bez sumnje PRVA DAMA hrvatskog glumišta, čitajući odabrane stihove... (HJMR)

prva lasta

prvi nagovještaj, preteča čega, prvi predstavnik čega

... Mira je PRVA LASTA hrvatskog dramskog ženskog pisma jer se početkom dvadeset i prvog stoljeća odvažila na pisanje psiholoških drama. (hrWaC, culturenet.hr)

prva liga

1. odličan, izvrstan, prvorazredan

Festival je PRVA LIGA, pa čak i bolji od mog rukopisa. (hrWaC, dti.hr)

2. najviša kategorija <čega>, društvena krema

Pitt se u popularnim medijima često navodi kao jedan od najatraktivnijih živućih muškaraca te se smatra članom hollywoodske glumačke PRVE LIGE. (G, zena.rtl.hr)

prva violina

najvažnija (najmoćnija) osoba, osoba koja svime upravlja, osoba koja vodi glavnu riječ

Neokrunjeni kralj „kontre“, nekadašnja PRVA VIOLINA Marseillea, Lazia i Juventusa, u Hrvatskoj nogometnoj reprezentaciji nikada nije opravdao glas nogometnog genijalca... (hrWaC, vecernji.hr)

prvi koraci <u čemu>

početno razdoblje čega, prvi pokušaji (počeci) čega

U tome su već napravljeni PRVI KORACI kad je Vlada početkom godine smanjila opterećenja i izdvajanja na plaće. (HJMR)

prvo i prvo

najprije, prije svega

PRVO I PRVO, gospodine doktore, nismo mi ništa krivi. (HJMR, Fabio)

prvo pa muško

neočekivani uspjeh u prvom pokušaju

Ovo im je bila prva regata s novouređenom Fiumankom i novim glavnim jedrom golemih dimenzija. I eto, PRVO PA MUŠKO. Čestitamo. (hrWaC, neverin.hr)

staviti / stavljati (gurnuti / gurati i sl.) u prvi plan koga, što

dati / davati komu, čemu bolji (istaknuti) položaj (poziciju), dati / davati veliko (veće) značenje komu, čemu, istaknuti / isticati koga, što

Cijena samog uređaja je 4299 kn. Visoka cijena koja ĆE U PRVI PLAN GURNUTI jeftiniji model koji košta čak 1500 kn manje, a nudi vrlo slične funkcije. (hrWaC, mobil.hr)

svirati prvu violinu

imati važnu (rukovodeću, prvorazrednu) funkciju (položaj), biti na prvom mjestu, voditi glavnu riječ

Modrić je još jednom na Kantridi SVIRAO PRVU VIOLINU, kao u dresu reprezentacije, a Vugrinec potvrdio svoju kvalitetu. (hrWaC, jutarnji.hr)

<to je> prvi glas komu

to je novost komu, prvi put čuje tko što

Nakon što smo u srijedu objavili kako neslužbeno doznajemo da se Porin, hrvatska diskografska nagrada, odgađa za 28. travnja, tajnik ove nagrade Hrvoje Markulj kazao nam je da MU JE TO PRVI GLAS o pomicanju dodjele nagrade. (HJMR)

u prvi čas (mah, tren)

u (na) početku, najprije, u prvom trenu (času)

Led je pukao i ja sam vrišteći pao u vodu. Djed se U PRVI ČAS skamenio a onda je dohvatio komad suhe grane i pružio je prema meni. Čvrsto sam je uhvatio, a on me je svom snagom izvukao... (hrWaC, index.hr)

u prvom redu

ponajprije, prije svega, na prvom mjestu

Ogleda se to U PRVOM REDU u raznim oblicima strukturiranja kompozicije i u raznim vrstama sintaktičkih i stilskih mikrostruktura. (HJMR, Švelec)

za prvu ruku

za početak, za prvo vrijeme

Naime, ZA PRVU RUKU se predviđa prometovanje obalnim pojasom u oba smjera, neovisno o izgradnji tzv. obilaznice Dikla... (hrWaC, zadarskilist.hr)

za prvu silu

za početak, kao prvo, dok još nema pravog rješenja

ZA PRVU SILU sam im stavila nešto kukuruzne krupice na terasu, ali kako je puhao vjetar, brzo je sve to vjetar otpuhao. (hrWaC, vecernji.hr)

S

SEDAM

iza (preko) sedam mora <i sedam gora (planina)> ili

iza (preko) sedam mora, iza (preko) sedam gora

ekspr. vrlo daleko, na velikoj udaljenosti

Na zov „Cicibele“ napustila sam sve: vlastitu posadu, brod i plovidbu, i PREKO SEDAM MORA I SEDAM GORA s fotoreporterom Jadranom stvorila se u škovertu čuvenoga betinskog kalafata Ćira Burtine... (hrWaC, 057info.hr)

knjiga sa sedam pečata

*ekspr. nešto nedokučivo, nedostižno, neshvatljivo, velika zagonetka
... umjetničko značenje Dioklecijanove palače ostalo je za njega KNJIGA SA SEDAM PEČATA, veli, ne preoštro, Folnesics. (hrWaC, matica.hr)*

kruh sa sedam kora

*težak posao, mukotrpan život / ob. o pomorcima /
Naima, kao pomoć svom ocu koji tuče mora i privređuje KRUH SA SEDAM KORA posadio je u kršu dojestotinjak maslina. (hrWaC, zadarskilist.hr)*

premazan (namazan) sa sedam masti

*prepreden, prefrigan, lukav, sklon smicalicama, spreman na svaku nepodopštinu
Namazan je, NAMAZAN je zbilja SA SEDAM MASTI prelatovskih, pomisli Kalkić. (HJMR, Božić)*

sedam debelih godina (krava)

*višegodišnje plodno i uspješno razdoblje
Mađarski premijer Ferenc Gyurcsany najavio je SEDAM DEBELIH GODINA ulaganja i gospodarskog razvoja... (hrWaC, poslovni.hr).*

sedam mršavih godina (krava)

*višegodišnje loše razdoblje
... i činjenici da su to bile godine gospodarskog rasta u Europi i Americi, da bi 2008. godine započelo razdoblje SEDAM MRŠAVIH KRAVA. (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)*

sedam veličanstvenih

*sedam najznačajnijih predstavnika u svojoj kategoriji (rodu)
Jedna od Forbsovih SEDAM VELIČANSTVENIH je Agnes Pareyo iz Kenije. (hrWaC, nacional.hr)*

zatvoriti sa sedam brava što

*ekspr. čvrsto i dobro zatvoriti što, izolirati što
Ja vam otvaram vrata slobode koja vi u paničnom strahu pokušavate ZATVORITI SA SEDAM BRAVA. (hrWaC, politika.com)*

SEDMI

biti u (na) sedmom nebu

biti razdragan (euforičan), biti u stanju oduševljenja (razdraganosti)

Veselje je bilo veće, jer su me predstavnici poljskog saveza inovatora proglasili i najboljom mladom inovatoricom. BILA SAM U SEDMOM NEBU i radost sam po povratku u Zagreb već na aerodromu podijelila s roditeljima, bratom, rodbinom, a idući dan sa „škvadrom“ iz razreda. (HJMR)

sedmo čulo

sposobnost nekih ljudi da predvide ili predosjete buduće događaje, djelovanje ili ponašanje

Čokoljupci imaju SEDMO ČULO kada su potrebe drugih u pitanju. (hrWaC, portaloko.hr)

SEDMORICA

sedmorica veličanstvenih

sedam najznačajnijih predstavnika u svojoj kategoriji (rodu)

Svako razmišljanje o politici, nakon te emisije (»Foruma« 4. studenoga 2003.) imat će uporište i u tih stotinjak minuta programa šestero lidera najutjecajnijih političkih stranaka uz voditeljicu. SEDMORICA VELIČANSTVENIH - uključeno 25 posto žena. Slična zastupljenost kao i predloženih kandidata za Sabor. (HJMR)

STO

biti (naći se) na sto muka

biti (naći se) u neprilici (velikim teškoćama), suočiti se s teškim kušnjama
Od tog dana kapetan JE svakog jutra BIO NA STO MUKA da ocijeni je li niže od minus pet ili nije; termometra nismo imali. (HJMR, Desnica)

biti (naći se) u (na) sto čuda

biti zatečen, biti u nedoumici, zapanjiti se; biti (naći se) u neprilici, naći se u neugodnoj situaciji (neugodnom položaju), neugodno se iznenaditi
Danas je vrijeme „samozvanih majstora“ koji su kupili alat jer su nešto čuli i misle da mogu raditi, i naravno da SE NAĐU U STO ČUDA kada treba nešto stručno znati i objasniti. (hrWaC, forum.hr)

biti (nalaziti se) u sto briga

imati puno briga

Mali pak „glumci“ BILI SU također U STO BRIGA, a njihova učiteljica č. sestra Branka imala je vrlo nervozni dan. (hrWaC, mikesland.hr)

govori sto jezika što

vrlo je ukusno što / o jelu /

Zagrijali ste se za kuhanje? Sjajno, jer uz Brzo & Fino umake odmah možete početi otkrivati jela koja GOVORE STO JEZIKA, dovoljno ih je zagrijati i preliti! (G, brzoifino.hr)

<<i> još> sto čuda

puno toga što se nije očekivalo; poštapalica koja se pri nabranjanju koristi radi isticanja količine čega

... osvojedočeni poklonici minimalističke evolucije u poslovanju i uvode pinove, redomate, zabafone, osobne bankare I JOŠ STO ČUDA od kreditnih smicalica, kojima često tjeraju onoga koga su željele privući. (hrWaC, matica.hr)

imati sto briga

imati puno briga

Još do prošlog vikenda, živjeli smo u društvu koje je vjerovalo da IMA STO BRIGA. Briga su nam bile male penzije, dodaci na plaće, betonizacija obale, brinulo nas je gašenje škverova, rezanje prava... (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

ide (odlazi) do sto vragova što

propada što

Otupljena šutnja ili neprestana kuknjava kako sve IDE DO STO VRAGOVA - to nam neće pomoći nimalo, baš kao ni imbecilno virtualno klanje inomišljenika po internetskim forumima. (hrWaC, nacional.hr)

jednom u sto godina

vrlo rijetko

Na jednom mjestu tvrdi da se izvanredna bića poput Štulića, Rundeka i Koje pojavljuju JEDNOM U STO GODINA. (hrWaC, mvinfo.hr)

lud sto gradi

razg. neuračunljiv, neubrojiv, onaj koji je nepredvidljiv (obično o čijim lakomislenim postupcima)

Pravi čovjek za Hajduk, LUD STO GRADI. (hrWaC, forum.hr)

razbiti (slomiti i sl.) u (na) sto komadića koga, što

razbiti na (nebrojeno) puno dijelova koga, što

Pa dođe mi POKIDATI diplomu U STO KOMADIĆA ako je ona odlična studentica. (hrWaC, zadarskilist.hr)

razbiti se (raspasti se i sl.) u (na) sto komadića

razbiti se na (nebrojeno) puno dijelova

Zašto protivnik samo legne na pod kada se zaletim u njega shield gunom, umjesto da SE RASPRSNE U STO KOMADIĆA ? (hrWaC, hcl.hr)

sto mu gromova <!>

kvragu!, dovraga!, prokletstvo! (*knjiš.* psovka koja postoji samo kao stilizacija (ob. u prijevodnoj literaturi))

STO MU GROMOVA, što tu treba tumačiti? (hrWaC, jedinohrvatska.hr)

sto na sat

veoma brzo, velikom brzinom

Živeći posljednje predsjedničke dane STO NA SAT, Clinton na televiziji ovih dana izjavljuje: „Možda ćete naći nekoga tko će ovaj posao u Bijeloj kući obavljati jednako dobro kao ja, ali nikad nećete naći nekoga tko će pri tom više - uživati!“. (HJMR)

sto posto

posve sigurno, nesumnjivo, bez dvojbe, sasvim

Prošli je tjedan rekao da stvari ne mogu biti bolje. Njih su dvoje STO POSTO skupa. (HJMR)

sto puta

puno puta

STO PUTA obećano. Nikada izvršeno. (hrWaC, dubrovnik.hr)

STO I JEDAN

na sto i jedan način

na puno različitih načina

Sljedećih ćemo dana imati priliku promatrati otvaranje autoputa NA STO I JEDAN NAČIN. (HJMR)

STO I PRVI

<po> sto i prvi put

opet, ponovno, vrlo često, puno puta

... uvijek igraju isti klubovi u Ligi prvaka, meni se više ne gleda „epске“ dvoboje Milana i Realu PO STO I PRVI PUT. (hrWaC, forum.hr)

STO I SEDMI

<po> sto i sedmi put

opet, ponovno, vrlo često, puno puta

Opasnosti su velike, plaća nikakva, društveni status još manji i više vam se stoarno ne da tokariti istu šipku PO STO I SEDMI PUT pa odlučite promijeniti zanimanje. (hrWaC, mvinfo.hr)

STO OSAMDESET

za sto osamdeset stupnjeva [promijeniti itd.]

veoma mnogo, oštro, temeljito [promijeniti itd.]

Ništa je ne smeta, da se od danas do sutra promijeni ZA STO OSAMDESET STUPNJEVA, jer znade, da će ljudi i opet doći za njom, ovisni o njoj i nemoćni bez nje. (HJMR, Kozarčanin)

STOTI

<po> stoti put

opet, ponovno, vrlo često, puno puta

Iviša mu je neprestano za nogama i PO STOTI PUT mu tumači, kako se ono našla voda i kako je taj sretan događaj živo odjeknuo gore u Murvicama. (HJMR, Car Emin)

STOTINA

razbiti (slomiti i sl.) u (na) stotinu komadića koga, što

razbiti (slomiti i sl.) na (nebrojeno) puno dijelova koga, što

Ima jedna tajna koja mi JE SLOMILA srce NA TISUĆU KOMADIĆA. (hrWaC, blog.hr)

razbiti se (raspasti se i sl.) u (na) stotinu komadića

razbiti se na (nebrojeno) puno dijelova

... i zid SE RASPRSNE U STOTINU KOMADIĆA. (hrWaC, tulumarka.hr)

STOTINU I JEDAN

na stotinu i jedan način

na puno različitih načina

... što poput aktualne izborne (političke) utrke NA STOTINU I JEDAN NAČIN bitku vode za svaki (slušačeljski) glas... (hrWaC, matica.hr)

Š

ŠESNAEST

sve u šesnaest

jako, iz sve snage, svom snagom, punim intenzitetom, što je najviše moguće

Zatvoriše vrata, pa se skupiše oko stola pod niskim stropom, te udariše piti, nazdravljati i pjevati SVE U ŠESNAEST... (HJMR, Šenoa, M.)

ŠEST

ni pet ni šest → pet

ŠESTI

šesto čulo

sposobnost nekih ljudi da predvide ili predosjete buduće događaje, djelovanje ili ponašanje

Ne pratim zvijezde ni horoskop, ezoterija me nervira, na ŠESTO ČULO sam gluhi ko top, jedino napušten mogu biti zen. (hrWaC, femina.hr)

ŠEZDESET (...X...)

imati šezdeset (...x...) godina / sa... šezdeset (...x...) godina na leđima (na grbači)

iron. imati određen broj godina

Izvojestitelj Vjesnika Hrvoje Horvat ovako zaključuje svoj osvrt na koncert Rolling Stonesa u Münchenu: „Rolling Stones tijekom dva sata djeluju kao da su upravo pušteni s lanca uspjevajući priču o „vječnoj“ karijeri proširiti do prije nezamislivih dobnih granica. SA 60 GODINA NA LEĐIMA čini se da im, osim nekoliko vlasi s glave, baš ništa ne fali... (hrWaC, monitor.hr)

T

TISUĆA

razbiti (slomiti i sl.) u (na) tisuću komadića *koga, što*

razbiti na (nebrojeno) puno dijelova *koga, što*

Manjine o kojima govorim žele razbiti čovjeka U TISUĆU KOMADIĆA i od tih djelića stvoriti ono što oni žele. (hrWaC, tjednik.hr)

razbiti se (raspasti se i sl.) u (na) tisuću komadića

razbiti se na (nebrojeno) puno dijelova

... i tako rasprsnula ideal savršenstva baš kao što SE i staklo RASPRSNE NA TISUĆU KOMADIĆA. (hrWaC, vecernji.hr)

tisuću puta

puno puta

On nije samo antioksidant, pa ipak je TISUĆU PUTA snažniji od vitamina C ili E u borbi sa slobodnim radikalima. (hrWaC, generatrix.hr)

TISUĆU I JEDAN

na tisuću i jedan način

na puno različitih načina

Takve tvrdnje mogu se komentirati NA TISUĆU I JEDAN NAČIN. (hrWaC, nacional.hr)

tisuću i jedan put

puno puta

... avanture u kojima ga pratimo nisu samo obične, štire priče koje smo čitali TISUĆU I JEDAN PUT, već su to pustolovine koje nas svaki put oduševljavaju svojom jedinstvenošću... (hrWaC, planb.hr)

TISUĆU I PRVI

<po> tisuću i prvi put

opet, ponovno, vrlo često, puno puta

Ali uzalud to (još jednom svakom neupućenom novajliji na blogu) objašnjavam evo već TISUĆU I PRVI PUT. (hrWaC, vecernji.hr)

TREĆI

iz treće ruke [znati, doznati itd.]

neizravno, indirektno, preko posrednika, iz nesigurnih izvora [znati, doznati itd.]

Jednom sam saznala IZ TREĆE RUKA da je jedna njena frendica dobila unuku... (hrWaC, forum.hr)

treća sreća

ono što dva puta ne uspije, a treći put uspije, uspjeh u trećem pokušaju *Treći Masters, za igrača OŠ M. Brozović iz Kastva, bio je TREĆA SREĆA. Nakon što su dva puta poraženi u finalu od ekipe Vežice, ovaj puta išli su do kraja. (hrWaC, sportart.hr)*

TRI

biti za tri koplja ispred (iznad) <koga, čega> ili

biti za tri koplja bolji (pametniji i sl.) <od koga, čega>

ekspr. biti značajno (daleko) bolji (kvalitetniji) <od koga, od čega>

... ali to je simpatično, muziku svi osjećaju, kaže on i daje za primjer klapu iz Vrbovca za koju tvrdi da JE ZA TRI KOPLJA BOLJA od mnogih klapa iz Dalmacije. (hrWaC, nacional.hr)

držati tri ugla kuće

voditi gotovo svu brigu o kući i obitelji / o ženi /

Unatoč njegovoj izjavi kako mu je Dinamo privatni život, njegova druga supruga DRŽI TRI UGLA KUĆE, odigrala je važnu ulogu u odgoju djece, dok je on oko radio razne poslove u klubu i tvrtki. (hrWaC, tjedno.hr)

imati tri čiste

biti odvažan (hrabar), imati smjelosti za što, usuditi se reći (učiniti) što
Ima li ijedan političar tri čiste ukinuti sva moguća stečena prava, IMA li TRI ČISTE reći voljenim glasačima istinu? (hrWaC, dubrovacki.hr)

kao da tri dana nije jeo tko

jako je gladan tko, pohlepno jede tko, izgladnio je tko

Što, već sad morate žderati KAO DA TRI DANA NISTE JELI? (HJMR, Šoljan)

nemati tri čiste

1. biti kukavica (plašljiv), nemati hrabrosti za što

Komisija će čitavu godinu planirati mehanizam otvaranja programa i agencija provjeravan u praksi zato što NEMA TRI ČISTE iskreno kazati ono prizemno „čekamo srednjoročni proračun“. (HJMR)

2. ništa ne znati, nemati pojma o čemu

Oni pritišću kako bi, osnaženi potvrđenim kandidaturama za članstvo u tim asocijacijama, ostvarili sve svoje interese na našu štetu - a mi, odnosno naša vlast, NEMA(MO) TRI ČISTE ni o jednomu od spornih pitanja. (HJMR)

3. biti glup, neinteligentan

Osim toga, bilo tko, tko kupi američki auto, NEMA TRI ČISTE u glavi, američki automobili su jednostavno smeće. (hrWaC, blog.hr)

ne znati (jedva znati) brojiti <ni> do tri

ne znati ništa, biti glup

Večeras nije bilo one prepametne voditeljice koja NE ZNA BROJITI DO TRI... (hrWaC, nacional.hr)

svako čudo za tri dana

nakon nekog vremena sve postaje obično

Međutim, SVAKO ČUDO ZA TRI DANA, osim što sad u Hajduku „ponovno igra jedan mali Vukas iz Zagreba“. (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

tri dana jahanja

1. jako daleko, na velikoj udaljenosti

Pogotovo ako na nekom dokumentu treba biti odrađeni iznos u biljezima, a prvi kiosk na kojem ih možete kupiti udaljen je TRI DANA JAHANJA. Ta priča s biljezima nikada mi nije bila jasna. Zašto ih ne možete kupiti na mjestima gdje ih trebate... (hrWaC, blog.hr)

2. jako dugo (ob. o vremenu potrebnom da bi se stiglo na cilj nekog putovanja)

Jedino mi plaćamo 12 kuna kako bismo došli do svojeg županijskog središta ili nas čeka TRI DANA JAHANJA kroz 30 sela sa ograničenjima od 40 km/h da bismo došli do Zagreba. (hrWaC, areoklub-ivanic.hr)

TRINAESTI

trinaesto prase

onaj koji u raspodjeli loše prolazi, za kojega ostaje što je najlošije ili najmanje

Umirovljenici i njihov dug proći će, čini se, u svemu tome kao TRINAESTO PRASE. (HJMR)

TRISTA

<<i> još> trista čuda

puno toga što se nije očekivalo; poštapalica koja se pri nabranjanju koristi radi isticanja količine čega

Ljeti Čatež u vanjskim bazenima nudi JOŠ TRISTA ČUDA... (hrWaC, slogica.com.hr)

zadati trista jada komu

zadati velike brige komu, predstavljati veliki problem za koga

Turcima SU ZADALI TRISTA JADA hrvatski vitezovi Pavao Bakić i Petar Keglević. (hrWaC, slobodnadalmacija.hr)

TRISTO

<<i> još> tristo čuda

puno toga što se nije očekivalo; poštapalica koja se pri nabranjanju koristi radi isticanja

količine čega

... vodovodne cijevi, špine, čepove od kutija, kutije za film, dječje igračke, dijelove miješalice za šlag I JOŠ TRISTO ČUDA. (hrWaC, ezadar.hr)

tristo puta

puno puta

Slušaj, draga, rekao sam joj, ne želeći ostaviti dojam prepotentnog dečkića koji je ovo već TRISTO PUTA ponovio. (hrWaC, szssplit.hr)

LITERATURA

- Babić, Stjepan, 1983, „Batina ima dva kraja: koji je bolje izvući?“, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, 31/5, str. 151–152.
- Barčot, Branka, 2017, *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Berruto, Gaetano, 1994, *Semantika*, prijevod Ivo Grgić, Izdanja Antibarbarus, Zagreb.
- Biblija*, 1987, ur. Jure Kaštelan i Bonaventura Duda, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Bindel, Ernst, 1983, *Die geistigen Grundlagen der Zahlen*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.
- Broz, Vlatko, 2015, „Frazeologija sve u šesnaest: motiviranost značenja numeričkih frazema u hrvatskome“, *Filologija* 64, Zagreb, str. 37–56.
- Burger, Harald, 2007, *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Erich Schmidt Verlag, Berlin.
- Dobrovol'skij, Dmitrij, 2015, „Introduction“, *International Journal of Lexicography*, 28 (3), str. 275–278.
- Endres, Franz Carl, Schimmel, Annemarie, 1985, *Das Mysterium der Zahl. Zahlensymbolik im Kulturvergleich*, Eugen Diedrichs Verlag, Köln.
- Filipović Petrović, Ivana, 2018, *Kada se sretnu leksikografija i frazeologija, O statusu frazema u rječniku*, Srednja Europa, Zagreb.
- Fink, Željka, 1989, Frazeologizmi s numeričkom komponentom (na materijalu hrvatskih ili srpskih i ruskih frazeologizama), *Radovi zavoda za slavensku filologiju*, 24, Zagreb, str. 81–96.
- Fink, Željka, 1993, „O jednom tipu frazeoloških varijanti (na materijalu hrvatskih ili srpskih i ruskih frazeologizama)“, *Rječnik i društvo: zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11 – 13. X. 1989. u Zagrebu* (urednici Rudolf Filipović et al.), HAZU, Zagreb, str. 65 – 70.
- Fink, Željka, 1994, *Adjektivni frazeologizmi u ruskom i hrvatskom jeziku* (neobjavljena doktorska disertacija), Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Fink-Arsovski, Željka, 1997, „Frazeološke igre u reklamama ili misli li četkica za zube svojom glavom“, *Tekst i diskurs*, Zbornik radova HDPL (urednici Marin Andrijašević, Lovorka Zergollern-Miletić), Zagreb, str. 325–330.
- Fink-Arsovski, Željka, 2002, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, FF press, Zagreb.

- Fink-Arsovski, Željka, Kovačević, Barbara, Hrnjak, Anita, 2017, *Bibliografija hrvatske frazeologije*, Knjigra, Zagreb.
- Fleischer, Wolfgang, 1997, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Földes, Csaba, 1996, *Deutsche Phraseologie kontrastiv. Intra und interlinguale Zugänge*, Institut für deutsche Sprache Mannheim, Deutsch im Kontrast, sv. 15, Julius Groos Verlag, Heidelberg.
- Germ, Tine, 2004, *Simbolika brojeva*, Mozaik knjiga, Zagreb.
- Hallsteinsdóttir, Erla, 2007, „Wörtliche, freie und phraseologische Bedeutung. Eine korpusbasierte Untersuchung des Vorkommens von freien und phraseologischen Lesarten bei deutschen Idiomen“, *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah*, ur. Erika Kržišnik i Wolfgang Eismann, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Ljubljana, str.151–167.
- Hrnjak, Anita, 1999, „Semantički opseg imenice „krv“ kao komponente frazema“, *Riječ*, 5/2, Rijeka, str. 38–49.
- Hrnjak, Anita, 2001, „O utjecaju stranih jezika na stvaranje novih frazema hrvatskog jezika“, *Riječ* 1, str. 25–34.
- Hrnjak, Anita, 2004, „Koncept straha u hrvatskoj frazeologiji“, *Riječ* 1, str. 23–30.
- Hrnjak, Anita, 2008, „Nebo i nebeska tijela u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji“, *Riječ, časopis za slavensku filologiju*, 14/1, Rijeka, str. 89–98.
- Hudeček, Lana, Mihaljević, Milica, 1997a, „Frazeologija u općem rječniku (leksikografske dvojbe i mogući odgovori“, *Filologija* 28, Zagreb, str. 21–34.
- Hudeček, Lana, Mihaljević, Milica, 1997b, „Neka pitanja obrade frazema u općem hrvatskom rječniku“, *Riječ, časopis za slavensku filologiju*, god. 3, sv. 1, Hrvatsko filološko društvo Rijeka, Rijeka, str. 75–82.
- Ivanetić, Nada, Karlavaris-Bremer, Ute, 1999, „Platonska ljubav – ljubav preko žice (o nekim postupcima pri objašnjavanju značenja frazema), *Jezik i komunikacija: zbornik Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku*, Zagreb, str. 295–301.
- Jernej, Josip, 1992/1993, „O klasifikaciji frazema“, *Filologija* 20–21, Zagreb, str. 191–197.
- Kapetanović, Amir, 2017, „Uporabne (stilističke) odrednice u planiranom starohrvatskom rječniku“, *Filologija* 69, Zagreb, str. 43–51.
- Klinčić, Ivana, 2012, „Opis brojevnih riječi u gramatikama hrvatskoga kajkavskog književnog jezika“ *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 38/1, Zagreb, str. 87–115.
- Kovačević, Barbara, 2012, *Hrvatski frazemi od glave do pete*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.

- Kovačević, Barbara, Ramadanović, Ermina, 2013, „Frazemske polusloženice (od rječnika preko tvorbe do pravopisa i obratno)“, *Rasprave*, Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 39/1, Zagreb, str. 271–291.
- Kuvač Kraljević, Jelena, Lenček, Mirjana, 2021, „Frazeologija dječjega jezika: psiholingvistički pristup“, *Logopedija* 3/1, str. 26–30.
- Lakoff, George, Johnson, Mark, 1980, *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press, Chicago, London.
- Levin-Steinmann, Anke, 2009, „Što je to – frazeologizam?“, *Südslawistik online* 1, str. 13–34. <<http://www.suedslawistik-online.de/01/levin-steinmann.pdf>>, posjet 12. lipnja 2021.
- Macan, Željka, Opašić, Maja, 2010, „Frazemi s brojevima sedam i devet u hrvatskome i njemačkome jeziku“, *Sborník vybraných příspěvků z konference „Setkání mladých kroatistů“*, (ur. Jana Villnow Komárková), Brno, str. 101–109.
- Macan, Željka, Vučajnk, Tatjana, 2013, „Okusi v hrvaški, nemški in slovenski frazeologiji“, *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt*, (ur. Melanija Fabčić, Sabine Fiedler, Joanna Szerszunowicz), Zora, Bielsko-Biała, Budapest, Kansas, Maribor, Praha, str. 223–239.
- Macan, Željka, 2014, „Sedma umjetnost u hrvatskoj i njemačkoj frazeologiji“, *Riječki filološki dani: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 22. do 24. studenoga 2012.*, (ur. Diana Stolac), Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, str. 587–593.
- Maček, Dora, 1991, „Neka pitanja o definiciji idiomatskih fraza“, *Filologija* 20, Zagreb, str. 236–277.
- Malnar Jurišić, Marija, Vukša Nahod, Perina, 2015, „O čovjeku ukratko – konceptualna analiza frazema čabarskih govora“, *Jezikoslovi zapiski* 21/1, str. 121–136.
- Malnar Jurišić, Marija, 2021, „Srce i duša u hrvatskoj dijalektnoj frazeologiji“, *Kroz prostor i vrijeme, Zbornik u čast Miri Menac-Mihalić*, (ur. Anđela Frančić, Boris Kuzmić), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF press, Zagreb, str. 487–510.
- Marković, Ivan, 2010, *Uvod u pridjev*, Disput, Zagreb.
- Marković, Ivan, 2012, *Uvod u jezičnu morfologiju*, Disput, Zagreb.
- Matešić, Josip, 1978, „O poredbenom frazemu u hrvatskom jeziku“, *Filologija* 8, Zagreb, str. 211–217.
- Matešić, Josip, 1982/1983, „Frazem kao posljedica značenjske preinake riječi“, *Filologija* 11, JAZU, Razred za filološke znanosti, Zagreb, str. 405–414.
- Matešić, Josip, 1983, „Zum Terminus und zur Definition der „phraseologischen Einheit“, *Phraseologie und ihre Aufgaben. Beiträge zum 1. Internationalen*

- Phraseologie-Symposium vom 12.-14. Oktober 1981 in Mannheim, Heidelberg*, str. 110–116.
- Matešić, Josip, 1991, „Frazeologija romana „Pod Nehajem“ Vjenceslava Novaka“, *Senjski zbornik : prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 18, br. 1, str. 81–90.
- Melvinger, Jasna, 1983, „Frazeološki parovi riječi“, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, 31/4, str. 107–114.
- Menac, Antica, 1972, „Svoje i posuđeno u frazeologiji“, *Strani jezici 1*, Zagreb, str. 9–18.
- Menac, Antica, 1979, „Iz problematike frazeološke sinonimije u ruskom i hrvatskom književnom jeziku“, *Filologija 9*, str. 185–191.
- Menac, Antica, 1991, „Frazeologija Hektorovićeve „Ribanja i ribarskoga prigovaranja“, *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 18, br. 1, str. 101–107.
- Menac, Antica, 2007, *Hrvatska frazeologija*, Knjigra, Zagreb.
- Menac-Mihalić, Mira, Malnar Jurišić, Marija, 2018, „Hrvatski dijalektni frazemi sa sastavnicama - nepromjenjivim vrstama riječi“, *Hrvatski prilozi 16. međunarodnom slavističkom kongresu*, (ur. Stipe Botica, Marija Malnar Jurišić, Davor Nikolić, Josipa Tomašić, Ivana Vidović Bolt), Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, str. 115–127.
- Muhvić-Dimanovski, Vesna, 1992, „Prevedenice – jedan oblik neologizama“, *Rad HAZU 446*, str. 93–205.
- Muhvić-Dimanovski, Vesna, 1992/93, „Neki problemi prezentacije frazeologizama u frazeološkim i općim rječnicima“, *Filologija 20/21*, str. 323–329.
- Opačić, Nives, 2010, „Ključ u vodi“, *Vijenac 422*, Zagreb, <https://www.matica.hr/vijenac/422/kljuc-u-vodi-2070/>, pristupljeno 1. prosinca 2021.
- Peti, Mirko, 2004, „Glagolski predikat u imenskom predikatu“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 30*, Zagreb, str. 163–171.
- Petrović, Bernardina, 2005, *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Pintarić, Neda, 2011, „Gestovne i jezične funkcije pragme i pragmafrazema s brojevnom sastavnicom“, *Liczba i miara w językach i kulturach świata*, (ur. Ewa Komorowska, Danuta Stanulewicz), Uniwersytet Szczeciński, Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, Szczecin, str. 229–241.
- Radman, Zdravko, 1995, *Metafore i mehanizmi mišljenja*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb.
- Schuppener, Georg, 2005, „Aller guten Dinge sind drei. Die Zahl Drei in Phraseologismen“, *Zwischen Lexikon und Text* (ur. Ulla Fix, Gothard Lercher, Marianne Schröder, Hans Wellmann), Lexikalische, stilistische

- und textlinguistische Aspekte. Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften. Philologisch-historische Klasse, 78/4, Leipzig, Verlag der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, str. 348–357.
- Seife, Charles, 2008, *Nula. Biografija opasne ideje*, Naklada Ljevak, Zagreb.
- Stanojević, Mateusz-Milan, Parizoska, Jelena, Stanojević, Marek-Mladen, 2007, „Kulturni modeli i motivacija frazema“, *Jezik i identiteti* (ur. Jagoda Granić), Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb, Split, str. 569–577.
- Stolac, Diana, Vlastelić, Anastazija, 2014, *Jezik reklama*, Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Zagreb, Rijeka.
- Šarić, Ljiljana, 1998, „Antonimija i frazeologija“, *Jezična norma i varijeteti: zbornik Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku*, (ur. Lada Badurina, Boris Pritchard, Diana Stolac), Zagreb – Rijeka, str. 545–550.
- Šarić, Ljiljana, Brala-Vukanović, Maja, 2019, *Slike jezika: temeljne kognitionolingvističke teme*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Tafra, Branka, 1989, *Što su brojevi? (gramatički i leksikografski problem)*. Rasprave ZJ, Zavod za jezik IFF, Zagreb, str. 219–237.
- Tafra, Branka, 1995, *Jezikoslovna razdvojba*, Matica hrvatska, Zagreb
- Tafra, Branka, 2000, „Morfološka obilježja brojevnih riječi“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 26, Zagreb, str. 261–275.
- Tafra, Branka, 2005a, „Frazeološki izazovi“, *Jezik*, 52, str. 48–61.
- Tafra, Branka, 2005b, *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Taschner, Rudolf, 2013, *Die Zahl, die aus der Kälte kam. Wenn Mathematik zum Abenteuer wird*, Carl Hanser Verlag, München.
- Vajs, Nada, Žic-Fuchs, Milena, 1998, „Definicija i frazem u jednojezičnom rječniku“, *Filologija* 30–31, Zagreb, str. 363–368.
- Vidović Bolt, Ivana, 2011, *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Vidović Bolt, Ivana, 2017, „Koncept brižljivosti u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji“, *Život mora biti djelo duha: zbornik posvećen Dubravki Sesar*, (ur. Zrinka Kovačević, Ivana Vidović Bolt), Disput, Zagreb, str. 345–356.
- Vidović Bolt, Ivana, 2019, „Sedam gladnih krava“, *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika*, 6/30, str. 27–29.
- Vučetić, Zorica, 1992/1993, „O pridjevskom i priloškom frazeologizmu“, *Filologija*, 20–21, HAZU, Razred za filološke znanosti, Zagreb, str. 539–549.
- Žic-Fuchs, Milena, 1991, *Znanje o jeziku i znanje o svijetu*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije, Zagreb.

Žic-Fuchs, Milena, 1994, „Semantičke i leksikografske definicije“, *Filologija* 22/23, Zagreb, str. 275–280.

RJEČNICI I PRIRUČNICI

Anić, Vladimir, 2000, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb.

Colin, Didier, 2004, *Rječnik simbola, mitova i legendi*, Naklada Ljevak, Zagreb.

Duden, 1998, *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*, Dudenverlag, Mannheim [etc.]

Duden, 2020, *Duden – Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, 5. Izdanje, Dudenverlag.

Barić, Eugenija, Lončarić, Mijo, Malić, Dragica, Pavešić, Slavko, Peti, Mirko, Zečević, Vesna, Znika, Marija, 2005, *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.

Matešić, Josip, 1982, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.

Matešić, Josip (ur.) i dr., 1988, *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*, Nakladni zavod Matice hrvatske Zagreb, Verlag Otto Sagner, München.

Menac, Antica, Fink Arsovski, Željka, Venturin, Radomir, 2014, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb.

Raguž, Dragutin, 1997, *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb.

Sabljak, Tomislav, 2013, *Rječnik hrvatskoga žargona*, Profil, Zagreb

Silić, Josip, Pranjaković, Ivo, 2005, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.

Vidović Bolt, Ivana, Barčot, Branka, Fink-Arsovski, Željka, Kovačević, Barbara, Pintarić, Neda, Vasung, Ana, 2017, *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*, Školska knjiga, Zagreb.

MREŽNI IZVORI

Hrvatska jezična mrežna riznica

Hrvatski mrežni korpus (hrWaC)

Wörterbuch Wortbedeutung.info, wortbedeutung.info, pristupljeno 6. prosinca 2021.

Bilješka o autorici

Željka Macan rođena je 1977. godine u Zagrebu, osnovnu školu pohađala je u Križu, a opću gimnaziju u Ivanić-Gradu. Na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu završila je studij germanistike i kroatistike te poslijediplomski doktorski studij Lingvistike. Na Sveučilištu Karla-Franza u Grazu bila je razmjenskom lektoricom hrvatskoga jezika na Institutu za slavistiku i Institutu za teorijsku i primijenjenu znanost o prevođenju u okviru bilateralne suradnje Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske s visokoškolskim institucijama u inozemstvu. Zaposlena je na Filozofskome fakultetu u Rijeci kao docentica na Odsjeku za kroatistiku. Voditeljica je Riječke kroatističke škole, centra za učenje hrvatskoga kao drugoga, stranog i nasljednog jezika. Bila je članicom skupine za pokretanje Sveučilišnoga diplomskog prevoditeljskog studija na Filozofskome fakultetu u Rijeci i voditeljicom Katedre za translologiju. Autoricom je više znanstvenih i stručnih radova iz područja inojezičnoga hrvatskoga, leksikologije, frazeologije i audiovizualnoga prevođenja. Bila je suradnicom u Sveučilišnoj školi hrvatskoga jezika i kulture u Zagrebu, voditeljicom tečaja hrvatskoga kao stranoga jezika u Ljetnoj školi Bovec, voditeljicom međunarodnoga Erasmusova projekta filmskoga prevođenja Pronađeno u prijevodu, članicom Odbora za lektorate. Članicom je Vijeća za učenje i poučavanje hrvatskoga kao drugoga, stranog i nasljednog jezika i Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku.

Osim što piše o frazemima s brojevnim sastavnicama, ponekad broji zvijezde, pamti samo sretne dane, uživa u svom krugu ljudi nazbilj i voli životinjsko carstvo.

U ČETIRI OKA:
O HRVATSKIM FRAZEMIMA S BROJEVNOM SASTAVNICOM

Filozofski fakultet u Rijeci
Sveučilište u Rijeci
Rijeka, 2022.